

Bouwen aan succes

Drie groene toparrangementen in formeel en buitenschools onderwijs

WAGENINGENUR
For quality of life

Bouwen aan succes

Drie groene toparrangementen in formeel en buitenschools onderwijs

Marlon E. van der Waal
E.J. Wals
Departement Maatschappijwetenschappen
Educatie- en Competentiestudies
Wageningen UR 2009

Inhoudsopgave

	pagina
Voorwoord	5
Samenvatting	7
1. Inleiding	11
1.1 Zoeken naar groene toparrangementen	11
1.2 Het arrangementenmodel	12
1.3 Onderzoek naar arrangementen binnen het project Onderwijsstrategie Groene Thema's	14
1.4 De opbouw van de hoofdstukken gericht op de verschillende toparrangementen en de elementen visie, cultuur, competenties en ondersteuning	14
2. Toparrangement Het Bewaarde Land Boxtel	17
2.1 Algemene beschrijving van karakteristieken	17
2.2 Verschillende perspectieven op het arrangement	22
2.2.1 Het perspectief van de hoofdaanbieder Mari Verstegen van De Kleine Aarde	22
2.2.2 Het perspectief van de provinciale bestuurlijke actor: de provincie Noord-Brabant	24
2.2.3 Het perspectief van de lokale bestuurlijke actor: gemeente 's-Hertogenbosch	26
2.2.4 Het perspectief van de lokale aanbieder: Natuurmonumenten	28
2.2.5 Het perspectief van de lokale aanbieder: het IVN Consulentschap Noord-Brabant	29
2.2.6 Het perspectief van de eindgebruiker: St. Peterusschool in Boxtel	32
2.3 Samenvatting van verschillende perspectieven	35
2.4 Maatschappelijke vernieuwingen	36
2.5 Kansen voor opschaling	36
2.6 Literatuur	37
3. Toparrangement Scholen voor Duurzaamheid Rotterdam	39
3.1 Algemene beschrijving van karakteristieken	39
3.2 Verschillende perspectieven op het arrangement	43
3.2.1 Het perspectief van de hoofdaanbieder: Daphne Teeling van het IVN Consulentschap Zuid-Holland	43
3.2.2 Het perspectief van de provinciale bestuurlijke actor: de provincie Zuid-Holland	46
3.2.3 Het perspectief van de lokale aanbieder: Sport en Recreatie Rotterdam	48
3.2.4 Het perspectief van de lokale aanbieder/opdrachtgever: EIC Mainport Rotterdam	51
3.2.5 Het perspectief van de eindgebruiker: het Libanon Lyceum Rotterdam	54

	pagina
3.3 Samenvatting van verschillende perspectieven	57
3.4 Maatschappelijke vernieuwingen	58
3.5 Kansen voor opschaling	59
3.6 Literatuur	59
4. Toparrangement Groene schoolspeeltuinen in Maastricht en omstreken	61
4.1 Algemene beschrijving van karakteristieken	61
4.2 Verschillende perspectieven op het arrangement	66
4.2.1 Het perspectief van de hoofdaanbieder Paul Janssen van CNME Maastricht	66
4.2.2 Het perspectief van de lokale bestuurlijke actor: de gemeente Meerssen	68
4.2.3 Het perspectief van de aanbieder: de vrijwilliger	70
4.2.4 Het perspectief van de eindgebruiker: Openbare basisschool de Bundeling in Bunde	72
4.2.5 Het perspectief van de eindgebruiker: Peuterspeelzaal Taman Kanak Kanak	75
4.3 Samenvatting van verschillende perspectieven	77
4.4 Maatschappelijke vernieuwingen	78
4.5 Kansen voor opschaling	78
4.6 Literatuur	78
5. Het belang van visie, cultuur, competentie en ondersteuning	81
5.1 Visie	81
5.2 Cultuur	82
5.3 Competentie	83
5.4 Ondersteuning	84
6. Conclusies en aanbevelingen	87
6.1 Conclusies	87
6.2 Aanbevelingen	88
6.3 Algemene literatuur	90

Voorwoord

In dit rapport worden drie voorbeelden van groene toparrangementen in het onderwijs aan u voorgesteld. Groene toparrangementen zijn succesvolle samenwerkingsverbanden tussen scholen en organisaties op het gebied van natuur- en milieueducatie, maar waarbij ook gemeenten, provincies en andere belanghebbenden, via een (min of meer) gezamenlijk aanbod er voor zorgen dat belangrijke natuur-, milieu- en duurzaamheidsthema's een grotere kans hebben om structureel in het onderwijsaanbod opgenomen te worden.

De voorbeelden van toparrangementen zijn in opdracht van het ministerie van LNV zorgvuldig geselecteerd tijdens een onderzoekstraject van het project 'Onderwijsstrategie Groene Thema's' (OGT). In het project werkten zes coalitiepartners samen om kansrijke strategieën, gericht op de inbedding van voor LNV belangrijke groene thema's in het onderwijs, op te sporen (zie ook het apart verschenen rapport: *'Weven met Groen. Schetsboek van groene thema's in formeel en buitenschools onderwijs'* door Van der Waal en Wals, 2009).

Toparrangementen ontstaan niet zomaar. Vaak is er jarenlang vakkennis en ervaring opgebouwd door verschillende sleutelactoren voordat zij gezamenlijk komen tot een concept dat genoeg kiemkracht heeft, een concept dat kan groeien en uiteindelijk klaar is voor opschaling naar andere gemeenten en provincies. Dat het hier niet gaat om een eenvoudig te realiseren proces blijkt uit de verhalen van de scholen en organisaties die bij deze arrangementen betrokken zijn.

In dit rapport worden drie toparrangementen vanuit het perspectief van enkele verschillende betrokken actoren bekeken. Niet alleen vanuit de hoofdaanbieder of initiatiefnemer, maar ook vanuit bestuurlijke actoren, overige aanbieders/ondersteuners en uiteraard eindgebruikers, de scholen en de leerlingen. Deze groepen actoren krijgen de kans om hun eigen verhaal te vertellen over het ontstaan en de aard van de samenwerking, de sterke en zwakke kanten van het desbetreffende arrangement, de competenties die nodig zijn om hun rol te vervullen en de weg die is afgelegd om tot de positie te komen die de arrangementen op dit moment vervullen.

Wij hopen dat u geïnspireerd raakt door deze verhalen en u de in dit rapport verzamelde handvatten kunt gebruiken voor het zelf opzetten, verder ontwikkelen of uitbreiden van uw eigen of andermans initiatief in de richting van een succesvol arrangement; een arrangement dat in staat is een vaste plek te veroveren in de harten van alle individuele deelnemers, in de organisaties waarin deze mensen werken en bij de mensen voor wie het arrangement nog het meest bedoeld is, de docenten en leerlingen.

Voordat u kennismaakt met de door ons geselecteerde toparrangementen Het Bewaarde Land, Scholen voor Duurzaamheid en Groene Schoolspeeltuinen, kunt u iets lezen over de achtergronden en relevantie van het zoeken naar groene toparrangementen. Na de beschrijving van de drie toparrangementen kunt u ten slotte lezen welke lessen mogelijk geleerd kunnen worden en worden per groep actoren aanbevelingen gedaan.

Graag willen wij een ieder bedanken die heeft bijgedragen aan het tot stand komen van dit rapport.

Wij wensen u veel leesgenoegen.

Marlon van der Waal
Arjen Wals

Samenvatting

Het onderwijs heeft een speciale verantwoordelijkheid als het gaat om het aanleren van basiskennis, houding en vaardigheden over de natuur en het stimuleren van een binding met de natuur. Het is de taak van het ministerie van LNV daaraan bij te dragen door op scholen meer aandacht te vragen voor natuureducatie. Niet door dit dwingend op te leggen, maar door het stimuleren van ontwikkelingen die een inbedding mogelijk maken. Het ministerie van LNV heeft dan ook opdracht gegeven voor het onderzoeken van mogelijkheden om groene thema's weer de plek in het onderwijs te geven die het verdient. Hiervoor is het nodig om beter zicht te hebben op trends en ontwikkelingen in onderwijsbeleid en -praktijk die kunnen dienen als openingen voor de betekenisvolle inbedding van groene thema's, maar ook om kansrijke arrangementen (zoals beschreven in het Uitvoeringskader van de NME-nota 2008-2011) te zoeken die inbedding van de thema's zouden kunnen bewerkstelligen.

Via een viertraps-selectiemodel werden in het onderzoeksproject '*Onderwijsstrategie Groene Thema's*' (OGT), weergegeven in het rapport '*Weven met Groen. Schetsboek van groene thema's in formeel en buitenschools onderwijs*' door Van der Waal en Wals 22 kansrijke strategieën voor de inbedding van groene LNV-thema's in het onderwijs verzameld en ontwikkeld door ruim 40 professionals uit de NME-sector, het onderwijs en beleid. Daarnaast werden 60 voorbeelden van deze strategieën gezocht en gerubriceerd.

Een speciaal ontwikkeld urgentiemodel leverde een selectie van de (op dit moment) meest kansrijke groene thema's op. Uit de tien door LNV aangegeven thema's bleken Duurzaamheid, Voeding en Gezondheid, Natuurbeleving en Dierenwelzijn het meest kansrijk te zijn. Uit de kansrijke voorbeelden of concepten zijn binnen deze thema's ten slotte door de stuurgroep van het project de drie meest succesvolle arrangementen (toparrangementen) geselecteerd.

Kernpunten waarop tijdens de laatste selectie van arrangementen is gelet, zijn: 1. De aanwezigheid van de vraag van scholen naar het arrangement, 2. Enthousiasme van scholen die aan een arrangement hebben meegedaan en na de invoering van een betalingsverplichting opnieuw deel willen nemen, 3. Bestaande literatuur over het arrangement, 4. Arrangementen die worden uitgevoerd in primair en/of voortgezet onderwijs of in het buitenschoolse gebied, 5. Het bestaan van combinatiemogelijkheden met andere kansrijke concepten of arrangementen.

Uiteindelijk zijn Het Bewaarde Land Boxtel, Scholen voor Duurzaamheid Rotterdam en Groene Schoolspeeltuinen in Maastricht en omgeving gekozen tot toparrangement. Deze arrangementen zijn in dit rapport nader onderzocht.

Volgens Lans *et al.* (2006), die onderzoek hebben gedaan naar het functioneren van (kennis)arrangementen op het terrein van voedsel en groen, zijn het in een arrangement de actoren en de relaties daartussen die het geheel vormen. Het gaat daarbij over mensen die vanuit verschillende organisaties werken met ondersteunende faciliteiten en management en organisaties die verbonden zijn in ketens en netwerkstructuren. Arrangementen kunnen volgens Lans op het niveau van het individu, de organisatie en het netwerk van organisaties worden onderzocht. Belangrijke succesfactoren voor het slagen van arrangementen zijn visie, cultuur, competenties en ondersteuning.

In dit diepte-onderzoek zijn binnen de drie toparrangementen de sleutelactoren van een arrangement (de hoofd- en ondersteunende aanbieders, bestuurlijke actoren en eindgebruikers) aan het woord gelaten over hoe men betrokken is geraakt bij het arrangement, wat men ziet als de sterke en minder sterke kanten van het arrangement, de benodigde competenties om aan het arrangement deel te ne-

men en tot slot de kansen die men ziet voor verdere ontwikkeling en opschaling. De actoren die in het arrangementenmodel 'vernieuwers' worden genoemd, zijn in het geval van de drie geselecteerde toparrangementen tegelijkertijd de initiatiefnemers van het toparrangement. In dit rapport is er dus een onderscheid gemaakt tussen hoofdaanbieders (vernieuwers) en overige aanbieders (ondersteuners).

Uit de gesprekken met de verschillende groepen sleutelactoren zijn in het onderzoek diverse gemeenschappelijke kenmerken van toparrangementen naar voren gekomen:

- De ontwikkeling van een gemeenschappelijke en gedragen visie.
- Aanwezigheid van een open en flexibele cultuur bij voorkeur bij alle actoren, maar vooral van belang voor de hoofdaanbieder en waarbij iedere actor datgene doet waar deze het beste in is. Rollen kunnen echter in de loop der tijd wijzigen of door elkaar lopen en is een gevolg van de flexibele opstelling.
- De benodigde competenties voor het ontwikkelen van een succesvol arrangement zijn verschillend per actor en per activiteit. Kerncompetenties voor de hoofdaanbieder zijn ondermeer het vermogen tot draagvlak ontwikkeling, netwerken en dialoog, financiële en projectmatige competenties, doorzettingsvermogen en geduld. Vaak zijn deze competenties over jaren opgebouwd. Overige aanbieders (ondersteuners) hebben vanwege hun specifieke vorm van ondersteuning zeer uiteenlopende competenties nodig.
- Beleidsactoren moeten bekend zijn met de behoefte van burgers en bestaand beleid, maar eveneens hoofdaanbieders in korte tijd de weg kunnen wijzen naar subsidies en aanhaakmogelijkheden bij actuele thema's en projecten.
- Eindgebruikers (scholen) bestaan uit het management, de docenten en de leerlingen. Allen moeten achter het doel en werkwijze van het thema/arrangement kunnen staan. Docenten moeten de kinderen kunnen begeleiden ('loslaten') en binnen en buiten de school als ambassadeur voor het arrangement kunnen optreden. Het arrangement heeft bij voorkeur een aansluiting bij het curriculum van de school en bij maatschappelijke en/of politieke vernieuwingen die in de school leven.
- Wat betreft ondersteuning valt op dat de overheid in geen van de drie arrangementen hoofdaanbieder of vernieuwer is. Wel is overheidssteun nodig voor het opstarten en doorontwikkelen van het arrangement. Als een arrangement succesvol is, is subsidie voor opschaling nodig. Vaak is de gang naar de juiste ondersteuning voor initiatiefnemers en ondersteuners ondoorzichtig en versnipperd binnen verschillende overheidsinstellingen. Sommigen raken hierdoor ontmoedigd en zoeken naar alternatieve financiering. Dit heeft soms tot gevolg dat er veel draagvlak wordt ontwikkeld in de eigen buurt en bij ouders en leerlingen. Keerzijde is dat het vertrouwen in de overheid kan verminderen.
- Alle arrangementen blijken contextspecifiek waardoor deze niet zondermeer kopieerbaar zijn naar andere locaties. Hier ligt een spanningsveld voor de opschaling van succesvolle arrangementen. Ideeën en kennis rond opschaling kunnen worden uitgewisseld met andere (top)arrangementen.
- Voor het opzetten en uitvoeren van arrangementen zijn netwerken van levensbelang. Zaken als vertrouwen en zichtbare bewijzen van het nut van het arrangement (bijvoorbeeld via een wetenschappelijk rapport) vergroten de kans op steun van andere organisaties aanzienlijk.

Tot slot zijn per actor-groep (hoofdaanbieders, bestuursactoren, overige aanbieders en eindgebruikers) een serie aanbevelingen geformuleerd. Enkele gemeenschappelijke kenmerken uit al deze aanbevelingen zijn:

- De noodzaak tot het ontwikkelen van een flexibele houding en aansluiting bij de behoeften van andere actoren/andere organisaties. Dit stimuleert samenwerking en het tot stand komen van goede resultaten.

-
- Het gebruik maken van bestaande instrumenten of mogelijkheden die arrangementen vooruit kunnen helpen, zoals wetenschappelijke rapporten, ontwerpateliers, landelijke aanspreekpunten van organisaties, een comité van aanbeveling, de Lokale Educatieve Agenda (LEA), convenanten. Scholen kunnen mogelijk optreden als ambassadeurs van een arrangement en bestaande netwerken van organisaties en scholen kunnen opschaling versnellen.
 - Specifiek voor overheid is het zorgen voor meer verheldering en vereenvoudiging van regels en routes naar subsidies en meer samenwerking op landelijk, provinciaal en lokaal niveau aan te bevelen, maar ook het werken aan de verdere ontwikkeling, continuïteitwaarborging en opschaling van het arrangement.
 - Voor iedere groep actoren geldt dat aandacht voor de ontwikkeling van persoonlijke contacten de kans op betere resultaten vergroot.

1. Inleiding

1.1 Zoeken naar groene toparrangementen

Scholen hebben steeds minder tijd beschikbaar voor natuuronderwijs en kennis van natuur ontbreekt in toenemende mate bij leerkrachten en docenten. Natuur- en milieueducatie en duurzaamheidsthema's worden in methoden binnen het primair onderwijs op verschillende wijze aangeboden en zijn gefragmenteerd en inconsistent te noemen (SLO, 2007). Het aanbod aan scholen van natuur-organisaties en andere ontwikkelaars is overladen en veel docenten zien daardoor spreekwoordelijk de bomen niet meer door het bos. Ook is de kwaliteit van veel educatieve producten niet duidelijk vastgesteld en vormt de concurrentie van lessen over natuur met de huidige aandacht in het onderwijs voor taal en rekenen, cultuur en techniek een mogelijke bedreiging voor de aandacht voor natuuronderwijs. Het onderricht over natuur wordt op deze manier steeds meer afhankelijk van de persoonlijke interesse van de leerkracht of docent.

Het onderwijs heeft een speciale verantwoordelijkheid als het gaat om het aanleren van basiskennis, houding en vaardigheden over de natuur en het stimuleren van binding met de natuur. Het is de taak van het ministerie van LNV daaraan bij te dragen door op scholen meer aandacht te vragen voor natureducatie. Niet door dit dwingend op te leggen, maar door het stimuleren van ontwikkelingen die een inbedding mogelijk maken.

Eén van de kansen om natuur- en milieueducatie en groene thema's een meer structurele plek in het reguliere onderwijs te geven ligt in de veranderende ambitie van de natuur- en milieueducatie zelf. Waar het zich voorheen vrij geïsoleerd opstelde, wordt momenteel de weg vrijgemaakt voor een duidelijk zichtbare rol in de maatschappij. Hiervoor moeten organisaties die zich met natuur- en milieueducatie in Nederland bezighouden zelf de regie nemen, waardoor het actief en initiatiefrijk op kan treden tegen de scheefgroei en gebrek aan aandacht voor natuur in maatschappij, politiek en school. Hoe deze rol wordt ingekaderd en in beginsel uitgevoerd, wordt verwoord in de nota *Natuur- en Milieueducatie (NME) 'Kiezen, leren en meedoen; naar een effectieve inzet van natuur- en milieu-educatie in Nederland, 2008-2011' (2008)*.

In deze nota staat 'Beleid voor NME draagt bij aan het kabinetsbeleid voor een duurzame leefomgeving. Het creëren van een duurzame leefomgeving, om de wereld beter achter te laten dan we haar aantreffen is een centrale doelstelling van het Kabinet Balkenende IV. Waar het gaat om een duurzame samenleving zijn respect voor het leven van mens, dier en natuur het leidend beginsel. Daarmee staan natuur en milieu in een bredere context'.

De uitvoeringsstrategie van de nota gaat uit van een gezamenlijke aanpak van overheden, organisaties, onderwijs, bedrijven en burgers binnen een samenhangend beleid op drie verschillende niveaus:

Macro niveau: activiteiten van de Rijksoverheid en landelijke organisaties
Meso niveau: activiteiten van provincies, waterschappen, regionale actoren, gemeenten, gemeentelijke instellingen, NGO's en schoolbesturen
Micro niveau: activiteiten van leerlingen, leraren, docenten, burgers, particulieren, vrijwilligers

In de NME-nota (2008) wordt educatie aan jeugd en jongeren als speerpunt gekozen voor het realiseren van de ambities met NME. Het ministerie van LNV heeft dan ook opdracht gegeven voor het onderzoeken van mogelijkheden om groene thema's weer de plek in het onderwijs te geven die het

verdient. Hiervoor is het nodig om nog beter zicht te hebben op trends en ontwikkelingen in onderwijsbeleid en -praktijk die kunnen dienen als openingen voor de betekenisvolle inbedding van groene thema's, maar ook om kansrijke arrangementen te zoeken die voor inbedding van de thema's in aanmerking zouden kunnen komen.

1.2 Het arrangementenmodel¹

Zoals reeds is vermeld, is binnen het NME-werkveld het werken met arrangementen een onderdeel van de uitvoeringsstrategie van de NME-nota. Het gaat hier, zoals in het Uitvoeringskader NME 2008-2011 (2009) wordt verwoord, vooral om lokale samenwerkingsverbanden rond bepaalde belangrijke thema's die vanuit de lokale situatie ingebed worden in hogere lagen van bestuur en samenleving. Binnen een dergelijk arrangement kunnen een of meerdere projecten of programma's worden uitgevoerd. Het voordeel, volgens het Uitvoeringskader, van een dergelijke werkwijze is dat inzet en middelen veel efficiënter kunnen worden geregeld en lokale samenwerkende partijen eenvoudiger hun eigen stempel kunnen drukken op de uitvoering. In alle gevallen draait een arrangement om één verbinding van beleidsopgaven of prioritaire thema's, betrokken actoren of gebruikers, maatschappelijke of onderwijskundige ontwikkelingen en instrumenten of faciliteiten en wordt er gewerkt aan het succesvol en duurzaam delen, ontwikkelen en creëren van kennis.

In het Uitvoeringskader worden de afzonderlijke elementen waaruit een arrangement bestaat afzonderlijk beschreven en weergegeven in een zogenaamd arrangementenmodel, dat bestaat uit de onderdelen (onderstaande weergave is grotendeels overgenomen uit het kader):

- *Beleidsopgaven*
Dit onderdeel betreft thema's ingestoken door bestuurlijke actoren, zoals thema's als klimaat, energie, biodiversiteit, groen, dierenwelzijn, water, voeding, landschap, afval, burgerschap, duurzaamheid enzovoort. De bestuurlijke actoren zijn ondermeer departementen, provincies, waterschappen en gemeenten.
- *Toepassing*
Dit betreft activiteiten in de samenleving door intermediaire actoren dicht bij de eindgebruikers. Deze intermediaire actoren kunnen schoolverenigingen, jongerenorganisaties, een wijkraad, buurtverenigingen, woningcorporaties, bedrijven zijn. Als eindgebruikers worden ondermeer genoemd: docenten, scholen, jongerengroepen, consumentengroepen en burgergroepen.
- *Maatschappelijke ontwikkelingen*
Dit onderdeel richt zich op trends en sterke ontwikkelingen waar 'vernieuwers' gebruik van kunnen maken om NME-activiteiten aantrekkelijk en kansrijk te maken voor de eindgebruikers. Te denken valt aan maatschappelijke ontwikkelingen als de brede school, kinderopvang, bèta-techniek, NLT

¹ Het arrangementenmodel is nog sterk in ontwikkeling. Zo staat op het moment van verschijnen van dit rapport de terminologie die bij de verschillende assen gebruikt wordt in het uitvoeringskader NME nog ter discussie. Beoogd wordt in elk geval een nieuwe dynamiek die ontstaat wanneer partijen vanuit verschillende perspectieven en rollen proberen bij te dragen aan 'vergroening' en uiteindelijk 'verduurzaming' van de samenleving. Binnen een dergelijke dynamiek kunnen perspectieven en rollen ook steeds wisselen. Er is dan niet zozeer sprake van eindgebruikers (eerder van mede-ontwerpers en mede-gebruikers). De scheiding tussen vraag en aanbod vervaagt of verdwijnt zelfs hierbij. Verder kan het zo zijn en is het wenselijk dat vernieuwers zich aan alle zijden van het vierkant bevinden.

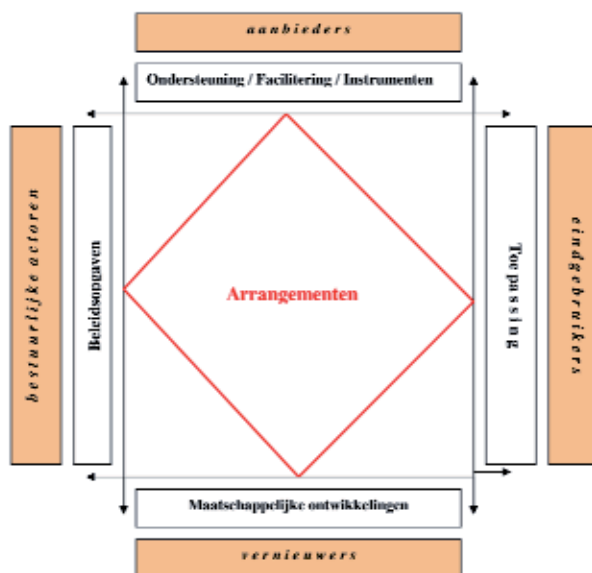
(natuur, leven en techniek), burgerschap, maatschappelijke stages, krachtwijken, arbeidsparticipatie, sociale integratie, gaming, ondernemerschap, enzovoort.

Vernieuwers zijn in dit model alle partijen (commercieel en niet-commercieel) die deze kansen weten te benutten².

- *Ondersteuning/Facilitering/Instrumenten*

Dit betreft alles wat aangeboden kan worden om activiteiten van groepen in de samenleving in de uitvoering optimaal te laten verlopen: ondersteuning/facilitering/instrumenten: opleidingen, bij- en nascholing, nieuwe media en ICT, geld en menskracht, schooltuinen, speelplekken, communities of practice (CoP's), project Kennistransfer NME, enzovoort.

Als aanbieders kunnen ondermeer optreden: NME-centra, lokale NME-afdelingen (inclusief vrijwilligersgroepen), educatieve uitgevers, (kinder)boerderijen en gemeentelijke instellingen.

Figuur 1: Arrangementenmodel uit het Uitvoeringskader NME 2008-2011

Toelichting uit de Uitvoeringsnota:

- Langs de 4 assen staan de 4 centrale onderdelen waaruit een arrangement wordt opgebouwd.
- Bij elk van deze onderdelen hoort een bepaald palet aan actoren. Deze zijn in de gearceerde blokken aangegeven.
- In één arrangement kunnen meerdere beleidsopgaven, meerdere ondersteuningsmogelijkheden, meerdere actoren en meerdere maatschappelijke ontwikkelingen gecombineerd worden. Lokaal wordt gezocht naar de optimale mix.

² De groep vernieuwers is binnen het arrangementenmodel zeer breed gedefinieerd. In dit onderzoek is ervoor gekozen de initiatiefnemers van de geselecteerde toparrangementen als vernieuwers te zien, aangezien deze direct inspelen op in de maatschappij relevante thema's. Ook wordt deze groep ook wel 'hoofdaanbieder' genoemd, waarbij zij zich onderscheiden van de 'overige aanbieders' die meer ondersteunend werk verrichten.

1.3 Onderzoek naar arrangementen binnen het project Onderwijsstrategie Groene Thema's

In 2008 is, zoals in het voorwoord van dit document reeds genoemd, op verzoek van het ministerie van LNV een onderzoek uitgevoerd door Wageningen Universiteit en een coalitie van vijf andere samenwerkingspartners (APS, SLO, Sardes, Universiteit Utrecht, Citaverde College Roermond) naar kansrijke strategieën voor de verankering van groene, voor LNV belangrijke thema's in het Primair Onderwijs, de onderbouw van het VO en het buitenschoolse gebied. Deze prioritaire thema's zijn: *Natuur, Jeugd-natuur-voedsel-gezondheid, Groen in de stad, Landschap en cultuurhistorie, Dierenwelzijn, Gezonde voeding, Groene recreatie, Landbouw, Verbinding stad-platteland en Duurzaamheid.*

Via een viertraps-selectiemodel werden kansrijke strategieën voor de inbedding van deze thema's in het onderwijs door ruim 40 professionals uit de NME-sector, het onderwijs en beleid verzameld en ingedeeld in 7 verschillende categorieën van 22 inbeddingstrategieën. Daarnaast werden in totaal 60 voorbeelden van deze strategieën bijeengebracht en gerubriceerd. Een speciaal ontwikkeld urgentiemodel leidde tot de selectie van de (op dat moment) meest kansrijke groene thema's. Dit bleken duurzaamheid, voeding en gezondheid, natuurbeleving en dierenwelzijn te zijn. Uit de verzameling van kansrijke voorbeelden of concepten zijn binnen deze thema's door de stuurgroep van het project de 3 meest succesvolle arrangementen geselecteerd.

Kernpunten waarop tijdens de laatste selectie is gelet zijn: 1. De aanwezigheid van de vraag van scholen naar het arrangement, 2. Enthousiasme van scholen die aan een arrangement hebben meegedaan en na de invoering van een betalingsverplichting opnieuw deel willen nemen, 3. Bestaande literatuur over het arrangement, 4. Arrangementen die worden uitgevoerd in primair- en/of voortgezet onderwijs en 5. Het bestaan van combinatiemogelijkheden met andere kansrijke concepten of arrangementen.

Uiteindelijk zijn Het Bewaarde Land Boxtel, Scholen voor Duurzaamheid Rotterdam en Groene Schoolspeeltuinen in Maastricht en omgeving als toparrangementen uitgekozen. Het zijn deze arrangementen die in dit rapport nader worden onderzocht.

1.4 De opbouw van de hoofdstukken gericht op de verschillende toparrangementen en de elementen visie, cultuur, competenties en ondersteuning

In hoofdstuk 2, 3 en 4 worden de drie verschillende toparrangementen weergegeven. Dit gebeurt allereerst via een korte sfeerimpressie van ieder arrangement, een overzicht van de algemene kenmerken van de afzonderlijke arrangementen en een uitgebreid overzicht van diverse perspectieven van waaruit sleutelactoren aan het arrangement deelnemen. Deze sleutelactoren worden ingedeeld in vier verschillende groepen:

1. de hoofdaanbieders (hier de initiatiefnemers/vernieuwers).
2. de bestuurlijke actoren.
3. de overige aanbieders (ondersteuners/intermediairs).
4. de eindgebruikers.

De hoofdaanbieders zijn in deze voorbeelden van toparrangementen tevens de vernieuwers genoemd. Zij haken met hun initiatief in op politiek en maatschappelijk actuele stromingen, waardoor het initiatief in de belangstelling staat en kan uitgroeien tot een arrangement.

Bestuurlijke actoren kunnen zowel vertegenwoordigers van provinciale als lokale overheid zijn en overige aanbieders zijn alle overige ondersteuners, zoals een terreinbeheerder, IVN Consulentschap of vrijwilliger. De eindgebruikers zijn hier in alle gevallen scholen en leerlingen.

Binnen ieder arrangement worden één of twee verschillende voorbeelden van een perspectief weergegeven. Dit betekent dat niet iedere ondersteuner of bestuurlijke actor die aan het arrangement deelneemt ook daadwerkelijk geïnterviewd is, maar een selectie ervan. Deze selectie is tot stand gekomen in overleg met de initiatiefnemers van het arrangement en met de desbetreffende actoren.

Alle actoren die bij de arrangementen betrokken zijn en in dit document aan het woord komen, vertellen hoe men betrokken is geraakt bij het arrangement, wat gezien wordt als de sterkere en minder sterke kanten van het arrangement, de benodigde competenties om aan het arrangement deel te nemen en de kansen die men ziet voor verdere ontwikkeling en opschaling.

Ten slotte worden per arrangement de belangrijkste kenmerken per actor samengevat en wordt een kort overzicht gegeven van enkele maatschappelijke vernieuwingen waar het arrangement bij aansluit, alsmede een kort overzicht gegeven van de in de interviews met actoren genoemde kansen voor opschaling van het arrangement.

Volgens Lans *et al.* (2006) die onderzoek hebben gedaan naar het functioneren van (kennis)-arrangementen op het terrein van voedsel en groen, zijn het in een arrangement de actoren en de relaties daartussen die het geheel vormen. Het gaat hierbij over mensen die vanuit verschillende organisaties werken met ondersteunende faciliteiten en management en organisaties die verbonden zijn in ketens en netwerkstructuren. Arrangementen kunnen volgens Lans *et al.* op het niveau van het individu, de organisatie en het netwerk van organisaties worden onderzocht. Belangrijke succesfactoren voor het slagen van arrangementen zijn visie, cultuur, competenties en ondersteuning.

- **Visie** staat voor datgene dat individuen, organisaties en netwerken uitdragen aan opvattingen over de betekenis van kennis en de uitwerking daarvan in ambities en strategische keuzes.
- **Cultuur** wordt gezien als de uitgesproken opvattingen en opstellingen van individuen, organisaties en netwerken ten aanzien van collectieve waarden rond kennismanagement en uitvoering.
- **Competenties** zijn bekwaamheden die nodig zijn om te kunnen functioneren in een arrangement.
- **Ondersteuning** is gericht op de benodigdheden voor de praktische uitwerking van de visie en cultuur van een arrangement.

De elementen visie, cultuur, competenties en ondersteuning voor arrangementen zijn uitgewerkt in hoofdstuk 5 van dit rapport.

2. Toparrangement Het Bewaarde Land Boxtel

Contactgegevens

Het Bewaarde Land i.s.m. Stichting De Kleine Aarde
Projectcoördinator: Mari Verstegen, p/a De Kleine Aarde 5280 AD Boxtel
Telefoon: 0411-661086/684921
E-mail: m.verstegen@dekleineaarde.nl
Foto's: Sander van der Torren

Een sfeerimpressie

Het is nog stil, zo vroeg in het bos van Het Bewaarde Land. De eerste zonnestralen glinsteren over vele webben. Vrouw Fleur is kruiden aan het zoeken voor de soep. In de verte klinken kinderstemmen steeds luider. Even later begroeten dertig kinderen enthousiast Vrouw Fleur, vol verhalen en vragen over de dag die gaat komen. Zingend lopen de kinderen door de poort, want in Het Bewaarde Land kun je pas naar binnen als je het Bewaarde-Landlied zingt. Deze ochtend zoeken de kinderen hun Wachters door te luisteren naar het geluid van instrumenten. Zo zit Luchtwachter Koekoek met een fluitje hoog in de boom en ligt Aardewachter Eekhoorn ergens in de hei te tikken op een blok hout.

Vanochtend bespreken de kinderen de klimregels bij het boomklimmen: altijd minstens drie punten vasthouden, met je buik naar de stam klimmen, opletten voor dode takken. Dan mag ieder kind zelf een boom uitkiezen. Voor sommige kinderen is het al een overwinning om een meter omhoog te klimmen, de meer ervaren klimmers zitten al snel hoger. Even later willen de kinderen hun 'tussendoortje' het liefst in de boom oppeuzelen. Wat is er nu leuker dan boven in de boom een appeltje te eten met uitzicht over de heide? Na deze 'picknick op niveau' trekt de groep verder Het Bewaarde Land in, met onderweg opdrachten als: een minuut lang muisstil luisteren naar alle geluiden, over de grond sluipen om het bodemleven van heel dichtbij te zien of aan bomen ruiken om de lekkerste geur te ontdekken.

Fragment afkomstig van de website Het Bewaarde Land Brabant (www.bewaardelandbrabant.nl) 090908

2.1 Algemene beschrijving van karakteristieken

Doelgroep, doelstelling en samenwerkingspartners

Het Bewaarde Land (HBL) is een driedaags natuurbelevingsprogramma voor kinderen van groep 5/6 van de basisschool. In de kwaliteitsrichtlijn van Stichting Natuurbeleving (SNB 2000) wordt de doelstelling van HBL als volgt omschreven: *'Kinderen vertrouwd maken met de natuur; kinderen zich thuis laten voelen in de natuur; verwondering wekken voor de rijkdom en veelzijdigheid van de natuur; besef ontwikkelen van de verbondenheid en wederzijdse afhankelijkheid van mens en natuur; respectvol gedrag bevorderen tegenover het leven in al zijn verschijningsvormen'*.

HBL wordt in het reguliere programma van scholen uitgevoerd. In 2009 wordt met het programma op vier locaties in Nederland gewerkt (Meijendael bij Wassenaar, Gooi- en Eemland bij Baarn, Kampina in Boxtel en ten slotte op de Loonse- en Drunense Duinen in de gemeente Heusden). Er zijn plannen voor de ontwikkeling van zes nieuwe locaties in Brabant en drie locaties in andere provincies. Gezien het grote succes van de locatie Boxtel bij het ontwikkelen van draagvlak voor Het Bewaarde Land en de mogelijkheden tot verdere uitbreiding, zal de beschrijving van dit arrangement zich richten op de actoren en omstandigheden waarin HBL zich op deze locatie heeft ontwikkeld.

De samenwerkingspartners waarmee in Boxtel wordt gewerkt zijn (op het moment van het samenstellen van dit boekje):

1. Terreinbeheerders als Natuurmonumenten en Het Brabants Landschap (er zijn gesprekken met Staatsbosbeheer) in verband met het ter beschikking stellen van terreinen voor HBL.
2. Het IVN Consulentenschap Brabant voor hulp bij de werving van vrijwilligers, het onder de aandacht brengen van HBL in het NME-veld.
3. De provincie Noord-Brabant en afzonderlijke gemeenten (zoals Den Bosch, Heusden en Boxtel) voor financiële ondersteuning.
4. Individuele scholen voor deelname aan het programma.
5. De Stichting Natuurbeleving. Deze stichting heeft de naam 'Het Bewaarde Land' laten registreren en heeft een rol in de afstemming tussen de diverse locaties en bewaken van het concept. In totaal deden alleen al voor de locatie Kampina in Boxtel in 2008 twaalf scholen mee aan HBL. Er is een wachtlijst van enkele scholen.

Inhoud van het programma

Als kader voor het programma wordt in de kwaliteitsrichtlijn van SNB (2000) aangegeven dat kinderen drie dagen in de natuur doorbrengen (een dag per week gedurende drie weken) en op speelse en creatieve wijze in contact met de natuur komen. Het project speelt zich af in een (bij voorkeur bosrijk) natuurgebied en kinderen ontvangen een werkboek voor de voorbereiding en tussentijdse uitwerkingen op school. Er bestaan lokale variaties op het basismodel. Zo kunnen in Baarn ééndaagse arrangementen worden gevolgd en kan in samenspraak met de school ook aandacht worden besteed aan specifieke thema's. Fysiek contact met de natuur, kennis over de natuur, emotionele betrokkenheid tot de natuur en creativiteit komen gelijkelijk aan bod. Beleving (fysiek en emotioneel) staat voorop. Kennisoverdracht kan daarbij een hulpmiddel zijn, maar is geen doel op zich. De inhoud en programma-opbouw van HBL wordt op iedere locatie tot stand gebracht zoals is beschreven in de wachters- en docenten-handleiding, met opnieuw eventuele lokale aanpassingen. Het basisprogramma ziet er in grote lijnen als volgt uit:

1^e Bosdag

Het thema van de eerste bosdag is verkenning. Verkenning van het terrein, de natuur en het programma zelf. De kinderen worden verwelkomd door Vrouwtje Fleur, een kruidenvrouwtje die de kinderen meeneemt naar de wachters (begeleiders) die in het bos verstopt zitten. Iedere wachter beeldt een element uit (vuur, water, lucht, aarde, ether/kleur). Met de wachters gaan kleine groepjes kinderen de natuur in om kennis te maken met alles wat zij tegenkomen. Voorbeelden van activiteiten zijn het kiezen van een lievelingsboom, het geblinddoekt herkennen van een boom, het plukken van kruiden voor kruidensoep. Kinderen kiezen zelf een Bewaarde Land-naam die zij tijdens het programma gebruiken en waarmee zij in HBL worden aangesproken (bijvoorbeeld 'roodborstje', 'vuurvlinder', 'boomkikker'). De verbeelding van deze naam wordt door hen zelf op een eigen HBL T-shirt getekend.

2^e Bosdag

De tweede bosdag staat in het teken van verdieping. Deze verdieping richt zich op het herkennen van de verbondenheid van elementen en van kinderen met de natuur. Zo dansen de wachters een elementdans, beelden de kinderen met hun lichaam een voedselpiramide uit en volgen de kinderen geblinddoekt een zintuigpad, waarbij zij langs een in het bos gespannen touw lopen en hun weg met hun zintuigen tast, geur en gehoor moeten zoeken.

3^e Bosdag

Op de derde dag wordt gestreefd naar verwerking van de ervaringen en kennis van de vorige twee dagen. De kinderen moeten de wachters nu zelf opsporen die in het bos verstopt zitten en zoeken voor zichzelf een eigen plekje. In de middag wordt het HBL-programma afgesloten met een groeps-presentatie van ieder groepje, waarin zij de andere kinderen en wachters tonen wat zij geleerd hebben van hun verblijf in HBL. Ten slotte geven zij als individu via een zelfgemaakt 'praatstokje' nog aan wat hen persoonlijk geboeid heeft tijdens de drie programmadagen.

Contacten met scholen: de werkwijze, vorm van begeleiding en materialen

In veel gevallen vindt het eerste contact door HBL met een school plaats via de algemeen coördinator van HBL. Daarna verloopt het contact via een deellocatie-coördinator (er zijn nu twee vestigingen HBL Boxtel). De locatie-coördinatoren van HBL fungeren als schoolcoach. Zij onderhouden contacten met docenten, stellen het rooster op, geven introductie en begeleiding. Vertrouwen bij scholen (en overheid) wordt gestimuleerd door de instelling van een Comité van Aanbeveling waarin bekende personen uit verschillende sectoren van de samenleving hun sympathie met HBL tonen en het overleggen van zowel recent als ouder wetenschappelijk onderzoek dat het succes van het programma aantoonst.

Voordat een school besluit deel te nemen bezoekt de coördinator de school voor een toelichtend gesprek. Dan wordt ook de projecthandleiding uitgereikt die voor de leerkracht is gemaakt. Het programma begint ongeveer twee weken vóór de eerste buitendag. Dan komen een wachter en Vrouwtje Fleur (een kruidenvrouwtje) naar de klas om de kinderen uit te nodigen naar HBL te komen. Zij leggen de kinderen uit wat ze gaan doen in Het Bewaarde Land en vragen de kinderen om Het Bewaarde Land-lied te leren. De groepjes worden ingedeeld en de kinderen kunnen alvast nadenken over een eigen 'Bewaarde Land-naam'. Tijdens de bosdagen begeleiden de wachters de kinderen die in kleine groepjes van maximaal 8 kinderen zijn ingedeeld.

De leerkracht zelf is vooral actief op school. Daar geeft de docent voorbereidingslessen voor het bezoek aan HBL en gedurende het programma begeleidt de leerkracht de kinderen bij het invullen van de werkboeken. Zodoende is de uitwerking van het project niet beperkt tot de drie dagen buiten, maar is Het Bewaarde Land een rode draad in het lesprogramma van een klas gedurende ruim een maand. In het bos wordt de rol van de leerkracht overgenomen door de wachters die de kinderen begeleiden. De leerkracht kan dan de kinderen observeren en meedoen met de diverse werkvormen. Wat betreft organisatie wordt de leerkracht/de school gevraagd voor vervoer te zorgen naar de locatie.

Het materiaal waarmee gewerkt wordt is (in principe) kant en klaar. In een enkel geval wordt hiervan afgeweken als de school dat nodig vindt. Het materiaal bestaat uit een docentenhandleiding, leerlingenwerkboek en een wachtershandleiding.

In de docentenhandleiding worden doelstellingen, achtergronden, praktische informatie over programma en afspraken over omgangsvormen vermeld, worden de voornaamste activiteiten in het bos voorgesteld en toegelicht en de daarbij horende voorbereidingsactiviteiten voor op school uitgewerkt. In het leerlingenwerkboek worden ondermeer Het Bewaarde Land-lied, ruimte voor verslaglegging van de bosdagen, opdrachten rond kennis van de natuur (o.a. herkennen bladeren, vorm en schors van bomen), eet- en woon-webopdrachten, maken van een haiku (Japans gedicht) over de eigen natuurbeleving weergegeven.

De wachtershandleiding ten slotte bevat uitgebreid achtergrondmateriaal bij de filosofie van HBL, een toelichting op de programma-activiteiten, de rollen van de verschillende wachters en Vrouwtje Fleur worden toegelicht en men vindt een lijst met aanbevelingen hoe kinderen in het programma het beste begeleid kunnen worden.

Kosten en financiering

Het project wordt gefinancierd door diverse organisaties. Het VSB fonds draagt € 350.000 bij voor de periode 2008-2012, provincie Noord-Brabant € 210.000 in de periode 2009-2011, gemeenten € 750 per klas, scholen € 15 per leerling, ministerie van LNV € 50.000 voor 2008. Er is een subsidie-aanvraag gehonoreerd door LNV van € 200.000 voor de periode 2009-2013. De subsidies van VSB en de provincie betreffen het opzetten van nieuwe HBL-locaties in Brabant en een deel van de kosten voor exploitatie. Kosten voor vervoer zijn niet inbegrepen. Dat regelen de ouders van de kinderen in de meeste gevallen zelf. Enkele scholen in Den Bosch krijgen hiervoor ondersteuning van de gemeente. De subsidie in 2008 van het ministerie van LNV betreft het in kaart brengen van de kansen voor het opzetten van HBL buiten Brabant, het organiseren van een werkconferentie en het schrijven van een programma over het opzetten van nieuwe locaties buiten Brabant. Dit geld was afkomstig uit de Regeling Draagvlak Natuur.

De recentelijk toegekende subsidieaanvraag bij het ministerie van LNV, eveneens in het kader van de Regeling Draagvlak Natuur, betreft het opzetten van drie nieuwe locaties buiten Brabant, zonder exploitatiekosten. Het is namelijk de bedoeling dat niet de Kleine Aarde maar andere organisaties de trekker worden van deze locaties.

Effect van het programma

Er zijn diverse evaluatieonderzoeken uitgevoerd naar Het Bewaarde Land-programma, die alle overwegend positieve conclusies trekken over de effecten van dit programma. Eén ervan is specifiek gericht op HBL in Noord-Brabant '*Evaluatierapport Het Bewaarde Land in Noord-Brabant*' door De Gelder en Van Koppen (2007). In dit onderzoek werd de invloed van het programma op kennis, houding en gedrag van kinderen ten aanzien van natuur op kwalitatieve en kwantitatieve wijze gemeten. Uit de resultaten van zowel de vragenlijst, de observaties en de interviews met de leerkrachten blijkt dat de houding, het gedrag en de kennis van de leerlingen significant veranderd zijn. Leerlingen hebben meer oog en respect voor de natuur, gaan liever naar buiten de natuur in en zijn zorgzamer voor de natuur. Ook de kennis van de leerlingen is toegenomen, vooral wat betreft bomen en vogels en de leefwijze van diersoorten, maar ook wat betreft de samenhang tussen verschillende planten, dieren en hun leefomgeving.

Het programma van het Bewaarde Land zit volgens het onderzoek van De Gelder en Van Koppen goed in elkaar. Er is een grote diversiteit aan activiteiten en veel ruimte voor het ontdekken van de natuur. Het werken in kleine groepjes zorgt voor persoonlijke contacten tussen begeleiders en leerlingen en zorgt voor het optimaal stimuleren van de leerlingen om mee te doen. De inhoud van de meeste activiteiten sluit goed aan bij de leefwereld en het ontwikkelingsniveau van de leerlingen. De leerlingen zijn vooral enthousiast over activiteiten waar ze actief met beestjes, planten en bomen bezig zijn of die een spannend element hebben. De opbouw van het project over drie Bewaarde Land-dagen met tussenposen van een week waarin op school gewerkt wordt aan werkboeken is eveneens gunstig voor de ontwikkeling van een band met de natuur.

Combinatie met andere projecten/doelgroepen

Op sommige locaties worden voor de naschoolse opvang, buurthuizen, natuurorganisaties, scouting en particulieren afzonderlijke natuurbelevingsdagen georganiseerd. Particulieren kunnen eveneens natuurbelevingsdagen laten organiseren voor bijvoorbeeld verjaardagspartijtjes voor de kinderen. Bedrijven kunnen zich inschrijven voor een bedrijfsdag. Reeds deelgenomen bedrijven en instellingen zijn ondermeer: KPN, IVN, Ministerie Binnenlandse Zaken, gemeenten, kerkgenootschappen, European Union for Coastal Conservation.

Ten slotte hebben geïnteresseerden en toekomstige vrijwilligers de mogelijkheid om diverse natuurbelevingscursussen te volgen. Voor leden en donateurs worden excursies, kampen en workshops georganiseerd.

In Boxtel worden ideeën verkend voor een mogelijke toekomstige uitbreiding van het werkveld rond een programma voor vakantiebesteding voor recreanten in de regio, werkweken voor doelgroepen van het welzijnswerk, combinaties met de buitenschoolse opvang, opname binnen een brede leerlijn natuurbeleving en meer aandacht voor de doelgroep allochtonen.

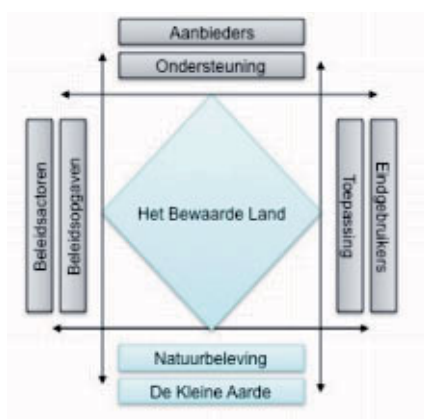
In Leiden heeft een school meegedaan aan het project Grassroots. Leerlingen leerden hierin werken met digitale fotografie en PowerPoint. Dit werd gecombineerd met het project HBL, waar de kinderen foto's maakten in de natuur die zij later leerden bewerken en in een Powerpoint presentatie zetten.

In Baarn is HBL door een middelbare school gevraagd om een maatschappelijke stage te begeleiden voor leerlingen van de derde klas. De school wilde de leerlingen laten kennismaken met een organisatie die zich inzet voor anderen of voor een goed doel. De leerlingen hielpen mee in de uitvoering van het HBL-programma.

2.2 Verschillende perspectieven op het arrangement

In deze paragraaf worden enkele verschillende perspectieven van belangrijke actoren van HBL in Boxtel op een rij gezet. Dit gebeurt via een weergave van de interviews die de onderzoekers hebben afgenomen met deze actoren. Achtereenvolgens komen aan de orde: ontstaan en samenwerking met HBL of andere actoren, sterkte/zwakte analyse van HBL, benodigde competenties en mogelijke kansen voor opschaling van het arrangement. We beginnen het overzicht van verschillende perspectieven met de actor die het arrangement in Boxtel als eerste heeft ontworpen en de overige actoren heeft aangezet tot deelname aan HBL: Mari Verstegen van De Kleine Aarde.

2.2.1 Het perspectief van de hoofdaanbieder Mari Verstegen van De Kleine Aarde

Interview met Mari Verstegen, initiator en coördinator van Het Bewaarde Land Boxtel, werkzaam bij De Kleine Aarde (adoptieorganisatie van Het Bewaarde Land).

Ontstaan en aard van samenwerking met andere organisaties

“Voordat ik [Mari Verstegen] bij De Kleine Aarde werkte, werkte ik bij de provincie Noord-Brabant. Ik heb daar verschillende functies bekleed, vooral als beleidsmedewerker natuur en landschap. Ik heb gewerkt aan het Ecologisch Meetnet en aan de begrenzing van de Ecologische Hoofdstructuur. Naast mijn werk wilde ik iets doen met mensen en natuur. Iets waarbij mensen dichterbij de natuur zouden komen te staan. Ik gaf naast mijn werk bij de provincie cursussen veldbiologie. Op een dag stuitte ik bij toeval op Het Bewaarde Land in Wassenaar. Het leek mij een heel goed concept en ik nam contact op met coördinator Hugo Bakker en stichter van HBL, Gerrit Jan de Bruijn. Ik heb vervolgens een paar klassen met hen begeleid en dit beviel mij erg goed.

Eén van de eerste dingen die ik in Brabant gedaan heb is het formeren van een comité van aanbeveling om draagvlak te creëren bij verschillende instanties. Daarnaast heb ik gesprekken gevoerd met gemeenten, met scholen, met terreineigenaren en heb gezocht naar mogelijke bronnen voor financiering. Ten slotte zocht ik een onderkomen voor Het Bewaarde Land bij een organisatie. Hiervoor heb ik allereerst gesprekken gevoerd met Het Brabants Landschap. Deze optie viel vrij snel af omdat het een terreinbeheerder is en wel terreinen ter beschikking wilde stellen, maar geen organisatorisch onderkomen voor het project. Vervolgens ben ik naar het IVN Consulentenschap Brabant gegaan. Daar heerste wat interne verdeeldheid over de vraag of het IVN een project als dit binnen kon halen. Uiteindelijk ging dat niet door. In een gesprek daarna met De Kleine Aarde klikte het meteen en bleek het concept van

Het Bewaarde Land goed in de visie van De Kleine Aarde te passen, namelijk het stimuleren van een duurzame leefstijl bij mensen.

Uit de literatuur weten wij dat de kiem voor een duurzame leefstijl het beste in de jeugd gelegd kan worden. Nu dat geregeld was en Het Bewaarde Land onder gebracht kon worden bij De Kleine Aarde hebben we subsidieaanvragen ingediend bij het VSB-fonds, de provincie Noord-Brabant en Leader Plus (een Europese subsidie) en heb ik ondersteuning gevraagd bij gemeente Boxtel en geïnteresseerde scholen”.

Sterkte/zwakte analyse

Sterke punten

Verstegen: “Wat heel sterk is aan HBL-concept is dat het werkt. Dat het werkt zie je niet alleen aan de kinderen, het is ook wetenschappelijk onderbouwd. Het HBL-programma heeft een significant positief effect op kennis, houding en gedrag van kinderen. Daarnaast er is ook veel draagvlak voor het concept bij gemeenten, provincie en diverse andere instanties en werken wij in Boxtel met een goed en hecht team. Ten slotte is natuurbeleving in het algemeen een thema dat mensen raakt”.

Minder sterke punten

“Een eerste punt is de structurele financiering op langere termijn. Een tweede punt is het feit dat je veel begeleiders nodig hebt voor de kinderen. Ook bestaat er een risico door het spelen in het bos dat er iets met een kind kan gebeuren (bijvoorbeeld vallen). Ten slotte een punt dat nu nog onvoldoende is uitgekristalliseerd en waar we op dit moment volop mee bezig zijn, is hoe we de afstemming tussen de diverse lokaties en het bewaken van de kwaliteit goed organiseren”.

Benodigde competenties

Verstegen: “Ik heb het idee dat veel van mijn ervaring, opleiding en idealen nu bij elkaar komt bij het opzetten en coördineren van Het Bewaarde Land. Ik heb eerst HBO-bedrijfseconomie gedaan, daarna biologie gestudeerd. Vervolgens heb ik enkele jaren bij het Rijksinstituut voor Natuurbeheer gewerkt en dertien jaar bij de provincie Noord-Brabant. Ik gaf daarnaast cursussen veldbiologie, was voorzitter van een natuurwerkgroep en begeleidde vrijwilligers.

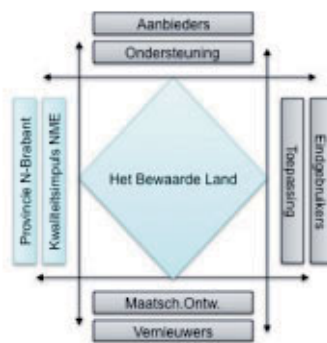
Eén van de allerleukste dingen vind ik het creëren van draagvlak voor iets dat mij aan het hart gaat. De belangrijkste competenties die je nodig hebt om dit project te kunnen ontwikkelen en uit te voeren zijn volgens mij allereerst het kunnen creëren van draagvlak. Vertrouwen is hierbij naar mijn idee het sleutelwoord; een gevoel van gezamenlijkheid kunnen stimuleren. Je moet secuur zijn in het nakomen van afspraken. Daarnaast het hebben van een groot netwerk, je project financieel goed kunnen onderbouwen en verantwoorden, goede projectplannen kunnen schrijven. Ook dit geeft vertrouwen. Verder moet je feeling hebben met natuurbeleving. Je moet een idee hebben van hoe je het contact met de natuur bij kinderen kunt stimuleren, weten onder welke omstandigheden kinderen de natuur intens beleven. Belangrijk is ook om die gevoeligheid bij wachters te stimuleren. Ten slotte moet je met vrijwilligers kunnen werken”.

Kansen voor opschaling

Verstegen: “Er is veel belangstelling en steun voor het opschalen van HBL naar andere locaties binnen Brabant en naar andere provincies. De voorwaarden om een project als dit in gemeenten en op scholen te verankeren zijn divers:

1. Gemeenten moeten natuurbeleving belangrijk vinden. Wij laten zien wat het effect van het HBL programma is. Daarbij nodigen wij hen altijd uit voor een bezoek aan HBL op het moment dat een klas het programma uitvoert.
2. Structurele financiering. Dit kan via subsidies of sponsoring of activiteiten voor meer draagkrachtige groepen te organiseren die de kosten voor het programma voor kinderen dekken.
3. Enthousiasme van scholen. Onze ervaring is dat duurzame inbedding in scholen niet moeilijk is. Wel is het vervoer soms een probleem en zijn de kosten per kind soms hoog voor een school. Wij nemen docenten veel werk uit handen en daar zijn zij blij mee. Daarnaast is het effect op de kinderen erg groot (groter dan gemiddelde NME-programma's).
4. Om duurzame verankering te stimuleren willen wij begin volgend jaar een draaiboek samenstellen voor het opzetten van nieuwe locaties HBL. Daarnaast willen wij ook de wachterhandleiding herzien. Op dit moment is echter het zoeken naar nieuwe landelijke locaties onze prioriteit. Wij zijn hiervoor in gesprek met ondermeer Stichting Ark, De Ulebelt in Deventer, Eksternest in Flevoland en een paar NME-centra in Noord-Holland".

2.2.2 *Het perspectief van de provinciale bestuurlijke actor: de provincie Noord-Brabant*

Presentatie van gedeputeerde Onno Hoes tijdens een door Het Bewaarde Land Boxtel georganiseerd symposium over nieuw op te zetten Bewaarde Land locaties (Boxtel, 29102008)

Gedeputeerde Onno Hoes ziet NME als harde noodzaak. Waar voorheen NME een laag belang had (met een beperkte personele inzet van 0,5 fte), worden momenteel extra financiële middelen ingezet. NME is voor de provincie een middel om het publiek te tonen waar het natuur- en milieubeleid over gaat en het erbij te betrekken. NME vormt volgens Hoes een tegendruk tegen de economische ontwikkelingen en de wensen op het gebied van mobiliteit. NME vergroot de levenskwaliteit van de inwoners van de provincie en zorgt voor een balans in de verschillende belangen. De burgers zelf moeten hun wensen op het gebied van groen en blauw vormgeven en NME vormt een middel hiertoe.

Het Bewaarde Land kan een rol vervullen in het tonen aan de bevolking hoe Brabant er nu en in het verleden uit heeft gezien en leert kinderen dit met eigen zintuigen (dus niet via Google) te ervaren. Geconstateerd wordt dat het Rijk NME belangrijker vindt (zoals te lezen is in de NME-nota: *Kiezen, leren en meedoen; naar een effectieve inzet van natuur- en milieueducatie* uit 2008) en dat er via wetenschappelijk onderzoek steeds meer bekend raakt over de positieve invloeden van NME op de gezondheid en functioneren van kinderen.

Schriftelijk interview met ir. D.A.M. (Masja) van de Ven, beleidsmedewerker Natuur en Landschap, Directie Ecologie/bureau Natuur en Landschap, provincie Noord-Brabant

Ontstaan en aard van de samenwerking

Van de Ven schrijft: "In 2004 is door Het Bewaarde Land Boxtel voor het eerst subsidie aangevraagd. De samenwerking verloopt prima. Subsidieaanvragen die nu binnenkomen worden beoordeeld door een adviesteam van deskundigen uit verschillende disciplines (natuur, milieu, water en communicatie)".

Sterkte/Zwakte analyse

Van de Ven: "De provincie vindt om verschillende redenen Het Bewaarde Land belangrijk. Ten eerste omdat het een effectief project is. In 2006 onderzocht de Universiteit van Utrecht (Freudenthal Instituut voor Didactiek) in opdracht van De Kleine Aarde de effecten van Het Bewaarde Land. Dit rapport is ook aangeboden aan de provincie. Het onderzoek laat zien dat Het Bewaarde Land een positief effect heeft op houding, gedrag en kennis van kinderen: ze vinden de natuur mooier, hebben er meer respect voor en hun betrokkenheid is groter, ze gaan er zorgzamer mee om en hun kennis over de natuur wordt vergroot.

Een tweede reden is dat het programma in een behoefte voldoet. In het Plan van Aanpak Kwaliteitsimpuls NME wordt benadrukt dat NME vraaggericht moet zijn. Het Bewaarde Land voldoet daaraan. De belangstelling bij scholen om mee te doen is groot, er is al een wachtlijst. Er is ook al veel belangstelling bij gemeenten en scholen om op nieuwe locaties mee te doen.

Ten derde is HBL een inspirerend project. In het Plan van Aanpak Kwaliteitsimpuls NME is onder meer opgenomen dat er een aantal inspirerende projecten zullen worden ondersteund door het programma Schoon Brabant. Het Bewaarde Land is zo'n inspirerend project, doordat de kennisoverdracht over en zorg voor natuur op een vernieuwende, speelse en belevingsgerichte wijze plaatsvindt. Het sluit goed aan bij de doelstelling van het NME-beleid.

Meer lastige punten van het programma zijn de afhankelijkheid van subsidie. Subsidie verkrijgen voor continueren van projecten is in het algemeen veel moeilijker dan het verkrijgen van een startsubsidie. Daarbij is het programma voor een belangrijk deel afhankelijk van vrijwilligers en heeft het relatief veel ruimte nodig om uitgevoerd te kunnen worden".

Benodigde competenties

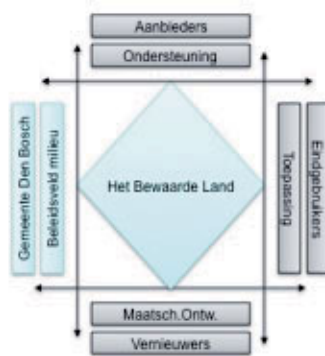
Van de Ven: "Als ondersteuner van HBL is het voor ons belang om competenties te hebben op het vlak van kennis van het beleidsveld en kennis van subsidiemogelijkheden".

Kansen voor opschaling

Van de Ven: "In 2005 is door de provincie € 15.000 subsidie toegekend voor dit project en zij hebben meteen de intentie uitgesproken om ook hetzelfde bedrag aan subsidie toe te kennen voor 2006 en 2007. Dit werd wel afhankelijk gesteld van de evaluatie van het eerste jaar. Uit deze evaluatie bleek al dat zowel de belangstelling als de waardering voor het project erg groot waren. Voor 2006 en 2007 is daarom ook subsidie verstrekt. Voor 2008 is opnieuw subsidie aangevraagd. Omdat het project al drie jaar gesubsidieerd was, was herhaling van een subsidie op basis van de regeling 'Communicatie en Educatie Ecologie' niet meer mogelijk.

Gelet op de waarde die de provincie hecht aan het project, is gezocht naar andere mogelijkheden om het project te ondersteunen. Deze mogelijkheid is gevonden in het programma Schoon Brabant, programmatisch Brabantse Landschappen en Proeftuinen (onder andere voor verankering van het Brabantse Landschap en de natuur in de sociale omgeving van kinderen en ouders en bewustwording van de waarde van biodiversiteit). Voor de periode 2009 tot en met 2011 is opnieuw subsidie aangevraagd”.

2.2.3 Het perspectief van de lokale bestuurlijke actor: gemeente 's-Hertogenbosch

Interview met Frits Staats, beleidsmedewerker milieu

Ontstaan en aard van samenwerking

Frits Staats: “Mari Verstegen benaderde mij in 2005/2006 met de vraag of de gemeente interesse had in deelname aan HBL en om mee te denken over de opzet en financiering ervan. Voordat Mari mij benaderde had ik nog niet gehoord van HBL, maar de website van HBL suggereerde een goed concept.

De gemeente heeft vooral de rol van financier van NME projecten en activiteiten. Er bestaat in Den Bosch (nog) geen educatief overleg met scholen en natuureducatie-aanbieders. NME valt hier onder het beleidsveld milieu. Vanuit onderwijs of welzijn worden geen NME-projecten gefinancierd. Het college van B&W heeft al jaren in de begroting middelen beschikbaar gesteld (€ 38.000) voor NME-activiteiten. Daarbinnen paste de aanpak van Het Bewaarde Land. Via een offerte van Mari is een opdracht verleend voor een tweetal klassen in de eerste fase.

In Den Bosch is er geen structurele subsidie mogelijk voor NME-activiteiten. Om voor subsidie in aanmerking te komen is met Verstegen afgesproken dat scholen uit achterstandswijken actief aangesproken moesten worden. Ik ben er sterk van overtuigd dat vooral kinderen in achterstandswijken veel baat zullen hebben bij de aanpak van HBL. Ik heb zelf contact gelegd met de Imam Alboughari school in West, de eerste school die in Den Bosch meedeed aan HBL”.

Sterkte/Zwakte analyse

Sterke punten

Staats: “Sterke punten vind ik de opzet/aanpak. Het programma raakt het kind dat deelneemt op een verrassende wijze, niet op het niveau van het verstand maar meer op het gevoel. Dit vertegenwoordigt een andere aanpak dan de gemiddelde NME-activiteiten die meer op ‘het weten’ zijn gericht. Vooral

kinderen in achterstandswijken zouden hier, zoals gezegd, goed op kunnen reageren. Verder valt de grotere mate van continuïteit op, drie dagdelen om verder te bouwen aan hetgeen al is ervaren/meegemaakt.

Minder goede punten

Staats: "Minder goed vind ik de hoge kosten per klas en het feit dat het programma alleen in een beperkt deel van het jaar uitgevoerd kan worden (weersafhankelijk) en dat biedt slechts enkele scholen de kans om deel te nemen. Het risico bij grote groei van HBL bestaat erin dat overhead kosten hen de das om kunnen doen".

Benodigde competenties

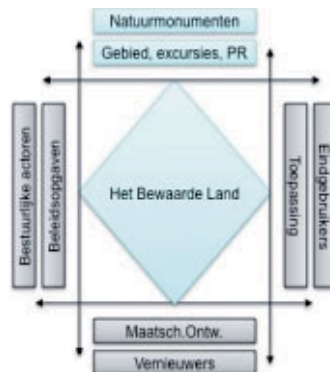
Staats: "Vooral sociale competenties zijn van belang. Ik ben vooral op zoek naar nieuwe mogelijkheden voor nieuwe doelgroepen. Je moet in dit werk een antenne hebben voor nieuwe ontwikkelingen in NME, maar verschillende partijen ook vertrouwen kunnen geven om nieuwe wegen in te slaan. Je moet een sparring partner voor ze zijn en partijen ook bij elkaar kunnen brengen. Technisch-inhoudelijke competenties zijn relatief minder van belang".

Kansen voor opschaling

Staats: "De kansen van HBL voor een inbedding in het onderwijs zouden verbeteren als zij een knelpunt van de gemeente zouden helpen oplossen. Verbeterde kansen zouden daarom optreden als:

1. HBL zich zou verbinden aan de achterstandswijkproblematiek/doelgroep allochtonen en hiermee een unieke positie gaan innemen in het totale NME-aanbod. Hierdoor gaan zij bestuurlijk onder onderwijs vallen en binnen het samenwerkingsverband van scholen kunnen optreden als vaste aanbieder;
2. HBL samen zou kunnen gaan werken met andere NME-organisaties als De Groene Poort, waardoor zij minder elkaars concurrenten worden en ook overheadkosten kunnen beperken;
3. HBL een oplossing vindt voor het vervoersprobleem en reistijdprobleem dat nu aanwezig is bij scholen en gemeenten. Het vervoer blijkt een grote kostenpost. De gemeente geeft liever geld uit aan NME-activiteiten dan aan vervoer;
4. HBL een locatie vindt waar ook een binnenruimte aanwezig is, waardoor er door het hele jaar een onderwijsaanbod gerealiseerd kan worden;
5. er structureel overleg tussen gemeenten en scholen zou plaatsvinden. Ik ben benaderd door Staatsbosbeheer en IVN met het voorstel om samen met het KPC te werken aan het verankeren van NME in het schoolcurriculum. Ook heb ik recentelijk contact met de coördinator van de Brede Bossche Scholen, een samenwerkingsverband tussen 7 scholen in Den Bosch. Hier liggen kansen".

2.2.4 Het perspectief van de lokale aanbieder: Natuurmonumenten

Interview met Frans Kapteijns, medewerker recreatie, voorlichting en externe zaken.

Ontstaan en aard van de samenwerking

Frans Kapteijns: “Het initiatief tot samenwerking is afkomstig van Mari Verstegen die in 2004 Natuurmonumenten benaderde. Het Beheerteam kende Mari al van de tijd dat hij bij de provincie werkte. De Beheereenheid heeft intern over het voorstel gesproken en besloot een proefperiode van drie jaar met HBL in te stellen. Dit is goed bevallen. Ik [Frans Kapteijns] kende de achterliggende gedachten van HBL en de werkvormen die zij gebruiken al uit Engeland voordat HBL in Nederland werd opgericht. Ik gen een groot voorstander van deze werkwijze, waarbij kinderen in direct contact met de natuur staan.

Samen met Mari heeft Natuurmonumenten naar een geschikte locatie gezocht. Behalve het leveren van een locatie, faciliteert Natuurmonumenten HBL door de levering van een schafketeet, het informeren van scholen, gemeenten en provincie over het bestaan van HBL en het houden van excursies voor nieuwe wachters.

Voor Natuurmonumenten is HBL één van de belangrijkste natuurbelevingsprojecten die er bestaan in Brabant. Deze samenwerking is in principe blijvend en is ook gegroeid door het toewijzen van een tweede HBL-gebied.

De samenwerking met de centrale organisatie van Natuurmonumenten zou volgens mij nog geïntensiveerd kunnen worden als HBL op meer plaatsen in Nederland HBL zou willen realiseren. Maar daar moet HBL dan wel zelf achteraan”.

Sterkte/Zwakte analyse

Sterke punten

Kapteijns: “Inhoudelijk vind ik het programma heel sterk. De kinderen kunnen zichzelf zijn en gaan helemaal op in het zintuiglijke beleven van de omgeving. Dit is een heel andere manier van natuureducatie dan gebruikelijk”.

Minder sterke punten

Kapteijns: "Er zijn volgens mij geen echte minder goede punten. Het enige dat ik kan bedenken is dat er wel eens een spanning is tussen wat goed is voor de kinderen (buiten de paden natuur beleven) en wat goed is voor de natuur (bescherming zeldzame planten bijvoorbeeld). Hier is wel eens discussie over binnen de beheereenheid. Op sommige plaatsen in het land wil men daarom niet dat HBL zich vestigt. Je weet ook niet hoe andere groepen erop reageren als zij zien dat de mensen van HBL wel van de paden af mogen en zij niet. Kinderen die terugkomen naar HBL en met hun ouders het gebied doorkruisen alsof het nog HBL is, kunnen eventueel voor schade aan het gebied zorgen".

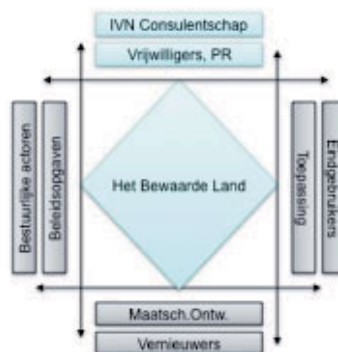
Benodigde competenties

Kapteijns: "Om de excursies te houden voor de nieuwe wachters van HBL zijn communicatieve competenties nodig en voor het uitschrijven van ontheffingen ook kennis van wetgeving. Voor het nalopen van het gebied op geschiktheid voor kinderen en bescherming van natuur moet er kennis zijn over het gedrag van kinderen en de natuurwaarden die je wilt beschermen. Ten slotte zijn allerlei praktische competenties nodig (zoals voor het opknappen van de schafkreet voor gebruik door HBL)".

Kansen voor opschaling

Kapteijns: "Ik ben een groot voorstander van opschaling van HBL. Ik zie echter een bottleneck in de beschikbaarheid van mensen die HBL kunnen uitvoeren (wachters, coördinatoren). De verwachting is dat scholen, eenmaal bekend met het programma, wel willen meedoen. Een AOC of andere bemiddelaar zou hen kunnen helpen bij het maken van de juiste keuze uit alle beschikbare aanbod aan projecten. Een andere mogelijkheid is sponsoring door boekhandels en verzendhuizen van schoolboeken. Als zij een leuk boekje maken voor HBL dan heeft dat meer uitstraling. Verder zou er meer aandacht besteed moeten worden aan de 'vermarketing' van HBL, via bijvoorbeeld samenwerking met erfgoedorganisaties, bibliotheken, de recreatiesector".

2.2.5 Het perspectief van de lokale aanbieder: het IVN Consulentschap Noord-Brabant

Interview met Wim Ruis, programma- en teamleider

Ontstaan en aard van de samenwerking

Wim Ruis: "Mari Verstegen benaderde mij voor het eerst in 2006. Ik kende Mari al vanuit de tijd dat hij nog bij de provincie werkte. Na een interne discussie besloten wij dat het IVN niet de moederorganisatie van HBL kon zijn. Het IVN is ten slotte een tweedelijnsorganisatie. Een ander aspect dat toen meespeelde was dat het IVN groot vertrouwen had in het inhoudelijke concept van HBL maar twij-

fels had over het draagvlak van HBL. Later bleek dat het draagvlak toch sterker was dan destijds was ingeschat.

De ondersteuning die vanuit het IVN op dit moment wordt gegeven bestaat uit het helpen werven van vrijwilligers via de IVN-communicatiekanalen als website IVN, de IVN-nieuwsbrief, het expliciet aandacht schenken aan HBL tijdens de NME-dag in Brabant en op studiedagen. Structureel willen en kunnen wij een bijdrage leveren aan de training van de wachters via het ondersteunen van educatieve werkvormen (methodieken). Momenteel wordt HBL uit de eigen budgetfinanciering ondersteund die wij als steunorganisatie van de provincie ontvangen. Hoeveel wachters wij onder IVN-vrijwilligers werven is onbekend. Deze mensen nemen direct contact op met HBL.

Landelijk gezien is er tussen het IVN en HBL een convenant gesloten voor de uitrol van HBL in andere provincies. Dit convenant is door Mari Verstegen en Ben Huisman (directeur van het Consulentenschap) gesloten. Ik ben sinds kort ook de landelijke contactpersoon voor de landelijke uitrol van HBL binnen het IVN en heb een oproep aan de consulentenschappen gedaan om te kijken of er belangstellende organisaties, geschikte gebieden en geld is voor de ondersteuning van een HBL in andere provincies”.

Sterkte/Zwakte analyse HBL

Sterke punten

Ruis: “Het directe contact tussen kinderen en natuur is het sterkste punt van HBL. Er vindt bovendien een verdiepingsslag plaats en een intensieve begeleiding van de kinderen. Het voldoet aan een behoefte in de samenleving. Het Bewaarde Land-verhaal zelf is tenslotte een sterk beeldend verhaal”.

Minder sterke punten

Ruis: “Minder sterk vind ik het feit dat het verhaal ietwat dogmatisch is (natuur en rentmeesterschap) en de eilandpositie die HBL inneemt ten opzichte van andere organisaties. Ten slotte is de financiering van het programma niet erg sterk (het onderwijs kan het programma zelf niet betalen)”.

Benodigde competenties

Ruis: “De competenties die nodig zijn vanuit het IVN om HBL te kunnen ondersteunen zijn:

- bekendheid met het NME-netwerk om meer draagvlak te kunnen organiseren en door het netwerk ook (h)erkend te worden als zijnde een objectieve organisatie die opkomt voor de belangen van het netwerk;
- bekend zijn binnen het NME-netwerk en vertrouwen hebben van dit netwerk via het jaren lang leveren van kwaliteit;
- presentatie- en communicatieve vaardigheden om HBL bekendheid te geven aan een groot publiek en aan doelgroepen daarbinnen;
- kennis van omgang met vrijwilligers, weten wat hen zal aanspreken in HBL (de werkvormen, het speelse en creatieve wordt benadrukt);
- kennis van training en didactiek richting vrijwilligers;
- kennis van de vraag uit de samenleving naar natuurbelevingsprogramma's;
- kennis van de belangstelling vanuit de politiek en onderwijs naar natuurbelevings-programma's”.

Kansen voor opschaling

Ruis: “Voor een grotere samenwerking hebben wij een concrete vraag nodig vanuit HBL. Met deze vraag kunnen wij actiever gaan zoeken naar ondersteuningsmogelijkheden voor HBL.

Wij hebben de wens dat HBL zich flexibel opstelt rond samenwerking met andere partijen. Dit houdt niet alleen in dat er wordt samengewerkt, maar dat er hier en daar ook aanpassingen kunnen komen in de uitvoering van het programma. Je kunt dan denken aan het aanbieden van vakantieweken voor kinderen uit het welzijnswerk, of het aanbieden van programma's van één dagdeel. Ten slotte hopen wij dat HBL niet al te zeer vasthoudt aan de vaste werkvormen. Dat houdt groei en ontwikkeling van het concept tegen.

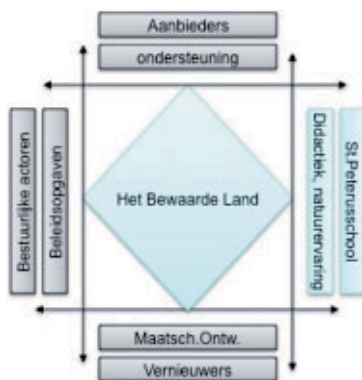
Mari Versteegen is nu bezig om bedrijven te interesseren in sponsoring van HBL. Dit lijkt ons een goede zet en past in een bredere samenwerking.

Ik zie voor HBL ook samenwerking in de sfeer van een combinatie met cultuureducatie. Op de cultuurmarkten die in 32 gemeenten worden gehouden hebben wij nu van de provincie de mogelijkheid gekregen om op 5 plaatsen een combinatie tussen cultuur en NME te realiseren. HBL zou hierin kunnen passen door bijvoorbeeld aandacht te besteden aan de manier waarop het landschap tot stand komt of hoe het in het verleden gevormd en gebruikt is.

HBL kan in het kader van de aandacht voor biodiversiteit bij Brabantse gemeenten en bedrijven een rol spelen. In het convenant Countdown 2010 van de EU hebben deze met elkaar afgesproken er alles aan te doen om de biodiversiteit lokaal en mondiaal te behouden. Iedere gemeente adopteert hiervoor een plant- of diersoort (bijvoorbeeld sleutelbloem of ooievaar). Daarnaast moeten gemeenten ook jeugd en jongeren actief zien te betrekken bij biodiversiteit. HBL kan een antwoord zijn op deze behoefte van de gemeente om iets aan biodiversiteit te doen. Ook hier geldt weer dat HBL wel eerst met de vraag om ondersteuning door het IVN moet komen willen wij in actie komen. De samenbundeling van natuurbelevingsprojecten zal in onze optiek positief worden gewaardeerd door de provincie en de scholen en bij deze actoren een groter draagvlak creëren voor deze activiteiten.

Voor de scholen speelt daarnaast mee dat het concept aan kracht wint als het programma direct wordt verbonden met de methode die de school hanteert voor natuuronderwijs. In Brabant hebben we marktonderzoek binnen het basisonderwijs verricht waaruit blijkt dat veel leerkrachten de onderwijsmethode leidend gebruiken voor hun activiteiten. Juist door leerkrachten een verheldering te geven hoe additionele NME-producten en -activiteiten aansluiten op de door hen gebruikte methode wordt de kans vergroot dat een leerkracht ook daadwerkelijk gebruik gaat maken van het NME-materiaal of NME-activiteiten".

2.2.6 Het perspectief van de eindgebruiker: St. Peterusschool in Boxtel

Interview met Peter van der Zanden, leerkracht groep 6 en een onderzoekje naar de waardering onder leerlingen

Ontstaan en aard van de samenwerking

Peter van der Zanden: "Het contact met HBL dateert vanaf het voorjaar 2005 door een bezoek van Mari Verstegen aan onze school. Hij sprak in eerste instantie met de directie. Daarna heeft er een gesprek plaatsgevonden met ons team. Aanvankelijk was het de bedoeling dat mijn collega van groep 5 het HBL-programma ging uitvoeren, maar door ziekteverlof van deze leerkracht heb ik met mijn groep 6 het programma uitgevoerd, wat ook prima gaat. Belangrijk voor de deelname aan HBL was de waardering van de directeur van onze school voor projecten op dit gebied die duidelijk werken aan een attitudeverandering bij kinderen. Ook het naar buiten gaan met de kinderen om hen hun eigen ervaring met de natuur op laten doen sprak hem erg aan. Het team was ook erg positief.

Voor mij is het programma erg aansprekend. Ik woonde in mijn jeugd in Eindhoven en heb veel in de bossen gespeeld. Het is verschrikkelijk om te horen dat er nu kinderen zijn die, als zij gras aanraken, de leerkracht vragen of het van plastic gemaakt is. Het onderwijs zelf verandert ook. Bij ons gaan de groepen 6, 7 en 8 steeds vaker naar buiten om buiten de school om lessen te leren over de maatschappij (bijvoorbeeld in het kader van het vak Wereldoriëntatie). Het Bewaarde Land-programma past in deze ontwikkeling. Onderwijs moet niet alleen iets van papier zijn.

Met groep 6 gaan wij ieder jaar in september/oktober naar HBL. Op school komen Vrouwtje Fleur en één van de wachters op bezoek om de kinderen uit te nodigen op het Bewaarde Land. Dit project is het duidelijkst gerelateerd aan de doelstelling van de themalijn 'Seizoenen' van onze wereldoriëntatiemethode 'De Grote Reis'. De groepsleerkracht houdt zich bezig met het thema 'herfst' in de aanloop naar het project.

De tijd die met HBL gemoeid is gaat bij ons ten koste van een aantal rekenlessen. Dat is bij ons geen probleem, want ik weet wel een manier om deze in te halen. Voor de inspectie zal het ook geen probleem opleveren want HBL past binnen de doelstellingen van onze school. Er was op onze school geen moment twijfel dat HBL een plekje moest krijgen in het lesprogramma. HBL werkt namelijk op zoveel niveaus tegelijkertijd (ontwikkeling op lichamelijk, emotioneel, intellectueel en creatief niveau). Deze didactiek van het project dient als voorbeeld bij het verder ontwikkelen van NME op onze school.

Wij streven bijvoorbeeld naar het maken van een 'leerlijn natuurervaringen' voor groep 1 tot en met 6 in onze eigen omgeving, gebruikmakend van de didactische opzet van het project Het Bewaarde land".

Sterkte/Zwakteanalyse

Sterke punten

Van der Zanden: "De didactiek. Kinderen zijn erg enthousiast en verheugen zich erop. Speciaal voor kinderen met aandachtsproblemen op school en prikkelbare kinderen is HBL van groot belang. Wij merken dat deze kinderen sneller tot rust komen en zien hen genieten van de natuur. Kinderen ontdekken zoveel juweeltjes in de natuur, waar zij tijdens een wandeling met hun ouders nooit mee in aanraking zouden komen, zoals een nest salamanders of grote horenaars. Ze leren deze juweeltjes zelf te ontdekken en ermee om te gaan op een verantwoordelijke manier. Het is daarnaast een (min of meer) kant-en-klaar project, dus voor ons minder werk. Een integrale groep mensen en goede organisatie voert het project uit.

Minder goede punten

Van der Zanden: "Minder goede punten kan ik eigenlijk niet opnoemen. Het enige dat ik mij ieder jaar afvraag is of het verhaaltje met het pratende konijntje door de leerlingen van groep 6 niet te saai of kinderachtig gevonden wordt. Tot nu toe is dit nog niet gebeurd".

Benodigde competenties

Competenties bij de docent: Van der Zanden: "Bij natuurbelevingsprojecten in het algemeen moeten docenten in staat zijn om leeractiviteiten te kunnen ontwerpen en er invulling aan kunnen geven om het belang van dergelijke activiteiten te kennen (dus niet alleen van het intellectuele niveau, maar ook de andere niveaus). Daarnaast moet hij of zij de kinderen kunnen loslaten om zelf dingen te kunnen ontdekken en ervan te leren".

Competenties bij het management: Van der Zanden: "Bij natuurbelevingsprojecten in het algemeen geldt dat het management goed moet weten wat het wil en de zin ook door kunnen drijven zodat men ook krijgt wat het wil. Je moet kunnen sturen en de drive hebben om door te zetten bij instanties en gemeenten. Je moet ook een stukje geduld hebben aan de andere kant".

Competenties bij de leerling: Van der Zanden: "Open leren staan voor nieuwe ervaringen. Docenten en ouders trappen maar al te vaak in de valkuil om tegen kinderen te zeggen wat wel of niet kan en wat natuur is of hoe dieren of planten heten. Zo leren kinderen al dat het gevaarlijk is om over de heide te lopen en zijn zij bang gemaakt voor een minuscuul spinnetje".

Kansen voor opschaling

Van der Zanden: "De schoolleiding zal overtuigd moeten zijn van het didactisch waardevolle en daardoor het prijskaartje van minder belang moeten vinden. De school betaalt een bijdrage van 15 euro per kind. Wij ontvangen hier geen subsidie voor. We vinden dit bedrag keurig, zeker voor alles wat je ervoor terug krijgt.

Wij zijn onderdeel van een netwerk van katholieke scholen: Stichting Sint Christoffel. Een aantal van deze scholen maken gebruik van HBL programma. Ik weet niet hoeveel dit er zijn, maar misschien is het een idee voor HBL om het netwerk te benaderen. Aan de andere kant heb ik begrepen dat er al heel veel belangstelling onder scholen heerst voor HBL. Dan wordt het vanzelf opgeschaald".

Een evaluatie door de leerlingen van groep 6

Van der Zanden: "Voor dit onderzoek heb ik 26 leerlingen van groep 6 die HBL programma in Boxtel gevolgd hadden gevraagd naar hun ervaringen met HBL. Ik vroeg de kinderen op de ene kant van een papiertje te schrijven wat zij leuk hadden gevonden aan het programma en aan de andere zijde wat zij minder of niet leuk hadden gevonden. Ik heb de kinderen gevraagd zo eerlijk mogelijk te zijn bij de beantwoording van deze vragen".

Analyse van de evaluatie [door de onderzoeker]

Wat kinderen erg leuk vinden

Er is een grote variatie aan activiteiten (rond de 40) die kinderen leuk vinden. Dit kunnen zowel individuele als meer sociale activiteiten en ontdekkingen zijn als het kiezen van een eigen Bewaarde Land naam en het kiezen van een eigen boom of het sluipspel. Sommige activiteiten zijn in spelvorm waarbij meer mensen meedoen aan het spel, zoals samen wachters zoeken, dennenappelgevecht en tikkertje spelen, maar ook spelletjes die wel samen worden gedaan maar waarbij je toch duidelijker je eigen deel hebt. Voorbeelden zijn het zintuigspel, bomen klimmen, hut bouwen, vangen van vissen/dieren.

Het meest populair was het onderdeel vissen, gevolgd door het sluipspel, hutten bouwen, zintuigspel, naam kiezen en boom klimmen. Als het vangen van dieren in totaliteit wordt genomen (dus vissen, plus salamanders, kikkers en waterschorpioenen vangen, dan is de omgang met dieren de onbetwiste favoriet (negentien maal gekozen)).

De middenmoot van populaire activiteiten bestond uit: soep eten/eten in het algemeen, praten met aardige wachters, uitrusten in het gras, samen in leuk groepje zitten, haiku, bomenspel, pauze, ratten en raven spel, leren over natuur.

Een enkele maal werden genoemd: vies worden, onder een brug doorlopen, tikkertje spelen, eten in het zand, verstoppertje spelen, dennenappelgevecht.

Wat kinderen minder leuk vinden

Niets. Zes kinderen gaven aan dat zij helemaal niets konden verzinnen wat niet leuk was. Een aantal andere kinderen gaven dit eveneens aan maar konden toch een paar mindere puntjes opnoemen.

De belangrijkste categorie is fysiek ongerief zoals het vallen of het stoten tegen iets. Genoemd zijn een muggenbeet, staan in glibberig kikkerdril, regen en kou, wildplassen, zand in eten, water in laars.

De tweede categorie bestaat uit het niet kunnen doen van dingen die men op dat moment graag wil doen of hebben als het niet kunnen afmaken van een hut of niet kunnen gooien met dennenappels, niet zelf mogen indelen van groepjes, te grote T-shirts aan hebben, te weinig visnetjes voor iedereen, jongens in een groepje, WC-deur kapot waardoor andere kinderen mee moeten om de deur dicht te houden.

2.3 Samenvatting van verschillende perspectieven

De hoofdaanbieder (initiatiefnemer en vernieuwer)

Binnen HBL is Mari Verstegen degene die het project heeft ontwikkeld en in de loop van jaren de noodzakelijke contacten heeft opgebouwd en onderhouden. Kernpunten die het succes van het project bepalen dan wel vooruit geholpen hebben, zijn ondermeer een heldere visie op leerdoelen en werkwijze, een breed draagvlak voor het project onder aanbieders (ondersteuners), beleidsactoren en eindgebruikers, het beschikken over wetenschappelijke onderbouwing van effecten van het project, het instellen van een comité van aanbeveling. Competenties van de aanbieder die cruciaal zijn voor het succes van HBL liggen op sociaal gebied (het goed kunnen netwerken, vertrouwen scheppen, secuur zijn in afspraken), maar ook het hebben van inzicht en ervaring in de werkwijze van de overheid, het NME-veld en het hebben van onderwijskundige en financiële/administratieve competenties.

De bestuurlijke actoren

Voor *de provinciale overheid* is HBL is een middel om het doel van NME zichtbaar te maken bij de burger en vormt de aandacht voor natuur en natuurbeleving een tegendruk tegen economische en mobiliteitseisen. Factoren die verder meespeelden om HBL te ondersteunen zijn ondermeer de wetenschappelijk aantoonbare effecten van HBL op kennis, houding en gedrag van leerlingen, het vraaggericht werken dat wordt benadrukt in het Plan van Aanpak Kwaliteitsimpuls NME (er is een wachtlijst van scholen die mee willen doen) en de vernieuwende aanpak (niet kennis-, maar ervaringsgericht).

De lokale overheid richtte zich aanvankelijk op de website van HBL wat een goed concept suggereerde, daarnaast waardeert men de inhoudelijk verfrissende aanpak (minder kennis gericht), het sluit aan bij de behoefte van de gemeente om achterstandswijken en doelgroepen daarbinnen te bereiken en men heeft waardering voor de continuïteit van het programma (verspreid over drie dagen in drie weken).

De overige aanbieders (ondersteuners)

Natuurmonumenten en IVN: Organisaties hebben een jarenlange bekendheid met de initiatief-nemer, vinden HBL een inhoudelijk sterk concept door de directe beleving van natuur door leerlingen, zien een verdiepingsslag door de intensieve begeleiding en vele mogelijkheden voor toekomst door middel van aansluiting bij het thema biodiversiteit in gemeenten en mogelijke samenwerkingsverbanden in de cultuur- en recreatiesector.

De eindgebruiker

Scholen: Volgens de school past HBL binnen de algemene doelstellingen van de school, is er een schoolbrede affiniteit met het onderwerp natuurbeleving, docenten wordt werk uit handen genomen door de inzet van verschillende wachters die leerlingen bijna persoonlijk begeleiden. Het meenemen van leerlingen naar buiten past bij de onderwijsontwikkeling dat de school leerlingen meer de maatschappij in wil nemen, het sluit daarnaast aan bij de op school gebruikte methode en wensen op didactisch gebied rond ontdekkend leren en ten slotte wordt de goede bekendheid met de initiatiefnemer genoemd.

Kinderen: Gezien de grote mate van enthousiasme dat uit de evaluaties spreekt kan men stellen dat HBL een groot succes is onder de kinderen. Er zijn veel meer positieve dan negatieve zaken genoemd en er zijn heel weinig negatieve zaken die echt aan het programma zelf gewijd kunnen worden, maar eerder het gevolg zijn met de onbekendheid met het terrein. Zaken die wel door het programmateam opgelost kunnen worden betreffen relatief eenvoudige zaken als het laten afmaken van activiteiten, het zorgen voor genoeg visnetjes en voor T-shirts die beter zitten. Zelfs met deze zaken is aanpassing niet altijd noodzakelijk. Voor kinderen kan het mogelijk goed zijn even te moeten wachten op de eigen beurt om een visnetje vast te houden en de grote T-shirts zijn volgens de organisatie juist groter dan nodig om het dragen ervan in de toekomst ook nog mogelijk te maken.

2.4 Maatschappelijke vernieuwingen

Er zijn verschillende maatschappelijke ontwikkelingen waar HBL bij aansluit, zoals:

- De huidige belangstelling voor jeugd, natuurbeleving en gezondheid in onderzoek en beleid.
- Een onderwijskundige trend naar onderzoekend, zintuiglijk en levensecht leren.
- Belangstelling voor werken met meervoudige intelligentie.
- Aandacht voor competentiegericht onderwijs.

2.5 Kansen voor opschaling

Alle partijen die deelnemen aan HBL-arrangement zien kansen voor opschaling in het verschiep.

De rijks- en provinciale overheid heeft dit reeds laten blijken door een financiële injectie, waarbij binnen Brabant verschillende nieuwe locaties opgezet kunnen worden, maar ook geïnventariseerd kan worden waar mogelijkheden in andere provincies liggen. Mogelijkheden die nog door verschillende partijen genoemd zijn, betreffen:

- Het benaderen van scholennetwerken voor deelname aan HBL.
- Het aanstellen van bemiddelaars die scholen helpen goede keuze uit aanbod projecten te maken, zoals AOC's.
- Een grootschalige vermarkting van HBL.

- Het gebruik maken van sponsoring door boekhandels en verzendhuizen van schoolboeken en het maken van een mooi boekje voor HBL.
- Het stellen van concrete vragen voor ondersteuning bij natuur- en andere ondersteunende- organisaties.
- Een meer flexibele opstelling rond samenwerking met verschillende partijen (bijvoorbeeld in cultuureducatie, recreatie, bibliotheken en met andere natuur- en milieuorganisaties en met speciale doelgroepen als mensen uit achterstandswijken en allochtonen).
- Een meer flexibele opstelling rond aanpassingen in de uitvoering van het programma en gebruikte werkvormen.
- Bedrijfsponsorings.
- Het aansluiten bij thema's die van belang zijn voor gemeenten en bedrijven, zoals biodiversiteit.
- Het direct verbinden van het programma met de methode die scholen hanteren voor natuuronderwijs.
- Het vinden van een oplossing voor het vervoersprobleem en reistijdprobleem dat nu aanwezig is bij scholen en gemeenten.
- Het vinden van een locatie waar ook een binnenruimte aanwezig is, waardoor er ook in de koude maanden een onderwijsaanbod gerealiseerd kan worden.
- Structureel overleg tussen gemeenten en scholen(verbanden).
- Het inzichtelijk en zichtbaar maken van de effecten van het programma bij gemeenten.
- Het organiseren van activiteiten voor meer draagkrachtige groepen om de kosten voor het programma voor kinderen te dekken.
- Het ontwikkelen van een draaiboek voor het opzetten van nieuwe locaties HBL en een 'update' maken van materialen.

2.6 Literatuur

- Aartsen, J.J. (1994) *De houdingsverandering van kinderen ten opzichte van de natuur, door deelname aan Het Bewaarde Land project*. Verslag van een doctoraal onderwerp. In 2004 bewerkt voor publicatie door G.J. de Bruyn. Instituut voor Theoretische Biologie, Leiden.
- Gelder, G.M. de & Van Koppen, C.S.A. (2007) *Evaluatierapport Het Bewaarde Land in Noord-Brabant*. Freudenthal Instituut voor Didactiek van Wiskunde en Natuurwetenschappen, Universiteit Utrecht.
- Ministerie van LNV, VROM en OC&W (2008) *Kiezen, leren en meedoen; naar een effectieve inzet van natuur- en milieu-educatie*. Den Haag.
- Stichting Natuurbeleving (2000) *Kwaliteitsrichtlijn voor Het Bewaarde Land*. Leiden.
- Waal, M.E. van der, Van den Berg, A.E. & Van Koppen, C.S.A. (2008) *Terug naar het bos. Effecten van natuurbelevingsprogramma 'Het Bewaarde Land' op de natuurbeleving, topervaringen en gezondheid van allochtone en autochtone kinderen*. Alterra, rapportnummer 1702.

660 W

Turby

Container kraan

20.000 VOLT

10.000 Volt

Brug kraan

BRUGKRAAN

Kay

Patrick

3. Toparrangement Scholen voor Duurzaamheid Rotterdam

Contactgegevens

IVN Consulentschap Zuid-Holland
Ochterveldstraat 41b
3015 XL Rotterdam
Projectleider: Daphne Teeling
Telefoon: 010-4779669
E-mail: d.i.teeling@ivn.nl
Foto's: Scholen voor Duurzaamheid Zuid-Holland

Sfeerimpressie

[...] Mohamed Boukallouht en Salah-Eddine Moussa zijn 5 vwo-leerlingen van het Libanon Lyceum in Kralingen. In het kader van het Rotterdam Climate Initiative [...] bedachten de twee een zeecontainer die niet alleen revolutionair van vorm is, maar ook kan zorgen voor een aanzienlijke CO₂ reductie. [...] Hoewel het nieuwe model nog in de ontwikkelingsfase verkeert, wijzen de bedenkers op enkele voordelen. Boukallouht: 'We dachten dat de hoekige vormen bij bepaalde lading belemmerend kan werken maar ontdekten dat er al sprake is van een nieuwe vorm van stukgoed, waarbij producten niet langer verpakt naar de afnemers gaan. Zo worden mobiele telefoons en hun verpakking gescheiden verzonden. Waarmee het bezwaar van rechthoekige dozen weg valt'. [...] Naast de vorm zouden ook wijzigingen in het materiaal waarvan de containers vervaardigd zijn voor een aanzienlijke CO₂-reductie kunnen zorgen. Moussa: 'Als je ze niet langer van staal en hout maakt, maar bijvoorbeeld van bepaalde polymeren sla je een aantal vliegen in een klap. Het scheelt in gewicht en het productieproces wordt er minder door belast. Bovendien kun je ervoor kiezen om materialen te gebruiken die in staat zijn CO₂ te binden, waardoor je nog meer winst boekt' [...] Hoewel het onzeker is of de ideeën van de twee Whizkids ooit uitgevoerd gaan worden, hebben de twee al wel een triomfantelijk gevoel als zij de woorden van André Kramer, Havenman van het jaar 2007, in herinnering roepen: 'Toen hem in een interview gevraagd werd of hij dacht dat de container ooit nog zou veranderen hield hij dat voor onmogelijk. Wij bewijzen dat het wel kan'.

Uit: 'Leerlingen Libanon vinden 'groene' zeecontainer uit'; tekst Ronald Buitelaar, in: Rotterdams Onderwijs Magazine, september 2008.

3.1 Algemene beschrijving van karakteristieken

Doelgroep, doelstelling en samenwerkingspartners

Scholen voor Duurzaamheid (SvD) is het IVN-programma voor het voortgezet onderwijs rond het thema duurzaamheid. Via het programma Scholen voor Duurzaamheid zijn vanaf 2001 tot en met 2008 landelijk 24000 leerlingen bereikt, waarvan ruim 4000 leerlingen in 2008. Per provincie of regio koppelt het IVN vragen van scholen aan de educatieve behoeften van maatschappelijke partners. In de provincies Zuid-Holland, Gelderland, Noord-Brabant, Limburg, Friesland, Groningen en Drenthe wordt jaarlijks een provinciespecifiek programma ontwikkeld. In de andere provincies is een algemeen programma beschikbaar. Zo ontstaat onderwijs dat volgens het IVN actueel, uitdagend en realistisch is.

Alle onderwijsactiviteiten van Scholen voor Duurzaamheid hebben een gemeenschappelijk kenmerk: leerlingen werken altijd aan echte, actuele kwesties. Thema's zijn bijvoorbeeld ruimtelijke ontwikkeling,

klimaat, waterbeheer en afval. Oorspronkelijk is Scholen voor Duurzaamheid ontworpen in samenwerking met het Bureau voor Educatief Ontwerpen.

In de beschrijving van dit arrangement wordt de situatie Zuid-Holland als voorbeeld genomen. De vaste partners waarmee Scholen voor Duurzaamheid Zuid-Holland werken zijn het IVN Consulentenschap Zuid-Holland, de afdelingen natuur- en milieu educatie (NME) in de gemeenten Rotterdam, Delft, Dordrecht, Zoetermeer, Schiedam en Milieudienst Midden-Holland (en Den Haag op de proef), maar ook Stichting Milieu Dichterbij (niet verbonden aan een gemeente) en scholen. Er vindt tevens overleg plaats met andere IVN Consulentenschappen, met de collega's die werken aan SvD in andere provincies en Lida Blok, de algemeen programmaleider van SvD. In Rotterdam is EIC Mainport Rotterdam de vaste samenwerkingspartner in de uitvoering van het Havenproject. De provincie Zuid-Holland is voornamelijk financier, maar wordt ook graag als partner gezien.

Behalve deze vaste partners wordt er tijdelijk met verschillende opdrachtgevers of vragende partijen samengewerkt. In het schooljaar 2007/2008 deden 43 scholen mee aan Scholen voor Duurzaamheid in Zuid-Holland (oftewel 1100 leerlingen). De opdrachtgevers van Scholen voor Duurzaamheid in het jaar 2007/2008 waren: GRAP (Gouda's Regionaal Architectuur Platform), Stad van de Toekomst, Leerpark Dordrecht, gemeente Waddinxveen, gemeente Delft, gemeente Schiedam, Havenbedrijf Rotterdam en Rotterdam Climate Initiative.

Inhoud van het programma

In Zuid-Holland kiezen de verschillende NME-diensten zelf voor het aanbod in hun regio. Hiervoor verwijst het IVN door naar de NME-dienst die het dichtst in de buurt is van de school. In regio Rotterdam wordt er overkoepelend het project 'Duurzame Havenstad' aangeboden. En klimaat en energie is een Zuid-Holland breed thema.

Voor alle projecten geldt de volgende globale indeling van het programma (een uitzondering daargelaten):

1. Een scholing educatief ontwerpen voor docenten van de deelnemende scholen
2. Leerlingen werken een vraag van de opdrachtgever uit
3. Lokale debatten/terugkoppeling van leerlingen aan de opdrachtgevers
4. Elke school stuurt een afvaardiging van leerlingen naar een provinciaal afsluitend evenement.

Een voorbeeld van een programma binnen Scholen voor Duurzaamheid; de module Duurzame Haven [bronnen: website Scholen voor Duurzaamheid, november 2008, draaiboek Power Up your mobility, Draaiboek Duurzame Haven Rotterdam, 2008].

Duurzame toekomst voor Havenbedrijf Rotterdam

De haven in Rotterdam is de op één na grootste haven ter wereld. Om te voldoen aan de huidige én toekomstige eisen op het gebied van milieu moet de haven plannen maken om op een duurzame manier te ondernemen. Duurzaamheid op het gebied van energiegebruik, maar ook op het gebied van ruimtegebruik en soorten goederen die worden overgeslagen. De ontwikkelingen in de haven van Rotterdam zijn van groot belang voor de gemeente, provincie, maar ook voor heel Nederland.

Power up your mobility: (programma bovenbouw HAVO/VWO)

'Power Up your mobility' is een module in het aanbod van Scholen voor Duurzaamheid. De module start met een scholingsdag voor de deelnemende docenten, waarna zij met hun klas een onderwijs-

ontwerp uitvoeren. De leerlingen zetten een taskforce op en verdiepen zich in duurzaamheid op gebied van transportmogelijkheden die al toegepast worden in de haven van Rotterdam en in hun eigen omgeving. Ze worden uitgedaagd zelf innovatieve duurzame oplossingen te ontwerpen om de CO₂-uitstoot te reduceren in de haven en in hun stad. Een ontwerp waarmee ze werken aan een betere toekomst. De leerlingen gaan op excursie in de haven en bedenken vervolgens tal van innovatieve oplossingen. Ze praten met een milieupert en presenteren hun ontwerp of actieplan aan de gemeente Rotterdam.

Duurzame Haven Rotterdam (programma VMBO en onderbouw HAVO/VWO)

In deze module ontwikkelen de leerlingen een beeld van de complexiteit van de haven en de mogelijkheden van duurzaamheid. Dit wordt uitgewerkt aan de hand van de methode van het verhalend ontwerp. In deze module is het havenbedrijf vooral geïnteresseerd in innovatieve ideeën voor een duurzame bedrijfsvoering. Daarom is gekozen voor een verhaallijn waarin de leerlingen meeleven met een hoofdpersoon die sinds kort werkt bij een Innovatiebureau. Deze persoon, door de leerlingen bijvoorbeeld 'Andrea' genoemd wordt, heeft haar eerste opdracht binnengehaald: het Havenbedrijf wil duurzamer gaan werken en natuurlijk zijn zij het bureau dat daarvoor allerlei goede ideeën gaat uitwerken. In gesprek met een oude kapitein komt ze erachter dat ze nauwelijks iets van de haven afweet en dat ze zich eerst zal moeten verdiepen.

Ook de leerlingen richten zich op het Havenbedrijf. Zij verdiepen zich in de functies van de haven, de bedrijvigheid en de werkgelegenheid. De oud-kapitein wil van 'Andrea' weten wat ze verstaat onder duurzaamheid. Ze belooft met wat voorbeelden te komen. In de klas verdiepen de leerlingen zich in het begrip duurzaamheid. Als ze dit duidelijk voor ogen hebben, brainstormen ze over mogelijke verbeteringen in de haven.

Producten en presentaties

De leerlingen werken hun ideeën uit tot concrete eindproducten. Vervolgens gaan ze op excursie naar de haven of nodigen ze een expert op het gebied van milieu en duurzaamheid uit op school. 'Andrea' presenteert haar producten aan het havenbedrijf. De leerlingen presenteren hun producten aan ouders en docenten tijdens een feestelijke bijeenkomst op school. Iedere klas stuurt een vertegenwoordiging van scholieren naar een slotbijeenkomst om de ontwerpen van de klas te presenteren aan het Havenbedrijf.

Vaardigheden

Binnen de module Duurzame Haven Rotterdam wordt gewerkt aan de algemene vaardigheden ontwerpen, informatie verzamelen, informatie verwerken, gesprekken voeren, mening vormen, keuzen maken, samenwerken en presenteren.

Contacten met scholen: werkwijze, vorm van begeleiding en materialen

Werkwijze en vorm van begeleiding

Kern van het project Scholen voor Duurzaamheid is dat leerlingen leren omgaan met levensechte vraagstukken die in de maatschappij spelen. Leerlingen ontmoeten vertegenwoordigers van bedrijven en maatschappelijke organisaties die hen een probleem of vraagstuk voorleggen. Vervolgens kruipen zij in de rol van expert en overleggen met andere deskundigen uit de praktijk. De vraagstukken kunnen via het verhalend ontwerpen worden uitgewerkt. Enkele voorbeelden hiervan die reeds zijn uitgewerkt, zijn: 'De planoloog' (voor vraagstukken rond ruimtelijke ordening), 'de Taskforce' (maatschappelijk pro-

bleem aanpakken), 'Flow' (leerlingen maken een kunstwerk) en 'Klimaat en Toekomst' (vraagstukken rond klimaatverandering).

Kenmerkend voor Scholen voor Duurzaamheid is dat de scholieren gedurende het project over het algemeen een sterke betrokkenheid ervaren. Zij krijgen een andere rol dan in reguliere lessen. In die rol wordt een beroep gedaan op hun eigen creativiteit en inbreng. Via een Verhalend Ontwerp kunnen zij intensief kennismaken met onderwerpen waar ze nog nooit eerder mee bezig zijn geweest. Vaak worden hierbij actuele vraagstukken uit de eigen omgeving toegankelijk gemaakt. De inbreng van de scholieren wordt serieus genomen. Zij worden aangesproken als volwassenen met wie op gelijke voet gecommuniceerd kan worden.

Werken met sleutelvragen is één van de basisprincipes van Verhalend Ontwerpen. De docent stelt vragen die het leerproces aansturen (de docent geeft 'coachend' les). De scholieren worden steeds aangespoord een bepaalde invalshoek te verkennen waarvan de antwoorden niet bij voorbaat vastliggen. Uit de verkenning van een invalshoek volgt op 'natuurlijke wijze' een vraagstelling voor het verkennen van een nieuwe invalshoek. Naast vakinhoudelijke kennis oefenen zij vaardigheden als gesprekken voeren, informatie opzoeken, samenwerken en presenteren.

Docenten volgen een training in de methodiek van Scholen voor Duurzaamheid. Er wordt aandacht besteed aan de didactiek en aan de inhoud van het programma en is er een helpdesk voor docenten waar zij tijdens de looptijd van het project terecht kunnen met vragen. Op welke plaats Scholen voor Duurzaamheid ingebed wordt in school hangt van de wensen van de docent(en) af. Het is zowel in te passen in projectonderwijs als binnen de eigen vakken. Ook het niveau is aan te passen.

Materiaal (voor leerlingen en voor docenten)

Er zijn verschillende soorten materialen ontwikkeld voor Scholen voor Duurzaamheid:

- Algemene informatie; in de vorm van een showmap over de verschillende typen projecten, bedoeld voor de werving bij scholen of bedrijven, een introductiebrochure voor scholen met een samenvatting van het project. Een set met foto's bestemd als hulpmiddel bij de werving van scholen, diverse uitgaven van projecten waaronder een boekje getiteld 'Flows', waarin leerlingen in het project een kunstenaar worden, maar ook diverse pamfletten (Duurzame Haven, Save the Children), Cubic Miles. Daarnaast zijn er nog filmpjes waarin docenten en opdrachtgevers wordt uitgelegd hoe SvD werkt.
- Handleidingen; zoals een docentenhandleiding. Het is een draaiboek waarin een aantal algemene onderdelen terugkomen van SvD, zoals hoe je het project draait als docent, uitleg van termen, de vaste methodiek van SvD zoals met brainstorms, lesbrieven of spreadsheets, richtlijnen voor de planning van de lessen toegepast op het thema, de leerdoelen en episode in kwestie, een leerlingenhandleiding. Dit is echter niet standaard, maar geheel afhankelijk van het soort project dat wordt uitgevoerd.
- Specifiek materiaal voor afzonderlijke projecten zoals een film waarin de opdrachtgever een klas uitnodigt om een probleem op te lossen. Dit filmpje is aangevuld met een brief van de opdrachtgever. In Rotterdam heeft voormalig burgemeester Opstelten opgetreden in de film en er is gewerkt met 'echt' papier van de gemeente, een bronnenboek met namen en adressen van experts die leerlingen kunnen raadplegen rondom speciale onderwerpen. Dit boek is of samengesteld door een NME-centrum en/of het IVN en is altijd lokaal georiënteerd. Er zijn ook diverse hulpmiddelen voor de docenten, zoals het gebruik van brainstormkaartjes en afhankelijk van het desbetreffende project ook andere hulpmiddelen zoals een digitale kaart van het havengebied in het havenproject.

Kosten en financiering

De gelden die nodig zijn voor de verschillende actoren en programma's voor Scholen voor Duurzaamheid zijn afkomstig uit verschillende bronnen, zoals provinciegeld voor bovenlokaal werk (training, netwerkopbouw, organisatie (ongeveer € 12.000)), daarnaast provinciegeld voor speciale evenementen in de provincie (ook ongeveer € 12.000). Voorheen ondersteuning door het IVN vanuit het landelijk SvD programma (kennis- en competentieontwikkeling). Deze post is echter vervallen.

Vanuit de gemeenten worden lokale activiteiten ondersteund, waaronder werving en relatieopbouw met de scholen. Deze ondersteuning is vaak in natura.

Van de scholen komt geld voor onder meer trainingen. De scholen betalen € 200 voor de eerste klas die meedoet, de tweede klas € 150, de derde € 100 en alle andere klassen € 50.

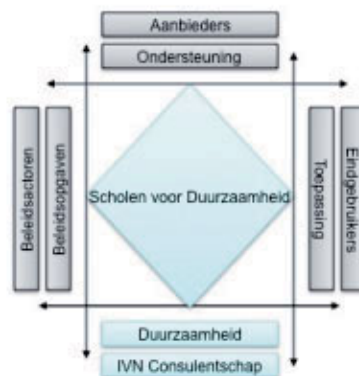
De grootste bijdrage wordt geleverd door de bovenlokale opdrachtgevers. Deze opdrachtgevers betalen voor het ontwikkelen van een draaiboek, materialen, begeleiding. Dat kan variëren van € 20.000 voor een eenvoudige standaardmodule tot € 75.000 voor een nieuw te ontwikkelen module.

Ten slotte zijn er de additionele gelden: fondsen, sponsoring door bedrijfsleven van evenementen als door de Rabobank.

3.2 Verschillende perspectieven op het arrangement

In navolging van de beschrijving van Het Bewaarde Land komen ook hier de verschillende sleutelactoren aan het woord.

3.2.1 Het perspectief van de hoofdaanbieder: Daphne Teeling van het IVN Consulentenschap Zuid-Holland

Interview met Daphne Teeling, projectleider Scholen voor Duurzaamheid

Ontstaan en aard van de samenwerking

Daphne Teeling: "Het is de missie van het IVN om de betrokkenheid van mensen bij natuur en milieu te stimuleren. Dit doen wij door middel van het ontwikkelen van projecten die hierop zijn gericht. Wij zijn een tweedelijns organisatie. Dit betekent dat wij, indien het netwerk dit toelaat, lokale partners zoeken

bij de uitvoer van een project en dit niet zelf doen. In nauwe samenwerking met hen werken we dan aan de realisatie van een project. Dit is overigens niet opgelegd door de provincie.

Binnen het project Scholen voor Duurzaamheid in onze provincie doen ondertussen alle NME-centra mee die het VO als doelgroep hebben. Hier zijn wij best een beetje trots op. Momenteel proberen wij samen met deze centra ook kortere modules te ontwikkelen en ook de kwaliteit in het oog te houden en te verbeteren. Wij geven de voorkeur aan kwaliteit boven kwantiteit. Dat betekent dat wij liever een duurzame relatie opbouwen met één school dan veel projecten verkopen aan veel scholen waar je geen relatie mee opbouwt. Hier komt ook de duurzaamheid terug. Liever in tien jaar rustig opbouwend een heel gebied bedienen, dan eenmalige vlammen creëren en die net zo rap weer uitdoven.

Het verschil dat ik zie met andere projecten om mij heen, is dat wij er veel meer op gericht zijn SvD te zien als een middel om NME én duurzaamheidseducatie voet aan de grond te krijgen op VO-scholen dan dat we gericht zijn op het slagen van ons eigen projectje.

Scholen voor Duurzaamheid is eigenlijk een soort kreet, een paraplu. Onder die paraplu zitten onderwijsprojecten die duurzaamheidseducatie centraal hebben staan. Deze zijn opgesteld met gebruikmaking van allerlei werkvormen en methodieken zoals het verhalend ontwerpen. Hieraan zijn o.a. sleutelvragen gekoppeld. De modules duren tussen de 10-14 uur. We hebben bijvoorbeeld de modules Duurzame Haven, Duurzame Dierentuin. Wij willen toewerken naar modules die uitwisselbaar zijn, een soort universele basislaag hebben en daarnaast een actuele, lokale laag. Het verhalend ontwerp is in feite een educatief 'trucje' om de jongeren te betrekken bij het onderwerp. De 10-14 uren heb je wel nodig om in je rol te komen en vervolgens aan de slag te gaan met een echte opdracht".

Sterkte/Zwakte analyse

Sterke punten

Teeling: "Een heel sterk punt van SvD is de aansluiting die het heeft met de realiteit en de actualiteit. De opdrachten zijn echt, met echte opdrachtgevers en echte vraagstukken. Daarnaast is het sterk in het leveren van maatwerk (goed voor inleving en verbondenheid), het is vakoverstijgend, docenten hebben de vrijheid om te kiezen welke leerdoelen zij willen verwerkelijken, het coachend lesgeven aan de leerlingen staat centraal en echte experts vertellen over hun werk".

Minder sterke punten.

Teeling: "Dit zijn eigenlijk de keerzijde van de sterke punten; het maatwerk vergt veel extra inspanning in het ontwerpen en uitvoeren van het project. De vakoverstijgende insteek past niet altijd in het werkschema van een docent, niet alle docenten kunnen overweg met het coachend lesgeven. Het gebruik van experts in de lessen geeft een bepaalde afhankelijkheid van de kwaliteiten van de experts. Niet iedereen kan even boeiend vertellen over een onderwerp. Ten slotte de 1024 norm. Docenten kunnen vanwege mogelijke ervaren complexiteit van het project afzien van deelname en voor 'het makkelijke' gaan".

Benodigde competenties

Teeling: "Voor ons als initiator/coördinator van het project in Zuid-Holland is het van belang dat wij nieuwe ontwikkelingen en behoeften van doelgroepen goed kunnen volgen, dat wij zelfverzekerd zijn, vertrouwen uitstralen in aanbieden van projecten e.d., commercieel durven denken, inzicht hebben in kosten en baten, een professionele houding en uitstraling hebben en net als iedereen binnen het project goed kunnen samenwerken".

Kansen voor opschaling

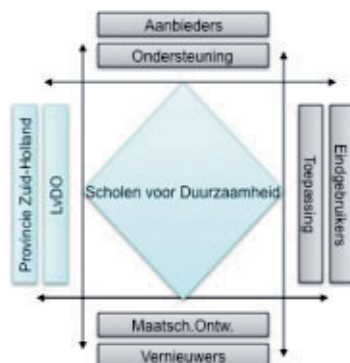
Teeling: "Het project wordt momenteel al opgeschaald of 'opgebreed'. Dit gebeurt via de versteviging van de NME-diensten als kern van de infrastructuur (het interesseren van meer NME-centra voor SvD), het aanhaken op actuele ontwikkelingen in de maatschappij als maatschappelijke stages, brede schoolgebeuren en contacten met universiteiten en hogescholen, maar ook via het stimuleren van de landelijke en gemeentelijke overheid om zich positief uit te laten over het belang van duurzaamheid in het onderwijs, het ontwikkelen van competentieondersteuning op elk niveau, het koppelen van een vaste NME-kracht aan scholen, het ontwikkelen van goede scholennetwerken en het gebruik van convenanten (bijvoorbeeld tussen een groep scholen en de minister).

Voor het IVN is het opzetten van een netwerk dat zich in de verschillende instituten verankert op dit ogenblik van het grootste belang voor SvD. Daarnaast zal IVN zich bezighouden met de doorontwikkeling van de methodiek, de inhoud van het programma en innovaties (ook in die volgorde; dit wordt 'het klavertje' genoemd).

Volledige zelfstandigheid van het project wordt overigens niet nagestreefd, in verband met de kwetsbaarheid van het product als het wordt overgeleverd aan de marktwerking. Wel wordt gestreefd naar structurele gelden voor continuïteit van het project bij de overheid, scholen en opdrachtgevers. Zaken die in dit verband om een oplossing vragen, zijn de verankering van het project bij de provincie, bijvoorbeeld via meerjaren contracten. Op dit moment is weliswaar financiering binnen de werkplannen gerealiseerd, maar deze plannen moeten ieder jaar weer opnieuw worden ingediend. Er is een soort stilzwijgende verlenging, maar er staat niets zwart op wit. Nu is de continuïteit sterk verbonden met de bereidheid van de beleidsmedewerker in kwestie. Als hij weg zou vallen, wat gebeurt er dan? Niemand die het weet. Daarnaast betreft het de verankering van het onderhoud van het netwerk SvD. Nu houd ik het netwerk draaiende, maar wat gebeurt er als ik wegval? Als er meer geld ter beschikking zou zijn is het makkelijker de kennis te verdelen over meerdere personen.

Ten slotte zoeken wij een oplossing voor het feit dat het IVN geen financiële buffers kan opbouwen en moet afwachten tot het eind van het jaar of het geld dat is aangevraagd ook wordt toegekend. Dit is een bedreiging voor de continuïteit".

3.2.2 Het perspectief van de provinciale bestuurlijke actor: de provincie Zuid-Holland

Interview met Peter de Roode, beleidsmedewerker provincie Zuid-Holland

Ontstaan en aard van samenwerking

Peter de Roode: "Drie of vier jaar geleden hoorde ik voor het eerst van Scholen voor Duurzaamheid. Het project werd in de noordelijke provincies uitgevoerd in het kader van Leren voor Duurzaamheid. In het IPO is er een presentatie over gehouden. Het IVN heeft daarna bij de provincie ZH een verzoek ingediend om SvD ook in deze provincie te verzorgen. Vanuit mijn functie heb ik dit verzoek behandeld.

Het project sprak mij aan omdat het project naar buiten wil treden en maatschappelijke problemen wil aanpakken door jongeren actief te betrekken. Dit wordt bijvoorbeeld gedaan door jongeren een adviesbureau op te laten richten. Ook wordt er gebruik gemaakt van de werkvorm verhalend ontwerpen wat de jongeren ook meer betreft bij wat zij doen. De werkvorm en de benadering van het project zijn dus aantrekkelijk. Het sluit aan bij de doelen van het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling (LvDO). Maatschappelijke organisaties, onderwijs en duurzame ontwikkeling komen hierin samen. In de noordelijke provincies wordt daarnaast met ambassadeurs gewerkt. Dit zijn bij het publiek bekende mensen zoals de Commissaris van de Koningin of de directeur van de Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM). Dit trekt weer meer belangstelling voor het project.

Het concept van het actief betrekken van jongeren door hen een adviesbureau op te laten richten, het trainen van docenten, het verhalend ontwerpen is op zichzelf niet wereldschokkend nieuw. Ook organisaties als SME en Codename Future en zelfs Rotary Clubs in samenwerking met een educatief bureau gebruiken deze methodiek.

De kracht van het project zit meer in de samenwerking tussen partijen en de standaard beschikbaarheid van het project. Jongeren en maatschappelijke organisaties werken binnen een bestaande infrastructuur samen in het aanpakken van actuele vraagstukken rond duurzame ontwikkeling. Het oorspronkelijke voorstel van het IVN was aanvankelijk erg aanbod gestuurd. Dit paste naar mijn mening niet erg goed bij de hele opzet van SvD. Dit hebben zij vervolgens aangepast en voor zichzelf meer de rol van makelaar en coach ingevuld. Dit past meer bij hun functie als tweedelijns organisatie. De NME-diensten zijn nu meer de uitvoerders van het project. Dit nieuwe voorstel is ingebracht bij de Campagne Raad voor het Klimaat, waarbij jongeren en klimaat met elkaar binnen- en buitenschools verbonden worden. Het voordeel was dat hierdoor de COS, Milieufederatie, de Milieucentra en het Klimaatverbond

hier allemaal bij betrokken waren. Op die manier heeft het twee jaar gefunctioneerd en ben ik er tevreden over”.

Sterkte/Zwakteanalyse

Sterke punten

De Roode: “Wat ik sterk vind aan het programma is dat het programma op meer niveaus kan worden uitgevoerd (klas 1 tot en met 6, vmbo tot en met gymnasium). Daarnaast maakt het programma gebruik van veel soorten werkvormen, waarvan het adviesbureau het meest vergaand is. De samenwerking tussen jongeren, onderwijs, maatschappelijke organisaties heeft een wervende werking, het past in de huidige onderwijsontwikkeling, waarin het ervaringsleren en kennisoverdracht samen een belangrijke rol spelen, jongeren vinden het een leuk project, zijn enthousiast, jongeren worden serieus genomen en het heeft een reële inhoudelijke kant”.

Minder sterke punten

De Roode: “Er zijn ook wat mindere punten. Ik heb het dan over de nog beperkte schaalgrootte van het project. Een verbeterpunt is ook dat er tijdens de slotmanifestaties vertegenwoordigers van het bedrijfsleven aanwezig zijn. Deze komen vaak met een hoge delegatie. Zij zijn geïnteresseerd in de aantallen jongeren die bij deze manifestaties aanwezig zijn, maar treffen vaak niet meer dan 60 leerlingen. [...]. Er kan worden getracht het aantal jongeren dat bij manifestaties aanwezig is te vergroten”.

Benodigde competenties

De Roode: “De competenties die ik nodig heb voor dit werk, betreffen organisatorische en strategische competenties om te kunnen komen tot een logische en werkende NME/LvDO-infrastructuur, coöperatief kunnen samenwerken en anderen daartoe kunnen stimuleren (het is een divers veld met een aantal onafhankelijke organisaties en lokale NME-centra die vaak andere dingen willen realiseren of op verschillende wijzen). En ten slotte het tonen van de nodige flexibiliteit in de samenwerking met andere partijen”.

Kansen voor opschaling

De Roode: “Er zijn veel kansen voor opschaling van dit project. De vraag is alleen hoe groot je ambitie is met dit project. Wil je duizenden jongeren bedrijfsbezoeken laten uitvoeren of wil je met een kleinere groep de diepte in? Ga je met andere woorden voor kwaliteit van een methode of voor kwantiteit? Naar mijn idee mag de ambitie bij dit project best fors zijn. Dit om te voorkomen dat er veel van dit soort projecten ontwikkeld worden. Je kunt dan de aandacht beter richten op de ontwikkeling van een paar projecten die kwalitatief ook heel goed zijn. Hiervoor is het nodig dat er aandacht wordt besteed aan de moderne uitstraling van het project, de aansluiting bij wat er in het onderwijs gebeurt, de aansluiting bij de NME-centra; die moeten weten wat het project inhoudt en het wensbeeld dat voor de komende 5-10 jaar ontwikkeld moet worden.

Het project heeft veel potentie. Er is tevens een sleutelrol weggelegd voor de NME-centra en voor IVN voor het doorontwikkelen van de opzet. Er bestaan in Nederland niet veel andere lokale structuren die dit op kunnen pakken. Wat je ook kunt doen is het project grootschaliger in de markt brengen. Het moet goed bekend worden gemaakt en makkelijker toegankelijk voor de scholen. Wij willen graag duurzame ontwikkeling in het onderwijs en bij jongeren meer in het algemeen promoten. Het project vormt hiervoor een nuttige invulling. Wij zijn tot nu toe niet als opdrachtgever opgetreden voor het ontwikkelen van een module. Dit zou wel een interessante mogelijkheid zijn voor de toekomst en een

goede invulling kunnen zijn om LvDO verder te helpen in het onderwijs door met een aantal scholen in te gaan op provinciale vragen.

In Zuid-Holland werken er ongeveer 300 mensen op professionele basis aan NME. Alleen de grotere NME-centra kennen het VO als doelgroep. Niet elk NME-centrum kan dus iets met SvD doen. Dat de middelgrote en grote NME-centra samenwerken in SvD is dus van groot belang als je SvD wilt opschalen. Noord-Holland werkt ook graag met SvD en zit op onze lijn, maar zij hebben meer aandacht voor de financiële ondersteuning. In Zuid-Holland besteden wij meer aandacht aan de ondersteuningsstructuur en het verstevigen van de raakvlakken NME en Duurzame Ontwikkeling.

De rol van de provincie is het ondersteunen van de provinciale opschaling. Iedere provincie kan dat goed op zichzelf doen. Wat goed zou zijn, is als wij als gezamenlijke provincies zorgen dat het IVN het project kan doorontwikkelen en dit landelijk gaan ondersteunen, zodat het regionaal en lokaal tot zijn recht komt. De vraag is wel wat de ambitie van het IVN is met dit project? Hoeveel scholen moeten bij SvD betrokken worden en kunnen de NME-centra dit ook waarmaken? Wat zouden de consequenties zijn voor de verschillende partijen?”.

3.2.3 Het perspectief van de lokale aanbieder: Sport en Recreatie Rotterdam

Interview met Coranne Zwijnen, tot voor kort projectleider Scholen voor Duurzaamheid Sport en Recreatie Rotterdam (nu werkzaam bij NME Zoetermeer die eveneens Scholen voor Duurzaamheid aanbiedt)

Ontstaan en aard van de samenwerking

Coranne Zwijnen: “Ik hoorde in 2005 voor het eerst van Scholen voor Duurzaamheid. Ik was destijds didactisch medewerker en mijn leidinggevende bij SenR wilde iets doen met dit project. Dit mislukte echter omdat er niet zoveel scholen waren die het project wilden uitvoeren in die tijd. In die zelfde tijd zochten wij ook in het kader van de Rotterdamse Jongeren Milieu Excursie (RJME) bedrijven, organisaties en diensten die met jongeren iets met natuur en milieu wilden doen. Ik had hiervoor o.a. contact met Gemeentewerken, een dienst van gemeente Rotterdam. Via hen ben ik in contact gekomen met het Ontwikkelings Bedrijf Rotterdam (OBR) en het Educatief Informatie Centrum (EIC). Deze laatste beschikte over subsidiegelden vanuit de EU en waren bezig met het opzetten van een project rond mobiliteit en jongerenparticipatie. Toen moest ik denken aan Scholen voor Duurzaamheid als mogelijk geschikte methodiek voor hun project. Vervolgens heb ik dit idee met mijn leidinggevende besproken. Dat werd positief ontvangen. In 2006 zijn wij begonnen met SvD en hebben het jaar 2007/8 het pro-

ject uitgevoerd. Inmiddels was ik zelf leidinggevende geworden en kon dit project trekken voor onze organisatie.

Scholen voor Duurzaamheid werd positief ontvangen door mijn leidinggevendenden vanwege drie verschillende redenen. Allereerst de financiële redenen. Het project kon beschikken over Europees geld via de samenwerking met EIC, subsidiegelden via de deelname aan de manifestatie Raad voor het Klimaat in Rotterdam, subsidiegelden vanuit het jeugdbeleid van de gemeente en subsidiegelden van de provincie Zuid-Holland (volgens mij zijn de subsidiegelden van Raad voor het Klimaat en provincie Zuid-Holland in deze situatie dezelfde en is er daarnaast nog sponsoring van de Rabobank).

Ten tweede werd SvD positief ontvangen vanwege organisatorische en strategische redenen; er werd binnen SvD gewerkt binnen een samenwerkingsverband van organisaties waardoor je in het project ook sterker staat en taken kunt verdelen. Ten slotte waren er nog inhoudelijke en bedrijfsmatige redenen om SvD te omarmen. Het bood voor ons een andere methodiek dan gebruikelijk om duurzaamheid onder de aandacht van jongeren te brengen. Hiermee hoopten wij scholen te trekken die zich op dat moment nog niet aan ons hadden verbonden. In 2007 heb ik 120 uur van mijn werktijd besteed aan het SvD-programma”.

Sterkte/Zwakteanalyse

Sterke punten

Zwijnen: “Sterk vind ik dat leerlingen het heel leuk vinden, er ingespeeld wordt op de actualiteit, het draait om activerende, leerling-gestuurde didactiek, het is geschikt te maken voor elk niveau (klas 1 tot en met 6 en van vmbo tot gymnasium), het zijn vakoverstijgende lessen en er worden hele leuke evenementen ter afsluiting georganiseerd”.

Minder sterke punten

Zwijnen: “Zwakker vind ik het feit dat de docenten niet altijd gewend zijn om via activerende, leerling-gestuurde en projectmatige didactiek les te geven, het een bewerkelijk project voor hen is en er nog sneller geactualiseerd moet worden”.

Benodigde competenties

Zwijnen: “Communicatieve en didactische competenties wegen het zwaarste in dit werk. Je moet kunnen samenwerken met anderen, je moet je kunnen inleven in anderen en de verschillende belangen zien, goed kunnen luisteren, over didactische competenties kunnen beschikken, kunnen organiseren, bekend zijn met vakoverschrijdend en leerling-gestuurd onderwijs om adviezen te kunnen geven en ten slotte bekend zijn met het hele onderwijsveld en scholen kunnen werven”.

Kansen voor opschaling

Zwijnen: “De kansen voor opschaling zijn groot. De leerlingen vinden het leuk, je kunt met dit project ‘scoren’ bij de bestuurders, de financiën vormen geen probleem. De bottleneck zou kunnen zitten bij de docenten. Het project vergt veel tijd en inzet. Docenten kun je echter stimuleren door te wijzen op de aanwezige excursie naar de Haven (binnen het Havenproject) en het feit dat in dit project leerlingen serieus genomen worden. Het gaat om levensechte problemen en hun oplossingen voor deze problemen kunnen zij aan de burgemeester presenteren.

Als er zich problemen voordoen met de scholen moet je per school kijken naar mogelijke oplossingen. Als het gaat om het inpassen van het project in de tijd dan zou je kunnen kijken of SvD in de

profielblokken ingebed kan worden of binnen het kader van het natuurlijk leren. Ook kan er samen-
gewerkt worden tussen vakken, dus in het kader van een samenwerking van bijvoorbeeld CKV en
aardrijkskunde.

Het uitvoeren van het project in het kader van een maatschappelijke stage ligt moeilijker omdat een
stage een specifieke invulling moet hebben. De maatschappelijke stage is namelijk niet educatief be-
doeld, maar juist als vrijwilligerswerk”.

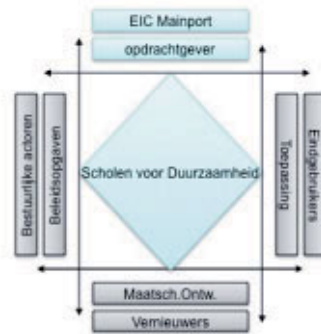
Onderzoek naar ervaringen van docenten

Coranne Zwijnen heeft in het kader van haar eerstegraads lerarenopleiding Biologie onderzoek gedaan
naar ervaringen van docenten van een VO-school in Leiden met het programma *Scholen voor Duur-
zaamheid* (SvD). In haar nog ongepubliceerde verslag *‘Duurzame HavenStad Ervaren. Waarom boven-
bouw voortgezet onderwijs docenten wel of niet na het uitvoeren van een natuur en milieueducatie
project het hetzelfde project willen continueren’* (2008) wordt de invloed van verschillende factoren die
meespeelden bij het, in dit geval, niet continueren van het programma SvD in het volgende schooljaar
onderzocht. De formele reden om het project niet te verlengen was dat het project niet meer paste bij
de visie van de profielblokken. Dit betreft een externe factor. Uit de door docenten genoemde ervar-
ingen, geuit in diepte-interviews, observaties en logboeken, blijkt echter dat enkele negatieve ervaringen
met wat de docenten de organisatie van SvD noemden, werden beïnvloed of versterkt door onder
meer de houding van een docent (mist er de energie voor), de kennis en vaardigheden van een docent
(het ontbreken van competenties als het kunnen bieden van alternatieven tijdens de les) en de overtui-
gingen van een docent (bijvoorbeeld dat leerlingen het al heel druk hebben).

De belangrijkste ervaringen, aldus Coranne, die bepalen of het project wel of niet nog een keer uitge-
voerd wordt, hebben te maken met de ervaren mogelijkheden van docenten om verschillende rollen
van de docent, namelijk de rol van didacticus en rol van pedagoog uit te oefenen. Hieruit concludeert
zij dat de docenten vooral kijken naar hun eigen klassen(situatie) en naar de scholieren wanneer het
gaat om het nemen van de beslissing om het project wel of niet nog een keer uit te voeren. De geble-
ken gebrekkige samenwerking tussen de docenten onderling bleek eveneens een achterliggende fac-
tor in de keuze om het project niet te verlengen.

De conclusies van dit onderzoek bevestigen het beeld dat dit project veel vraagt van docenten en dat in
scholen waar docenten de ruimte voelen en krijgen om zich, net als de scholieren zelf, verder te ontwik-
kelen (bijvoorbeeld in hun ervaring met leerling-gestuurd onderwijs) en goed kunnen samenwerken in
vakoverstijgende projecten, veel meer kans op een goed verloop van het project kennen. Overigens wa-
ren er ook docenten die het project wel wilden continueren en positieve ervaringen noemden. Het onder-
zoeksverslag bevat verschillende aanbevelingen voor de werving en begeleiding van docenten.

3.2.4 Het perspectief van de lokale aanbieder/opdrachtgever: EIC Mainport Rotterdam

Interview met Marion Baartmans, directeur van het Educatief Informatie Centrum Mainport Rotterdam (EIC)

Ontstaan en aard van de samenwerking

Marion Baartmans: "Ik kwam in aanraking met Scholen voor Duurzaamheid via Google (zoekmachine op internet). In 2006 waren wij voor de Rotterdamse Haven op zoek naar bestaand materiaal voor scholen over het onderwerp duurzaamheid. Dit is één van de relevante thema's voor de haven. Via de zoekmachine kom je een groot aantal aanbieders tegen, o.a. Scholen voor Duurzaamheid. Onze missie is leerlingen kennis laten maken met de Rotterdamse haven in al haar facetten. Naast Transport, Logistiek en Industrie is het thema Natuur & Milieu en recent het thema Duurzaamheid één van de mogelijke onderwerpen die scholen kunnen kiezen.

Het IVN is één van de aanbieders op het vlak van duurzaamheidseducatie. Net als bij vele andere onderwerpen wordt er onevenredig veel materiaal ontworpen, terwijl het gebruik door scholen relatief beperkt blijft. Scholen hebben ruime keus en maken daar dus gebruik van, waarbij ze zich soms meer door de prijs dan door kwaliteit laten leiden.

In onze rol als EIC Mainport Rotterdam maken wij zo veel mogelijk gebruik van bestaand materiaal en werken we het liefst samen met ervaren partners. Het project Scholen voor Duurzaamheid sprak ons aan omdat wij het IVN al kenden in de rol van maatschappelijke partij. Het IVN zit in het politieke netwerk van het Havenbedrijf en havenbedrijfsleven. Daarnaast sta ik op educatief vlak positief tegenover het verhalend ontwerpen om kinderen te betrekken bij een onderwerp. IVN gebruikt verhalend ontwerpen in Scholen voor Duurzaamheid.

Ten slotte had de Amsterdamse Haven net een onderbouwmodule voor Scholen voor Duurzaamheid ontwikkeld waar zij enthousiast over waren, waardoor het voor het Havenbedrijf Rotterdam extra interessant was om een bovenbouwmodule te ontwikkelen. Samen heb je dan het hele VO-onderwijs bediend. Wij hebben vervolgens een voorstel voor de uitwerking van het thema duurzaamheid en de aanpak ervan gemaakt dat tijdens de bestuursvergadering van het EIC is gepresenteerd en is goedgekeurd.

Wij hebben verschillende rollen in dit project. Wij zijn zowel initiatiefnemer van het project als opdrachtgever voor het ontwikkelen van het materiaal. Dit is echter niet terug te zien in het lesmateriaal, omdat naar de scholieren toe burgemeester Opstelten en zijn 'Rotterdam Climate Initiative' een meer sprekende partij is als opdrachtgever. Ten slotte verzorgen wij ook de excursies binnen dit project naar de haven en de expertmeetings voor de leerlingen".

Sterkte/Zwakte analyse

Sterke punten

Baartmans: “Sterk vind ik de didactische opbouw met gebruik van verhalend ontwerpen en het enthousiasme van scholen en scholieren die het programma volgen. Scholieren raken persoonlijk betrokken bij wat zij doen. Het heeft een hoge educatieve meerwaarde”.

Minder sterke punten

Baartmans: “Eigenlijk zijn er geen echte minder goede punten. Wel vergt het project veel van de docenten. Dit kan een barrière voor hen zijn om mee te doen. Daarnaast is het project ook relatief duur. Scholen krijgen veel aanbod van organisaties en kiezen daarom soms voor wat gemakkelijk en goedkoop is zonder teveel te letten op kwaliteit. Als je een kosten/baten plaatje zou maken dan blijkt dat er veel geld wordt uitgegeven voor relatief weinig scholieren. Je kunt dan de vraag stellen of het project dan zoveel inspanning en geld waard is. Al is het project nog zo leuk, je moet ook naar de kosten blijven kijken”.

Benodigde competenties

Baartmans: “Er zijn globaal vier soorten competenties nodig. Allereerst projectmanagement competenties als kunnen leiding geven aan een project, maar ook planning en financiële competenties.

Ten tweede uitvoeringscompetenties en beschikken over een relevant netwerk. Voor het organiseren van de excursies is het van belang dat er een planningsorganisatie aanwezig is die het programma in elkaar kan zetten en de excursies zelf kan regelen. Het hebben van een relevant netwerk naar ondermeer het bedrijfsleven is niet alleen nuttig maar noodzakelijk om voor de scholieren de buitenwereld aan experts bereikbaar te maken.

Ten derde flexibiliteit. Het helpt om flexibel om te gaan met onverwachte uitvallers van experts of andere partijen. Een programma moet voor de deelnemers ongestoord verder kunnen gaan. Als je via je netwerk snel een alternatief vindt of zelf kan inspringen dan sta je sterk en kun je het programma voltooien.

Ten vierde communicatieve vaardigheden en het kunnen samenwerken met anderen”.

Kansen voor opschaling

Baartmans: “Ik heb geen overeenkomsten kunnen ontdekken tussen de scholen die voor SvD kiezen. Er hebben zowel vmbo als havo en vwo scholen aan meegedaan. Ik denk eerder dat de keuze van een school voor een project afhangt van degene die de werving van de scholen uitvoert. Als die de scholen kan geruiststellen dat er voldoende begeleiding zal zijn, dan gaan scholen denk ik wel overstap. De relatie van de werver met de school is dus cruciaal. Er is een intensieve wervingscampagne voor nodig om veel scholen te interesseren. Inmiddels helpen de positieve verhalen van de scholen die dit jaar al hebben meegedaan natuurlijk wel om nieuwe scholen over te halen.

Het project zou meer kans maken op scholen als er in het algemeen minder aanbod aanwezig zou zijn voor de scholen en er meer sturing en regie zit op dit aanbod. Je zou dus kunnen streven naar een maximum educatief aanbod per thema. Er zal dan ook meer samengewerkt worden tussen organisaties, waardoor het product ook kan verbeteren. Er is een groot kwaliteitsverschil tussen aanbieders

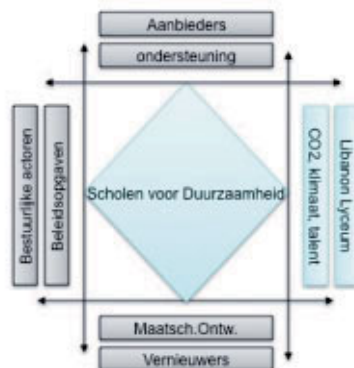
van educatief materiaal. Je ziet dat ook bij andere vakken als techniek, waar wij vrij veel mee te maken hebben. Allerlei partijen en nieuw opkomende (ideële) uitgeverijen ontwikkelen steeds nieuw aanbod.

SvD is voor ons een kwaliteitsaanbieder gebleken. Behalve sturing en regie is er aandacht nodig voor de inbedding van duurzaamheid en milieu in het verplichte curriculum van scholen en het daarmee verplicht opgenomen wordt in de methoden waar scholen mee werken.

Ik ben persoonlijk betrokken geraakt bij de adviesgroep voor de onderwijscommissie van Aardrijkskunde. Deze adviesgroep benaderde mij voor het onderwerp duurzaamheid in de haven en niet voor transport en logistiek. Opvallend, temeer omdat Rotterdam Mainport momenteel onderdeel is van de thema's Transport en Logistiek, maar in de toekomst alleen nog als casus zal dienen in het thema Bevolking en Ruimte! Het is dus van groot belang om actief en aan 'de voorkant' de belangen weten te behartigen van de peilers van de Nederlandse economie en deze in het onderwijs een plek te geven. Anders blijft het materiaal ontwikkelen voor de vrije uren en dat kost veel geld en moeite en levert feitelijk onvoldoende op. In dat laatste geval blijft er niets meer van je educatie over dan een projectweek in de jarenlange schoolcarrière van een leerling. Ook voor een krachtenveld als de Mainport blijkt dat niet eenvoudig maar ik geloof zeker dat er genoeg weldenkende mensen in Nederland zijn die in staat zijn om een krachtenveld te mobiliseren om groene thema's op een vaste plek op de schoolagenda te krijgen. Het IVN zou hier ook een rol in kunnen vervullen.

Natuur en milieu moet goed worden verbonden met de basiskennis die ieder kind meekrijgt op school. Wat betreft de huidige opschaling naar andere scholen werken wij al een handje mee. Niet alleen Zuid-Hollandse scholen maar via het Europese project worden ook partijen in het buitenland in aanraking gebracht met Scholen voor Duurzaamheid. De partijen in Duitsland, Hongarije en Polen toonden allen veel belangstelling. Wij hebben lezingen verzorgd over SvD, het project in het Engels laten vertalen en indirect hulp geboden bij de vertaling naar de andere talen. Op dit moment is SvD voor deze partners voor het VO-onderwijs nog een brug te ver maar we hebben ze wel kunnen laten zien hoe we daar in Nederland mee omgaan. We hebben hen in ieder geval enthousiast gekregen voor ons educatieve materiaal voor het basis onderwijs".

3.2.5 Het perspectief van de eindgebruiker: het Libanon Lyceum Rotterdam

Gesprek met Pia Scheffer, docente scheikunde aan het Libanon Lyceum in Rotterdam

Ontstaan en aard van de samenwerking

Pia Scheffer: "In 2006 kwam Sandra de Haan van SenR naar onze school om Scholen voor Duurzaamheid te introduceren bij onze rector. Omdat milieu mijn interesse heeft werd ik uitgenodigd voor dit gesprek. Wij doen ook mee aan andere milieuprojecten zoals de Rotterdamse Jeugd Milieu Excursie en een Expeditie Brienoord, een survivaltocht waarin leerlingen leren overleven in de natuur. Rotterdam wil iets doen aan CO₂-reductie en klimaatverandering, dit project sprak mij en mijn collega's aan, dit vinden wij belangrijke thema's.

Verder leek het ons gewoon een leuk project. Bovendien past het goed in de uren die wij hebben voor de profielmiddag in VWO 5. Dit zijn 3 (of meer bij uitloop) vaste uren op de donderdagmiddag die besteed kunnen worden aan vakoverstijgende thema's binnen het profiel van Bèta (scheikunde, natuurkunde, wiskunde en biologie). Voorheen was het zo dat ieder Bètavak een uur ingeleverde van de lessen, maar dit ging wel ten koste van de normale hoeveelheid lessen. Nu ligt dat anders en kunnen wij de vakken meer geïntegreerd aanbieden. Leerlingen ontdekken op deze manier dat er samenhang is tussen de vakken en ze kunnen bovendien door het gevarieerd aanbod doen wat in hun interessegebied ligt.

Ik draai nu vier verschillende projecten. Deze projecten ontwikkel ik voornamelijk zelf in samenwerking met een collega en we willen ook andere scholen daarin betrekken. Er komen nog veel meer projecten aan. Wij bouwen nu een elektriciteitscentrale om te kunnen kijken naar onderwerpen als rendement en efficiency, wij hebben een energieadviesbureau opgericht en doen mee aan drie Afrikaanse projecten van World School.

Vorig jaar hebben wij meegedaan met het Havenproject van Scholen voor Duurzaamheid en dit jaar doen wij weer mee met de VWO 5 klas. CO₂ reductie is een item dat veel mensen aanspreekt. Het project SvD in deze hoedanigheid is volgens mij maar twee jaar. Wellicht als Scholen voor Duurzaamheid in Rotterdam weer een leuke invulling heeft van een project dat we weer meedoen.

Onze belangrijkste samenwerkingspartners binnen SvD zijn SenR en IVN. Coranne Zwijnen van SenR is tijdens het project een middag bij ons geweest om te kijken hoe wij het aanpakten. SvD heeft een scholingsdag georganiseerd. In zekere zin zijn twee van onze collega's ook samenwerkingspartners geworden. Twee docenten Aardrijkskunde en Economie hebben in het kader van het project de haven

vanuit verschillende perspectieven belicht. De één heeft een lezing gegeven over de historische groei van de haven en over de invloed van de haven op de omgeving en zich daarbij geconcentreerd op logistiek en transport. De ander heeft de haven vanuit economisch perspectief belicht. Ook iemand via SenR heeft een introducerend praatje gehouden over de haven.

De begeleiding van de leerlingen werd door vier docenten uitgevoerd, de docenten biologie, natuurkunde, wiskunde en scheikunde. Daarnaast hadden de leerlingen de mogelijkheid om experts te raadplegen. Hiervoor hadden wij een lijst gekregen van 30 experts die ieder op een bepaald vlak telefonisch geraadpleegd konden worden. De leerlingen hebben hier niet zoveel mee gedaan. Zij zijn vrij autonoom bezig geweest. Het was wel goed voor het gevoel dat zij wel ergens terecht konden als dat nodig was”.

Sterkte/Zwakteanalyse

Sterke punten

Scheffer: “Wat ik sterk vind aan Scholen voor Duurzaamheid is het feit dat het project op alle niveaus in te passen is. Daarnaast is het in principe goed georganiseerd. Het project wekt het enthousiasme van leerlingen en docenten en het laat leerlingen hun eigen talenten ontdekken. Het was voor mij ook een ‘eyeopener’ om te zien hoe creatief sommige leerlingen kunnen zijn en hoe snel een meest prachtige website en logo werden gecreëerd of dat tijdens onenigheden scholieren ineens goede bemiddelaars bleken te zijn”.

Minder sterke punten

Scheffer: “Wat ik minder sterk vind aan SvD was de excursie naar het havengebied. Het bestond [vanwege ziekte van één van de organisatoren] uit een urenlange bustocht, waarbij wij niet éénmaal de bus konden verlaten. Dat was heel saai en vermoeiend. Ten tweede was er bij ons geen evaluatie van het project. Daar is veel behoefte aan”.

Benodigde competenties

Competenties bij de school/het management

Scheffer: “De school moet vooral de randvoorwaarden kunnen aanbieden; tijd, ruimte, materiaal, en begeleiding”.

Competenties bij de docent

Scheffer: “De docent moet een aantal competenties hebben. Hij/zij moet het durven loslaten in plaats van willen beheersen, leerlingen actief stimuleren en enthousiasmeren, kunnen plannen (binnen het gegeven kader van het project), kunnen inschatten wat de leerlingen aankunnen. Wij zijn op school in de valkuil van het enthousiasme gevallen. De leerlingen kunnen ergens heel enthousiast over raken, maar soms zijn de problematieken zo complex dat zij de draad kwijtraken en hun kennis schiet dan tekort om het voor hun gevoel op te lossen. Wij moeten dus leren ook een punt achter het project kunnen zetten en niet langer door te gaan dan goed voor hen is. Leerlingen komen op een punt van verzadiging aan. Daar moet je zien voor te blijven. Volgende keer maken wij daarom het programma een of twee middagen korter. Logischerwijs moet je les kunnen geven en met kinderen kunnen omgaan”.

Competenties bij de leerlingen

Scheffer: "De leerlingen moeten inzet tonen. Na een enthousiaste start krijgen zij een dip en later trekt het enthousiasme weer bij. Dit hangt ook samen met het feit dat zij twee keer een presentatie moeten geven. Eén is lokaal en daarna nog een landelijke presentatie in Den Haag. Zij horen dan ook dingen van andere scholen. Leerlingen moeten daarnaast leren kiezen in welke richting zij een oplossing voor een vraagstuk gaan zoeken en hun voorkeur te volgen daarin. Ten slotte moeten zij kunnen samenwerken met anderen in een taskforce".

Kansen voor opschaling

Scheffer: "Het project is zeker geschikt om te worden opgeschaald naar andere scholen en regio's. Tips om dit te doen zijn: vraag enthousiaste scholen en leerkrachten of zij willen optreden als ambassadeur voor het project. Ik denk dat als het mij nu gevraagd zou worden, ik zeker drie scholen zou kunnen betrekken bij het project. Er gaat dan een domino-effect vanuit als een school andere scholen enthousiast benaderen.

Ten tweede geldt dat scholen gevoelig zijn voor het feit dat projecten persaadacht kunnen krijgen. In ons geval heeft het project voor drie artikelen over het bètaprofiel gezorgd, wat natuurlijk reclame is voor de school. Betrek dus de media erbij.

Ten derde vinden scholen het prettig als een vertegenwoordiger van een project persoonlijk langskomt om zijn project toe te lichten. Dat heeft SenR ook gedaan en dat is heel goed.

Ten slotte benader ook besturen van onderwijsorganisaties als BOOR. Dan kan de werving tegelijk voor meer scholen plaatsvinden. De grootste randvoorwaarde [voor inbedding op school] is dat de leerkrachten enthousiast zijn. Sommige leerkrachten willen het liefst hun standaard lessen draaien. Dit project vraagt meer dan gemiddeld van een leerkracht aan inspanning en enthousiasme. De manier waarop een leerkracht met dit project omgaat werkt door naar de leerlingen”.

Reacties van leerlingen

Scheffer: “Ik heb mijn leerlingen gevraagd of er mensen waren die vrijwillig een open en eerlijke reactie wilden geven op hun ervaringen met Scholen voor Duurzaamheid. Deze oproep deed ik vlak voor de vakantie. Twee jongens reageerden (tijdens hun vakantie) op de oproep.”

Leerling 1:

“Ik had niet verwacht dat er uit het hele project uiteindelijk toch een plan uit is gerold. Ook dat het plan zo 'groots' bleek, verbaasde me. Wel vond ik dat het allemaal in het begin wel erg traag ging. Er zat weinig beweging in. Er werd te veel tijd uitgegeven aan het maken van taskforces en benoemen van directeuren en dergelijke. Het had veel beter gekund, bijvoorbeeld je had al in een efficiënt werkend groepje kunnen zitten voordat de eerste profielmiddag van het project begon. Zo heb je niet alleen meer tijd om een plan te bedenken, maar ook om uit te werken. Tot slot vond ik dat het einde wel een beetje mager was, omdat de laatste loodjes van alle projecten door een handjevol leerlingen moest worden gedaan. Dit kwam door de werkweek [van school], maar toch kon het beter gepland worden”

Leerling 2:

“Wat ik heb ervaren tijdens het Havenproject is, dat in het begin het een beetje surrealistisch aanvoelde. Het opdelen in taskforces, en het 'oprichten' van Port Project was voor mij meer een grap dan realiteit. Maar eenmaal begonnen aan het project begon de uitdaging ons met beide benen op de grond te zetten. Langzamer hand begonnen de inspanningen hun vruchten af te werpen, hoewel we toen nog niet echt serieus waren, we hebben het project zoals wij het hebben gepresenteerd met een heel klein groepje gemaakt in een hele korte tijd (in verband met de schoolexcursie). Uiteindelijk kan ik wel trots terugkijken naar een succesvol afgrond project, dat we eigenlijk veel sneller en uitgebreider hadden kunnen doen”.

3.3 Samenvatting van verschillende perspectieven

De hoofdaanbieder

Het IVN is de bedenker van het succesvolle arrangement. Het succes van het arrangement lijkt samen te hangen met het hebben van een goede introducerende website, het persoonlijk introduceren van het project op scholen, het hebben van een heldere visie rond doelstellingen en werkwijze, een sterke trekker binnen de organisatie, het opbouwen en onderhouden van een netwerk aan organisaties.

Inhoudelijk wordt gebruik gemaakt van een vrij vast omschreven basisprogramma met zeer flexibele uitvoeringsmogelijkheden, waarbij het levensecht leren en de methode van het verhalende ontwerp veel partijen uit het arrangement aanspreekt. Daarnaast worden docenten geschoold in hun rol als begeleider en wordt de scholier aangezet tot het oplossen van maatschappelijk relevante duurzaamheidsthema's. De school/docent bepaalt de plaats waar Scholen voor Duurzaamheid kan worden uitgevoerd op school en op welk niveau.

Er is een sterke lokale oriëntering en er wordt naar aanvullende financiering, waaronder sponsoring door het bedrijfsleven, gezocht.

Noodzakelijke competenties zijn kennis van de actualiteit, de doelgroep, het geven en opbouwen van vertrouwen, inzicht in kosten en baten, het commercieel durven denken, een professionele houding uitstralen en goed kunnen samenwerken.

De bestuurlijke actoren

De provinciale overheid is positief over SvD vanwege de werkvorm en benadering van het duurzaamheidsthema (actief, extern gericht, gebruik makend van werkelijke situaties in de maatschappij en via de methode van het verhalend ontwerpen). Het sluit aan bij de doelen van LvDO. Maatschappelijke organisaties, onderwijs en duurzame ontwikkeling komen erin samen. De kracht van het project zit vooral in de samenwerking tussen partijen en de standaard beschikbaarheid van het project. Jongeren en maatschappelijke organisaties werken binnen een bestaande infrastructuur samen om actuele vraagstukken rond duurzame ontwikkeling aan te pakken.

Dienst Sport en Recreatie Rotterdam is onderdeel van een gemeentelijke organisatie. Deze organisatie is ingezet om de contacten met de scholen te onderhouden. Redenen om deel te nemen waren van financiële, organisatorische, strategische, inhoudelijke en bedrijfsmatige aard (beschikking over verschillende financiële bronnen, samenwerkingsverband van organisaties die de taken verdeelde verrassende methodiek en de mogelijkheid om daarmee nieuwe scholen te trekken.

De aanbieder/opdrachtgever

EIC zocht gericht naar ontwikkelaars van duurzaamheidseducatie en vond op internet een vertrouwde partij binnen het eigen netwerk en waar bovendien door een verwante organisatie al ervaring mee was opgedaan. SvD wordt gezien als middel om eigen doelen te bereiken rond de Rotterdamse Haven en het thema duurzaamheid. De gebruikte didactische methode is aansprekend en activerend. Ten slotte beschikte EIC over de benodigde Europese gelden om als opdrachtgever te kunnen dienen.

De eindgebruiker

Scholen voor Duurzaamheid sluit aan bij overkoepelende doelen die de school voor ogen heeft met het onderwijs en het past in de profieluren van de scholieren. Het sluit aan bij onderwijs-ontwikkelingen als de introductie van maatschappelijke stages, de ontwikkeling van de brede school, de uitbreiding van contacten van scholen met universiteiten en hogescholen, de ontwikkeling van goede scholennetwerken en het gebruik van convenanten (bijvoorbeeld tussen een groep scholen en de minister). Scholen ontdekken talenten van leerlingen zoals samenwerking en conflicthantering door uitvoering van het programma.

3.4 Maatschappelijke vernieuwingen

Zoals uit het voorgaande duidelijk is geworden sluit Scholen voor Duurzaamheid, door inhoud en werkwijze, aan op verschillende maatschappelijke en politieke trends:

- a. Politieke en maatschappelijke aandacht voor jeugdparticipatie en ontwikkelingen die dit bevorderen zoals Brede School en maatschappelijke stages;
- b. Politieke en maatschappelijke aandacht voor het inhoudelijke thema duurzaamheid;
- c. Aandacht voor de onderwijskundige trend van zelfontdekkend en levensecht leren;
- d. Aansluiting bij de onderwijskundige trend van ontwikkeling van talenten en competenties.

3.5 Kansen voor opschaling

Alle partijen binnen het arrangement zien mogelijkheden tot opschaling. Deze worden gevonden in:

- Grootschalige vermarkting/intensieve wervingscampagne op scholen/persaandacht voor de scholen;
- Het inzetten van de provincie als opdrachtgever voor provinciale vraagstukken;
- Het stimuleren overheid zich positief uit te laten over het belang van duurzaamheid in het onderwijs;
- Competentieontwikkeling op ieder niveau;
- Samenwerking van grote en kleine NME-centra om het VO te kunnen bedienen/versteviging NME-diensten als kern van de infrastructuur en/of het koppelen van een vaste medewerker NME aan scholen;
- Nog meer inhaken op actuele ontwikkelingen in de maatschappij als bijv. maatschappelijke stages;
- Landelijke ondersteuning door provincies voor doorontwikkeling van SvD-programma's;
- Een (nog) betere begeleiding van docenten op scholen;
- Meer sturing en regie op het aanbod van projecten aan scholen; het vaststellen van een maximum educatief aanbod per thema;
- Meer samenwerking tussen organisaties die verschillende zijden van het arrangementenmodel vertegenwoordigen;
- Het gebruik van convenanten tussen scholen en overheid;
- Inbedding van duurzaamheid en milieu in het verplichte curriculum van scholen;
- Verdere inbedding in de profielblokken op school of inbedding binnen het kader van het natuurlijk leren of het vakoverstijgend onderwijs;
- Enthousiaste scholen en docenten die optreden als ambassadeur voor het project;
- Een (persoonlijke) introductie van het project bij verschillende overkoepelende onderwijsorganisaties.

3.6 Literatuur

Buitelaar, R. (2008) *Leerlingen Libanon vinden 'groene' zeecontainer uit*. Rotterdams Onderwijs Magazine, uitgave 9/2008, Rotterdam.

Veken, M. (2008) *Draaiboek Duurzame Haven*. Scholen voor Duurzaamheid. IVN Consulentenschap Zuid-Holland, Rotterdam.

Veken, M. (2008) *Draaiboek Power Up your mobility*. Scholen voor Duurzaamheid. IVN Consulentenschap Zuid-Holland, Rotterdam.

Zwijnen, C. (2008) *Duurzame HavenStad Ervaren. Waarom bovenbouw voortgezet onderwijs docenten wel of niet na het uitvoeren van een natuur en milieueducatie project het hetzelfde project willen continueren*. ICLON, Leiden (in voorbereiding).

4. Toparrangement Groene schoolspeeltuinen in Maastricht en omstreken

Contactgegevens

Paul Janssen, CNME Maastricht
Statensingel 138
6217 KH Maastricht
Telefoon: 043-321 99 41
Fax: 043-325 17 07
E-mail: info@cnme.nl
Foto's: CNME Maastricht, Har Linssen en Marlon van der Waal

Sfeerimpressie

Samen met het CNME, leerkrachten, leerlingen en ouders zijn wij [twee leerkrachten van Openbare Basisschool de Bundeling in Bunde] aan de slag gegaan en werd het ideale schoolplein gecreëerd. Een hard en een onverhard gedeelte. Dit laatste met natuurlijke speelelementen. Laagten en hoogtes, vrije uitstroom van hemelwater en 15 ton grote en kleine stenen uit de Ardennen.

De gemeente Meerssen financierde alleen de herbestrating, voor de inrichting van de natuurtuin hebben we zelf gelden geregeld. Kinderen van de school, maar ook van de Lindemburcht maken er gebruik van en als het hek open is ook nog de kinderen uit de buurt.

Opvallend aan de tuin van 'De Bundeling' zijn de vele losse elementen. Elke dag kan de tuin een ander gezicht krijgen. Een bewuste keuze, legt Bert Jan [leerkracht van De Bundeling] uit: "Kinderen moet je prikkelen door hen te laten ontdekken. Zelf hutten bouwen of een slootje maken. Of een plek creëren waarin je je kunt verstoppen en je zo kunt onttrekken aan je omgeving. Even je eigen, kleine plekje. De tuin heeft gewoon alles. Kinderen krijgen hierdoor weer voeling met natuurlijke materialen. Het is voor hen niet alleen bewustwording, maar ook verrijking [...]. De grootste verdienste ligt in het feit dat er op het schoolplein zelden of nooit ruzie is. Iedereen heeft immers zijn eigen plek en dat is de kracht van onze 'natuurtuin' die alle elementen in zich heeft".

Uit: Jong gedaan, oud geleerd!; *Natuur verdringt tegels*; CNME Maastricht 2008

4.1 Algemene beschrijving van karakteristieken

Doelgroep, doelstelling en samenwerkingspartners

Scholen en peuterspeelzalen doen mee die hun betegelde speelpleinen of moestuinen willen veranderen in een groene speeltuin. Dat ook moestuinen in groene speeltuinen veranderen kan bijvoorbeeld het gevolg zijn van problemen met het onderhoud van de moestuin (zie interview met Paul Janssen in dit hoofdstuk).

Schooltuinen als groene speeltuinen worden in verschillende soorten en maten aangelegd (Lammers, 2005). Als gemeenschappelijk kenmerk geldt dat het tuinen zijn bij/van een school waar kinderen kunnen spelen en waarin zij ontdekkingen kunnen doen. Het zijn volgens Lammers dan ook natuurlijke speel- en leerplekken die op ecologische wijze worden beheerd. Scholen kunnen hun natuurlijke tuinen

op eigen wijze inrichten met waterlopen, plekken waar hutten gebouwd kunnen worden zoals in speelbosjes, maar ook met bloemen, bomen en struiken, boomstammen, waterpompen enzovoort.

Motieven uit de literatuur voor scholen om een schoolnatuurtuin aan te leggen liggen op het vlak van curriculum verrijking, vergroting van het leren en leerprestaties, vergroting van enthousiasme en energie, beter gedrag en sociale ontwikkeling, verbetering van diverse spelaspecten, verbeterde sociale opname, verbeterde gezondheid, beter milieubesef en de ontwikkeling van een houding van zorg en rentmeesterschap voor de natuur door toegenomen verwondering en minder angst voor natuur (zie Lammers voor een uitgebreide toelichting op al deze aspecten).

Het gebruik van de natuurlijke speeltuin op school kan zowel tijdens de reguliere schooluren plaatsvinden (bijvoorbeeld bij het vak creatieve vorming), tijdens pauzes of buiten de lesuren (bijvoorbeeld gebruik door de buitenschoolse opvang).

De samenwerkingspartners rond Groene schoolspeeltuinen in Maastricht en omstreken kunnen heel divers zijn. Scholen bepalen zelf in hoeverre een organisatie of persoon wordt ingeschakeld bij het ontwerpen, uitvoeren en onderhouden van het groene schoolterrein. 26 scholen in Maastricht en 4 in de regio hebben een groene schoolspeeltuin via CNME Maastricht gerealiseerd. Er is interesse vanuit andere NME-centra (Dordrecht, Utrecht) en de gemeente 's-Hertogenbosch voor de werkwijze van CNME Maastricht rond dit thema. Het werkelijke aantal groene schooltuinen en samenwerkingsvormen is in werkelijkheid veel groter en meer divers. Toch is in de meeste gevallen sprake van de aanwezigheid van verschillende overeenkomstige samenwerkingspartners:

1. Het *Centrum voor Natuur en Milieu Educatie (CNME)* in Maastricht is doorgaans coördinator, organisator, 'hulp in nood' en makelaar tussen de school en andere organisaties. Ook biedt het CNME leskisten aan en probeert het de leraren enthousiast te maken om hun programma en methode te combineren met een bestaande leskist en een bezoek aan hun eigen tuin. Zo is er bijvoorbeeld de leskist 'kriebelbeestjes', die over ondermeer spinnen gaat. Het CNME adviseert leerkrachten om in de herfst met de kinderen in de schooltuin op zoek te gaan naar spinnen omdat je ze dan het beste ziet. De leerkrachten weten dat vaak niet. Er is geen specifiek lesmateriaal gemaakt voor het bezoek aan de schooltuin;
2. *De scholen*. Zij onderhouden het contact met de ouders en de kinderen en zorgen voor de betaling van het project. Zij leren ook de kinderen wat zij in de speeltuin kunnen doen en gebruiken het voor hun lessen. Op sommige scholen regelen zij ook de aanleg en het onderhoud;
3. *De ouders* zijn van cruciaal belang voor het welslagen van het project. Bij hen moet er draagvlak bestaan. De ouders hebben vaak een speelplaats uit hun jeugd in gedachte en daar probeert het CNME bij het ontwerpen rekening mee te houden;
4. *Vrijwilliger* Jo van Gelder, werkzaam bij onderwijsbegeleidingsdienst Consent. Hij houdt zich bezig met het promoten van groene schoolspeeltuinen en verzorgt soms ook de coaching voor leraren. Andere vrijwilligers (vaak een buurtplatform waarin ouders en grootouders actief zijn) helpen mee in de aanleg en/of het onderhoud of letten op de veiligheid. Zij zijn voor groot belang voor het zich 'eigen' maken van de tuin (buurtparticipatie en draagvlak);
5. *Een beheerploeg* van rond de 35 personen die vanuit het CNME de tuinen voor de scholen kunnen onderhouden. De beheerploeg is (als de school dat wenst) een vaste ploeg voor de school. Deze beheerploeg doet het groot onderhoud. Enkele voormannen komen van een hoveniersopleiding of zijn mensen met een natuur- en landschapsbeheer achtergrond (afkomstig van Helicon opleidingen). Een andere groep mensen doet dit werk in het kader van een speciale regeling, zoals men-

- sen van een sociale werkplaats. Het CNME heeft twee voormannen en twee medewerkers in (min of meer) vaste dienst. Daarnaast zitten er ook diverse stagiaires in de beheerploeg. Deze stagiaires zitten doorgaans in hun tweede of derde jaar waar zij een stage moeten doen in het kader van hun opleiding tot natuur- en landschapsbeheerder. De stagiaires komen voornamelijk van speciaal onderwijs en diverse re-integratieprojecten, maar incidenteel ook van AOC in Roermond, van de groenopleiding in Velp of van Helicon opleidingen. Transferium levert ten slotte op regelmatige basis vier of vijf mensen die tijdelijk meewerken (in het kader van werkzaamheden voor werklozen);
6. Het CNME heeft twee vaste *aannemers*, Rietdijk en Dolmans, die zij inschakelen bij de schoolspeeltuinen. De één is meer lokaal vertegenwoordigd, de ander vertegenwoordigt een groot bedrijf dat vestigingen in heel Zuid-Nederland heeft. Zij doen het grove machinewerk. Incidenteel regelen scholen ook zelf hun contacten met dit soort bedrijven;
 7. *De gemeente*. Gemeenten zijn meestal slechts zijdelings betrokken bij het project. Zij ondersteunen de aanleg van de schooltuinen, maar hebben geen duidelijk beleid op het vlak van natuurbeleving/kindernatuurspeelplekken. Wel houden zij zich bezig met speeltoestellen voor kinderen. De betrokkenheid is niet inhoudelijk van aard.

Inhoud van het arrangement

Er bestaan volgens CNME Maastricht drie categorieën buitenruimtes bij scholen en peuterspeelzalen:

1. De Educatieve Natuurtuin. Deze wordt tijdens lessen gebruikt en niet tijdens pauzes;
2. Het Natuurrijke Schoolterrein. Hier is veel natuur aanwezig maar niet speciaal ontworpen op 'spelen in de natuur';
3. Het Natuurrijke Speelterrein: speciaal ontworpen op 'spelen in de natuur'. Verschillende partijen werken met de scholen of peuterspeelzalen in een team samen om één van deze soorten schoolspeeltuinen te realiseren (zie boven, onderdeel samenwerkingspartners).

In dit onderzoek worden deze laatste schoolspeelterreinen als toparrangement onderzocht. Deze terreinen worden bij de voor dit onderzoek bezochte school en peuterspeelzaal eveneens voor educatieve doeleinden gebruikt.

Werkwijze, begeleiding en materialen

Werkwijze

Scholen nemen doorgaans als eerste contact op met het CNME (Paul Janssen). In het interview met Paul Janssen van Mariëtte Custers (2008) wordt melding gemaakt van een integrale aanpak bij het CNME, die optreedt als organisator, coördinator, tussenpersoon: '*[...] van ontwerp tot (gespecialiseerd) beheer en onderhoud kan een heel traject door eigen mensen [van de school] worden uitgevoerd. Bovendien hebben de verschillende medewerkers contacten op verschillende niveaus. Zo kan er gebruik worden gemaakt van een groot netwerk en kan bijvoorbeeld via een collega het buurtwerk van een wijk waar plannen zijn voor een natuurlijke speelplaats worden bereikt. Door een integrale aanpak kunnen mensen en inhoud aan elkaar worden gekoppeld. De aanpak maakt het bijvoorbeeld ook mogelijk om met kinderen zaden te verzamelen op een terrein dat door het CNME wordt beheerd, die vervolgens in de les te bestuderen en op hun eigen toekomstige speelterrein te gaan zaaien*'.

Op het moment dat het CNME wordt ingeschakeld is er op de school doorgaans al overeenstemming bereikt over de wenselijkheid van een groene speeltuin. Een klein groepje leerkrachten/peuterleiders is begonnen met het vormen van ideeën. Paul Janssen neemt vaak leerkrachten mee naar andere scholen om een indruk te geven van wat er allemaal gedaan wordt met groene schooltuinen. Leerkrach-

ten/peuterleiders gaan ook zelf op pad bij andere scholen om inspiratie op te doen. In verschillende gesprekken van het CNME met de scholen/peuterspeelzalen en in verschillende gevallen ook met de heer Van Gelder (als adviseur) worden de plannen omgezet in een ontwerp. Het schoolteam wordt hierbij geïnformeerd of betrokken. Vervolgens worden ouders/ouderraad, buurtbewoners betrokken. Deze kunnen soms deelnemen aan een werkgroepje. Een werkwijze om zicht te krijgen op wat leerkrachten en ouders willen met hun schooltuin is hen te vragen naar hun jeugd-speelherinneringen en daarop verder te borduren voor de inrichting van het schoolplein. Het blijkt dat dit 'collectieve-speelgeheugen' verschilt per stad.

Zodra er brede overeenstemming is bereikt en de financiën rond zijn kan worden begonnen met de aanleg van de tuin. Hier is soms ook bijvoorbeeld de heer Van Gelder bij betrokken. Na de aanleg duurt het ongeveer twee jaar eer de tuin de verschijningsvorm heeft die de school voor ogen had (ondermeer nodig voor de groei van planten, struiken, bomen).

Aard van de begeleiding

Scholen bepalen zelf in hoeverre zij begeleiding nodig hebben bij het ontwerp, de aanleg en het onderhoud van de tuin. Dit kan variëren van zeer weinig, zoals het voeren van enkele gesprekken met het CNME Maastricht en het maken van een plan, tot het vragen van hulp van CNME, Van Gelder of anderen bij ideevorming, maken van een plan, aanleg, onderhoud en/of lesbegeleiding voor bij de tuin. Om de kosten te drukken wordt soms gewerkt met een vrijwillige voorman of werkgroep die verbonden is aan de school. Deze voorman of werkgroep begeleidt dan zelf de vrijwilligers in plaats van het CNME.

De initiatiefnemende leerkracht of peuterzaalleider is de dragende kracht op school, maar zonder de steun van het hele team zou een tuin niet tot stand kunnen komen. De directie moet uiteraard eveneens voorstander zijn van het plan. De leerkrachten/peuterleiders steken veel energie in de realisering van het project en coördineren het project op school.

Materialen

Wat er aan materiaal wordt aangeschaft is afhankelijk van de wensen en mogelijkheden van de school (en ouders), maar ook wordt er bij de aanleg van de tuin rekening gehouden met kwetsbaarheid voor vandalisme. In beide bezochte locaties (school en peuterspeelzaal) is men geconfronteerd met vernielzucht door de plaatselijke jeugd. De aanlegfase lijkt de meest kwetsbare fase te zijn, als nieuw geplante struiken nog niet sterk geworteld zijn en gemakkelijk uit de grond getrokken kunnen worden. Ook worden er nog al eens hutten van kinderen vernield. Voorbeelden van materialen en onderdelen in de huidige tuinen zijn zware boomstammen, met zand en groen bedekte stukken rioolbuis (om doorheen te kruipen), maaskeien, grotere losse takken, kleine stokken, picknicktafels, zandbakken, heuvels met groen en paadjes erdoor, waterlopen, vijvers, opslagruimten voor gereedschappen.

Kosten en financiering

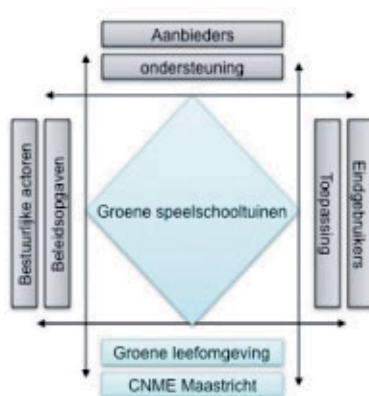
Een groene schooltuin kan erg variëren in prijs. Van invloed zijn de wensen en mogelijkheden van de school en de mate waarin het ontwerpen, aanleggen en onderhoud wel of niet worden uitbesteed. De twee bezochte tuinen hebben rond € 10.000-15.000 gekost. Dit bedrag is aan de zeer lage kant. De werkelijke kosten liggen een stuk hoger, aangezien in deze gevallen uit gebrek aan eigen financiën gebruik is gemaakt van de vrijwillige inzet van leerkrachten/peuterleidsters, ouders, kinderen, sponsoring door bedrijven en in geval van de peuterspeelzaal ook het aanschrijven van fondsen. De kosten die men als noodzakelijk heeft geacht, zijn de kosten voor de inzet van het CNME en de materialen.

Opvallend is dat er weinig directe subsidiering vanuit gemeentelijke gelden is verkregen of verleend. Bij OBS de Bundeling was er oorspronkelijk € 37.000 beschikbaar voor herbestrating, maar aangezien een tuin geen herbestrating is, verviel dit bedrag. De gemeente gaf aan 'geen geld te hebben' voor de aanleg van een tuin. Bij peuterspeelzaal Taman Kanak Kanak is van de € 15.000 die de tuin gekost heeft, € 10.000 via sponsoring binnengehaald. Fondsen als het Struys comité 'Preuvenement' en de Elisabeth Stroeve Stichting hebben hier bijzonder aan bijgedragen.

Na de eerste fase van de aanleg daalden de kosten aanzienlijk. Wel moet bijvoorbeeld het groenbeheerbedrijf worden betaald voor het onderhoud van het algemeen groen (als klimop snoeien). Dit wordt in het geval van Taman Kanak Kanak betaald door Steps, een overkoepelende organisatie van 28 peuterspeelzalen in Maastricht.

4.2 Verschillende perspectieven op het arrangement

4.2.1 Het perspectief van de hoofdaanbieder Paul Janssen van CNME Maastricht

Interview met Paul Janssen, ecooloog

Ontstaan en aard van samenwerking met andere organisaties

Paul Janssen: "CNME Maastricht is een Publiek Privaat Samenwerkingsverband van particuliere natuur- en milieuorganisaties en gemeentelijke diensten en bundelt krachten voor de duurzame en ecologische ontwikkeling van de woon-, werk- en leefomgeving in Maastricht en regio.

Halverwege de jaren '90 is er een beweging ontstaan van traditionele schooltuinen naar schooltuinen als groene speelplaats. De scholen hadden behoefte aan een andere invulling van de schooltuin vanwege het feit dat tijdens de zomervakantie er geen onderhoud mogelijk was van de tuin. Dat werd een grote puinhoop. Aan de andere kant waren er steeds meer leerkrachten en ouders die belangstelling kregen voor groene speeltuinen op school omdat zij daarvan gehoord hadden of het op andere plaatsen hadden gezien. Mensen zijn zich bewust van het feit dat het kinderen goed doet om in een natuurlijke omgeving te spelen. In 1997/8 kwam BSO Colorito bij ons die graag in het kader van een pedagogische vernieuwingsproject (gebaseerd op Reggio Emilia principes) een plaats zocht voor kinderen om te spelen in het groen. Zij moesten zelf afzien van het aanleggen van een traditionele schooltuin omdat de grond vervuild was. Wij hebben de tuin van Colorito samen met hen ontworpen en later hoorden steeds meer leraren hiervan. Sommige leraren van andere scholen hadden zelf kinderen op de BSO. Zo verspreidde het verhaal zich en toonden steeds meer scholen belangstelling.

Wij hebben ervoor gekozen om scholen te proberen collectief voor groene schooltuinen te interesseren. Dit is goed gelukt. De interesse groeide en groeit nog steeds. Scholen komen momenteel zelf naar ons toe en hoeven wij geen actieve werving meer te doen. Sinds een half jaar ben ik niet de enige die zich met schoolspeeltuinen bezighoudt. Twee andere collega's houden zich ieder op hun eigen vlak ook bezig met dit thema. Ik werk ongeveer drie dagen van de week aan groene schoolspeeltuinen en doe vooral de beheer-ontwerp en coördinerende kant. De twee andere collega's werken ongeveer ieder een dag aan de speeltuinen. De ene collega werkt meer aan het politiek-maatschappelijke deel, de andere aan het koppelen van de schoolmethode aan de mogelijkheden die de schooltuin biedt voor buitenlessen. We willen de leerkrachten laten zien dat buitenlessen het onderwijs levendiger en eenvoudiger maakt".

Sterkte/Zwakteanalyse

Sterke punten

Janssen: "Er is vraag naar groene schoolspeeltuinen vanuit scholen en andere gemeenten en leerkrachten, ouders en kinderen zijn doorgaans erg enthousiast. Er is een vaste beheergroep vanuit CNME die het onderhoud van de tuinen kan verzorgen. Spelen in het groen bevordert de gezondheid van kinderen (cognitief, sociaal, emotioneel, motorisch), vermindert de agressie op school, vrijwilligers uit de buurten eigenen zich het project toe, de tuin dient om de lessen op school meer beleavingsgericht en ontdekkingsgericht te maken".

Minder goede punten

Janssen: "Minder goede punten zijn de financiële ondersteuning door de overheid/gemeenten. Nu wordt met alle middelen geprobeerd een tuin te realiseren, maar er is veel creativiteit voor nodig om het geld bijeen te krijgen. Ten tweede valt de keuze van gemeenten voor stadsarchitecten en projectontwikkelaars vaak uit ten nadele van groene schoolspeeltuinen. Deze ontwerpen een luchtplaats voor kinderen op school en bepalen dat er geen planten mogen groeien omdat dit hun ontwerp zou schaden. Hier moet in de landelijke politiek meer aan worden gedaan. Er moeten Brede Scholen met een groene uitstraling ontworpen worden. Als er eenmaal een nieuwe school gebouwd is, dan kun je er weinig meer aan doen voor de komende 40 jaar".

Benodigde competenties

Janssen: “De competenties die wij als CNME nodig hebben om ons met groene schoolspeeltuinen bezig te houden zijn inzicht in het beheer van kleine buitenplekken, natuur- en landschapsbeheer en het gebruik van de ruimte door kinderen, communicatieve competenties rond het vertalen van de biologische inzichten in het beheer naar een doelgroep die geen inzicht heeft in dit aspect, het goed kunnen uitleggen van mogelijkheden en noodzakelijkheden van een groene schoolspeeltuin. Ten slotte zijn pedagogische competenties noodzakelijk. Het inzicht hebben in wat kinderen leuk vinden buiten en het gedrag van kinderen bij intensief gebruik van de tuin.

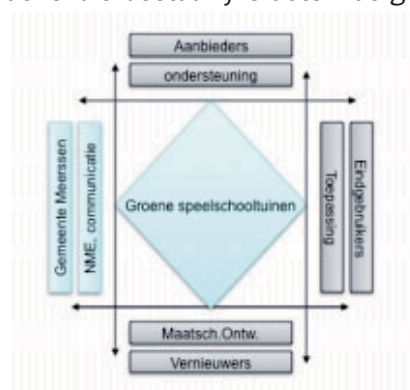
Al deze competenties hoeven niet in één persoon verenigd te zijn. Je kunt ook mensen met verschillende competenties onderdelen laten uitvoeren. De financiën ervoor blijven echter zeer mager. Het CNME moet alles binnen een krap budget passen wat door de scholen met externe financiering geregeld wordt. Tot nu toe lukt dat met enige creativiteit maar met bezuinigingen die gaan komen ...?”.

Kansen voor opschaling

Janssen: “Voor een goede opschaling zijn diverse zaken nodig zoals een traject in de opleidings sfeer. Mensen met minimaal hbo moeten competenties kunnen ontwikkelen rond ecologie/pedagogie/beheer. Daarnaast moet de overheid geld steken in het ontwikkelproces, waardoor er meer aandacht komt voor de buiteninrichting van scholen.

Ten slotte moeten er centra zijn in middelgrote gemeenten die de mogelijkheid hebben om een stukje beheer te organiseren en zich bezig te houden met het ontwerpen van schoolspeeltuinen. Het beste werkt een aanbod op maat zodat mensen met een makel/schakelfunctie de eerste bouwstenen kunnen aanleveren en de juiste mensen kunnen samenbrengen die het geheel later gaan trekken. Hierdoor ontwikkel je als centrum een regionale functie”.

4.2.2 Het perspectief van de lokale bestuurlijke actor: de gemeente Meerssen

Interview met Sebastian Swier, beleidsmedewerker Milieu

Ontstaan en aard van de samenwerking met groene Schoolspeeltuinen

Sebastian Swier: “OBS de Bundeling heeft een aanvraag ingediend bij de gemeente voor de goedkeuring van het aanleggen van de groene schooltuin. Het gemeentebestuur heeft deze toestemming gegeven en daarnaast nog hand- en spandiensten verricht zoals het helpen uitgraven van een deel van de tuin, de afkoppeling van het regenwater en meebetaling van kosten voor de aanschaf van planten. Men

heeft zich inhoudelijk niet bemoeid met de tuin. Daarvoor was het CNME ingeschakeld. Ook is gezorgd voor medefinanciering van het CNME. Dit wordt gedaan door een algemeen bedrag te storten voor natuur- en milieueducatie in samenwerking met de regiogemeente Maastricht.

Mijn persoonlijke activiteiten rond OBS de Bundeling bestonden vooral uit het meewerken aan het communicatieve traject rond de tuin. Dit houdt het beantwoorden van vragen en klachten in van buurtbewoners en ouders en het geven van voorlichting aan andere gemeenten die interesse hadden getoond in groene speeltuinen bij de school. Deze voorlichting was georganiseerd door het CNME. Ik heb dus via twee ingangen te maken met groene speeltuinen: via de burger en via het CNME. Ik kan mij voorstellen dat het voor een school niet eenvoudig is te weten waar zij moet aankloppen voor ondersteuning van hun initiatief. Meestal wordt er binnen de gemeente een bestuurder aangesproken en die weet wel wie binnen de gemeente welk onderdeel op zich kan nemen. De herbestrating wordt in ons geval geregeld door de afdeling Openbare Werken”.

Sterkte/Zwakte analyse

Sterke punten

Swier: “Wat goed is aan groene schooltuinen is dat zij een positieve uitwerking hebben op de leerlingen (dit hoor ik tenminste altijd van leerkrachten). Natuur- en milieueducatie staat bij ons hoog in het vaandel, dus dat is een pluspunt. Daarnaast vinden veel omwonenden het nieuwe aanzicht van het schoolplein aantrekkelijk. Ten slotte heeft dit ook uit milieuoogpunt een voordeel; open opvang van regenwater is beter dan afvoer via het riool”.

Minder sterke punten

Swier: “De zorg van vooral ouders voor de veiligheid van hun kinderen. Technisch gezien hebben ouders gelijk als zij stellen dat een klein kind kan verdrinken in een plas water van zes centimeter diep. Het komt alleen nooit voor. Toch moet je de veiligheid zo goed mogelijk regelen en vastleggen. Er bestaat een keurmerk schoolpleinen. Dit keurmerk kan niet worden gehaald als er stenen en hout in een tuin liggen. Een aantal scholen die onder hetzelfde schoolbestuur valt, heeft om deze reden niet voor groene speeltuinen gekozen. Ten tweede zijn er ook buurtbewoners die een groene speeltuin maar rommel vinden. Een derde nadeel is het onderhoud van de tuin”.

Benodigde competenties

Swier: “Benodigde competenties zijn communicatieve competenties in verband met het geven van voorlichting en het beantwoorden van vragen en klachten, kennis van wet- en regelgeving rond de aanleg en gebruik van schoolpleinen en tuinen en betrokkenheid bij natuur en milieu”.

Kansen voor opschaling

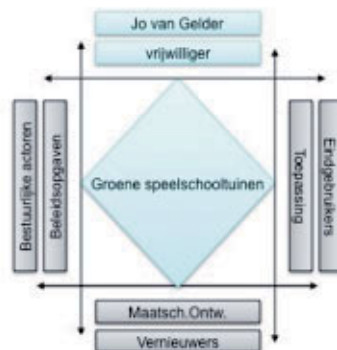
Swier: “Twee jaar geleden zijn een aantal wethouders, burgemeesters en milieubtenaren van andere gemeenten naar Maastricht gekomen voor informatie over groene schooltuinen. Deze mensen waren vooral geïnteresseerd in de houding van ouders ten opzichte van groene schooltuinen en de veiligheid van groene schooltuinen. Ik heb hen verteld van mijn ervaringen. Zo heeft de gemeente om het gevaar te verminderen bij OBS de Bundeling van een gebrekkige afwatering een goot om de speelplaats laten graven en een tunnel gebouwd dat volloopt als er teveel water aanwezig is. Op dit moment wordt de aanleg van groene schooltuinen niet actief gestimuleerd, maar wordt dit voorbeeld aan scholen getoond als hun schoolplein aan herbestrating toe is. Het stimuleren zelf ge-

beurt vooral door het CNME. Aangezien de gemeente het CNME ondersteunen, wordt deze ontwikkeling indirect wel gestimuleerd.

Om andere gemeenten te stimuleren meer te doen met groene schoolpleinen, kun je het groene schoolplein als voorbeeldproject aanmerken en evaluaties houden van het gebruik en onderhoud van de schooltuinen. De NME-centra zouden de spil moeten zijn van een ontwikkeling naar opschaling van groene schooltuinen.

Uiteindelijk bepaalt de burger via de gemeenteraad (c.q. B&W) of een gemeente geld wil uitgeven aan deze ontwikkeling”.

4.2.3 *Het perspectief van de aanbieder: de vrijwilliger*

Interview met Jo van Gelder (werkzaam bij Onderwijsbegeleidingsdienst Consent en als vrijwilliger actief in PR en ontwerpen/aanleggen van groene schooltuinen)

Ontstaan en aard van de samenwerking met groene speelschooltuinen

Jo van Gelder: “Ik ben betrokken bij de planning en aanleg van een natuurspeelplek voor peuters via mijn werk als onderwijsadviseur op peuterspeelzaal Taman Kanak Kanak in Maastricht. Ik geef scholingscursussen in een algemene ontwikkelingsmethodiek, genaamd ‘Speelplezier’, aan leidsters van peuterzalen en leerkrachten uit het basisonderwijs.

In deze cursus staat de algehele ontwikkeling van het jonge kind via spel en het opdoen van zoveel mogelijk ervaringen met materialen centraal. Dit alles kan slechts plaatsvinden indien het jonge kind in een uitdagende speelleeromgeving kan acteren. Een uitdagende leeromgeving is niet de volledig betegelde ‘speelplaats’, met een paar fietsjes en een bal, maar een plek waar kinderen vrij kunnen exploreren en experimenteren met diverse materialen. Natuurlijke materialen zijn bij uitstek de materialen waarbij kinderen maximale ontwikkelingsgebieden aanspreken: taal, wiskunde, samenspel, sociale redzaamheid, muziek.... Denk ook aan respect voor de dieren die er leven in de tuin (insectenhotel, vogelhuisjes...).

Ik vernam de voornemens van de leiding om een natuurspeelplek aan te gaan leggen. Ik heb toen onmiddellijk mijn hulp bij alle stappen van het project aangeboden, van planning (samen met Paul Jansen, CNME Maastricht), aanleg tot onderhoud (eventueel zelfs samen met de peuters!!)”.

Sterke/Zwakke analyse

Sterke punten

Van Gelder: “Kinderen en ouders ervaren plezier en verwondering in hun activiteiten met natuurlijke materialen (water pompen, water laten stromen, water zakt weg.... en de dieren die in deze omgeving leven (observeren van spinnetjes, torretjes, wormen...), de natuurlijke kennis die kinderen opdoen bij het buitenspel (wiskunde, taal, redeneren, creativiteit...). Kinderen leren respect en verwondering voor de natuur. Kinderen ontwikkelen hun sociale competenties (samen een zware kei verplaatsen...). Kinderen ontwikkelen een positief zelfbeeld, worden hierdoor assertiever. Kinderen hebben veel minder ruzie omdat er voor iedereen iets te doen is. Ten slotte worden kinderen ook fysiek meer resistent naarmate ze meer buiten vertoeven (minder verkoudheden, minder middenoor-ontstekingen)”.

Minder goede punten

Van Gelder: “De mogelijkheid bestaat dat kinderen zich wel eens pijn kunnen doen, lichte verwondingen oplopen en dergelijke. Goede voorlichting, communicatie (visie) en duidelijke afspraken met betrokken ouders zijn vereist. Dit gebeurt m.i. niet altijd voldoende. Daarnaast speelt gevoeligheid voor vandalisme en de gevolgen daarvan een rol. Een ander punt is dat je bij peuters en kleuters min of meer weersafhankelijk bent voor het buitenspelen. Ten slotte vergt het onderhoud van de tuin een bepaalde discipline”.

Benodigde competenties

Van Gelder: “Competenties die ik nodig heb zijn het inzicht (willen) hebben in de rijkdom aan uitdagende prikkels die een natuurlijke omgeving te bieden heeft, sensitiviteit in wat kinderen boeit en hoe je deze kunt stimuleren, inzicht hebben in de algehele ontwikkeling van kinderen. Denk aan meervoudige intelligentie, inzicht in de waarde van natuurlijke elementen in relatie tot de ontwikkeling van kinderen en ten slotte respect hebben voor de natuur en de waarde die deze heeft voor eenieder, specifiek voor jonge kinderen”.

Kansen voor opschaling

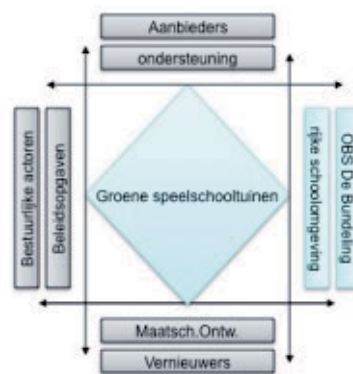
Van Gelder: “Ik zie een aantal mogelijkheden voor de opschaling van Groene schooltuinen. Een speciale taskforce zou de behoefte aan aanleg van natuurlijke schooltuinen in verschillende delen van Nederland kunnen inventariseren en in een rapport in kaart brengen en een plan kunnen formuleren hoe je op verschillende plaatsen pilots zou kunnen uitzetten. In de taskforce zouden het CNME Maastricht, onderwijskundige ervaringsdeskundigen, mensen met oog voor de financiële kant, mensen met veel management/organisatorische kennis, mensen van overheid/provincie (indien je van verschillende provincies uitgaat en anders gemeentelijke overheid) en mogelijk de VNG als samenwerkingsverband moeten plaatsnemen. De taskforce zou op zoek moeten gaan naar enthousiaste partners, mensen met liefde voor de zaak, mensen die bereid zijn er persoonlijke energie en tijd in te steken en een eigen netwerk hebben, communicatief sterk zijn en doorzettingsvermogen hebben. Fondsen kunnen worden aangeschreven als Rotary of Lions Club. Er moet eveneens worden gezocht naar mensen van de publieke media, kranten en TV en van vakbladen, die het idee in de media uitdragen. Ik zou zelf bereid zijn, mits er uren voor beschikbaar staan, in deze taskforce zitting te nemen en zelfs hiervoor een dag minder te gaan werken.

Ten tweede kan er een symposium voor schoolbesturen en besturen van peuterspeelzalen worden georganiseerd waarbij er in de middag workshops worden gehouden en deze mensen ook echt materiaal kan worden getoond, zoals via filmbeelden van de groene locaties.

Schoolbesturen en ouders moet worden uitgelegd wat de meerwaarde van de tuin is en delen in de visie van het hebben van een tuin. Het moet ook passen binnen de visie van de school. Er is een verzuilde structuur van katholieke-, openbare-, jenaplan- en montessorischolen. Dit is gebaseerd op verschillende opvattingen over de ontwikkeling van kinderen. Een groene schooltuin kan deel uitmaken van de visie van al deze zuilen. Op dit moment is er nog geen verspreiding via deze schoolstructuren. Maar dit zou wel goed kunnen. Bij Steps begint de aandacht voor opschaling wel te komen, er is wel animo voor. Dit kan verder gestimuleerd worden.

Ten derde zouden er schooltuincoördinatoren aangesteld kunnen worden. Per school is tenminste een coördinator nodig. De leerkrachten en leidsters moeten er ook allemaal achterstaan”.

4.2.4 *Het perspectief van de eindgebruiker: Openbare basisschool de Bundeling in Bunde*

Interview met Har Linssen, leerkracht groep 8

Ontstaan en aard van de samenwerking met groene speeltuinen

Har Linssen: “Een jaar of zes geleden wilden we met een paar leerkrachten een invulling bedenken voor een hoekje van ons buitenterrein waar ooit een klimrek had gestaan. Onze schooltuin was inmiddels verdwenen doordat er een kinderdagverblijf naast onze school gebouwd ging worden. Wij zijn begonnen met een heel klein groepje van drie leerkrachten en iemand van de gemeente (Paul Janssen). Wij zijn een denktank begonnen en zijn een jaar bezig geweest. Vervolgens hebben wij onze ideeën aan het team gegeven. Toen het team groen licht gaf hebben wij heel breed mensen geïnformeerd, zoals burens en ouders. Niet iedereen was hier onmiddellijk blij mee. Sommige mensen dachten dat wij een soort rozenperkje zouden maken. Dat vinden zij mooi. Hun beeld van onze tuin was dat het een rotzooi zou worden. De ouders die veel bezwaren hadden hebben wij in een speciale bijeenkomst samengebracht en uitgedaagd om zitting te nemen in een speciale werkgroep. Er waren bedenkingen over de veiligheid. Door mensen mee te laten denken en medeverantwoordelijk te maken overwin je de problemen. We hebben duidelijke regels afgesproken hoe de tuin gebruikt wordt.

Vanaf dag één was er ook een manager van het nieuwe kinderdagverblijf betrokken (onze burens). Er waren verschillende visies. Sommige mensen, zoals van de gemeente, de coördinator publieke werken, zei dat je een programma van eisen moet opstellen, heel formeel. Deze persoon hebben wij na een half jaar bedankt voor het meedenken en zijn onze eigen gang gegaan. Deze man was niet van de gemeente Maastricht maar van de gemeente Valkenburg.

Met Paul Janssen hebben wij vervolgens een plan gemaakt voor de tuin en hebben wij een periode afgesproken die gelijk liep met het herbestratingsplan van de gemeente. Dat is niet helder gecommuniceerd. De gemeente dacht dat wij alles zouden bestraten, maar wij dachten dat het leuker was als je maar de helft zou bestraten. Toen zijn wij met het onderwijsbureau SROL om de tafel gaan zitten. De vertegenwoordiger raadde ons aan om alles te betegelen. Waar wij het over planten hadden had hij het over onkruid en waar wij het over beestjes hadden had hij het over ongedierte. Hij voorzag veel troep in de school als gevolg van de tuin. Hij is de opdrachtverstrekker tussen school, gemeente en bedrijven aan wie je een opdracht verstrekt, dus we moesten er wel uitkomen met hem. Toen hij hoorde dat wij regenbuizen wilden afkoppelen, voorzag hij ook problemen met de afwatering. Daar bleek hij wel gelijk in te hebben. De gemeente stond gelukkig garant voor het plaatsen van een aantal grindpalen om het overtollige water af te laten vloeien. Dit hebben zij vrij snel gedaan. Er is vervolgens een datum geprikt voor de uitvoering van het programma. Hier begonnen wij in de zomervakantie mee. Het was toen een hele kale vlakte. Er zijn vierhonderd struiken geplant en er is veel ingezaaid. Het heeft vervolgens twee jaar geduurd eer het een beetje uitzag zoals wij wilden. Je hebt dus wel geduld nodig in de startfase”.

Sterkte/Zwakte analyse

Sterke punten

Linssen: “Mensen met aanvankelijke bedenkingen zien dat het werkt en dat het ons heel veel goeds oplevert. De kindernatuurtoen werkt als een magneet op kinderen en voorziet in een aantal primaire be-

hoeften qua natuurlijke contacten. De kindernatuurtoen is een belangrijk onderdeel van onze rijke schoolomgeving. Kinderen vinden hun plekje in de tuin. Er is ruimte om te rennen, verstoppertje te spelen, tikkertje, ruimte om op de hurken te zitten en papjes te maken, hutten bouwen en tegelvloeren in te leggen. Er is voldoende ontmoetingsgelegenheid. Ze komen loepjes halen en het gaat allemaal ongepland. Je hoeft niets te organiseren. Als er nieuwe houtsnippers aankomen dan wil bijna iedereen meteen meehelpen. We hebben een bak met zes knijpstokken voor afval. Iedere dag is er een ander groepje dat een rondje maakt over het plein. Het is niet zo dat je dat moet organiseren, kinderen vinden dat leuk om te doen. Je ziet ook dat volwassenen kinderen in hokjes stoppen op basis van leeftijd. De tuin werkt roldoorbrekend. Kinderen van alle leeftijden werken samen en letten ook op elkaar. Kinderen van groep 7 lopen langs met een elastiekje. Dat is een kleuterding. Dat is ook niet gênant of zo. Jongere kinderen kijken de kunst ook af van oudere kinderen, zoals het maken van water-dammetjes. Er worden hier allerlei waterbouwkundige experimenten uitgevoerd”.

Minder goede punten

Linssen: “Ongeduld en de lange adem die de startfase met zich meebrengt”.

Benodigde competenties

Linssen: “Met enthousiasme en een goede visie kom je een heel eind (de rest is in mijn beleving allemaal maar mooi gepraat er om heen)”.

Kansen voor opschaling

Linssen: “Absoluut, uitgaande van het gezegde ‘waar een wil is, is een weg’ ”.

Interview met twee leerlingen

Milou en Noëlle van groep 8 van OBS De Bundeling over hun groene speeltuin (uitgevoerd door de onderzoeker)

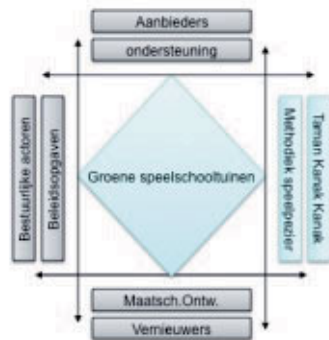
Vraag 1: Vinden jullie het leuk om een groene tuin te hebben?

Milou en Noëlle: “Ja, het is wel apart. De school hiernaast heeft alleen maar stenen en dat is ook niet leuk. Het leukste aan de tuin is dat je zelf mag weten wat je doet. Je kunt naar het speelplein waar je kunt voetballen, jembèen of basketballen of naar de tuin. Daar mag je hutten bouwen als je wilt, maar ook naar de vijver of soms in een boom klimmen (dat mag eigenlijk niet, maar daar zeggen ze niet altijd iets van). Je kan verstoppertje spelen. Alleen is het wel jammer dat iedereen de goede verstopplaatsen kent, zodat het heel druk is daar. Dan gaat iedereen weer ergens anders heen rennen. Als we verstoppertje spelen en degene die hem is zit in de boom dan zitten we allemaal achter de bergen [zandheuvels]. Ook kun je sommige dingen veel beter omdat we een tuin hebben, zoals tikkertje en verstoppertje spelen. Het nadeel is wel dat je niet je beste kleding kan aantrekken. Als je echt gaat rollebollen word je wel vies”.

Vraag 2: Waar spelen jullie als jullie buiten zijn?

Milou en Noëlle: “Wij spelen het meeste op het speelplein. Dan lopen wij rond en praten of zitten op de bankjes. Soms zitten wij bij de zandbak en ook spelen wij soms in de tuin, bijvoorbeeld als we met de kleinere [kinderen] spelen. Wij hebben ook wel hutten gemaakt, maar andere kinderen hebben die kapot gemaakt. Vanaf groep 7 zijn wij meer op het speelplein gaan spelen. Daarvoor speelden wij meer in de tuin. Dingen als verstoppertje en tikkertje en zo. De oudere jongens voetballen meer op het speelplein en de kleinere kinderen spelen meer in de natuurtoen. Tot ongeveer groep 6 spelen de kinderen meestal in de tuin. Er is geen verschil tussen jongens en meisjes die in de tuin spelen. Iedereen doet dat”.

4.2.5 Het perspectief van de eindgebruiker: Peuterspeelzaal Taman Kanak Kanak

Interview met Marian Persoon, peuterspeelleidster

Ontstaan en aard van de samenwerking met groene speeltuinen

Persoon: "Het aanleggen van de groene schooltuin bij ons op de peuterspeelzaal verliep globaal in vier fasen:

Fase 1 bestond uit de ideefase. In 2004 zijn we op de peuterspeelzaal gestart met de methodiek Speelplezier. Het is een prikkelende methodiek die jonge kinderen stimuleert in hun algemene ontwikkeling via het spel. We hebben in het speellokaal verschillende uitdagende hoeken: huishoek, atelier, bouwhoek... waar de peuters kunnen spelen en de wereld om zich heen ontdekken via exploreren, experimenteren, manipuleren, construeren enzovoort. Zij spelen daarbij zoveel mogelijk met natuurlijke en kosteloze materialen. In de buitenruimte van onze peuterspeelzaal zag je dat kinderen juist niet erg geprikkeld werden om leuke ervaringen op te doen. Er was een kale binnentuin die uit tegels bestond. Sommige kinderen vonden het prima om erop te fietsen, anderen verveelden zich. Ik heb vervolgens door gesprekken met Jo van Gelder het idee opgevat om de tuin te veranderen.

Fase 2 of oriëntatiefase. In januari 2007 startte deze 2e fase of oriëntatiefase voor de speeltuin. Ik ben langs verschillende scholen gegaan om inspiratie op te doen voor de tuin. Via OBS de Bundeling hoorde ik dat CNME Maastricht de tuin had aangelegd. Samen met Jo van Gelder hebben wij met de ouderraad verschillende gesprekken gevoerd hoe de tuin aangepakt zou kunnen worden. Het belangrijkste was een discussie over de visie die wij over de tuin hadden. Deze discussie draaide om de vraag wat de kinderen leerden en wat wij wilden dat zij zouden leren en ontdekken. Met deze vragen valt of staat je hele project. De ouders waren enthousiast, maar enkele ouders hadden toch bezwaren tegen de tuin vanwege bezorgdheid over de veiligheid (gooien met stenen enzovoort) en over de hygiëne door het gebruik van de tuin. Wij hebben de ouders echter kunnen overtuigen door hen een enthousiast verhaal te vertellen over de enorme leeropbrengst die de tuin met zich mee zou brengen door het spelend leren, het beter beklijven van de opgedane ervaringen, het ontwikkelen van bredere vaardigheden en kennis. Dit verhaal moet aan de hand van concrete voorbeelden worden verteld. De ouders gingen overstag. Momenteel genieten zij als zij hun kinderen buiten zien spelen. Er zijn uiteindelijk geen klachten over veiligheid en hygiëne gekomen.

Fase 3 noemen wij de ontwerpfase. In juni 2007 spraken wij geregeld met Paul Janssen in verband met het maken van een ontwerp voor de tuin en legden wij onze wensen op tafel. Zo wilden wij graag een deel van de tuin betegeld houden zodat kinderen op hun fietsjes eromheen konden fietsen en wilden wij de zandbak behouden. Verder moesten er zoveel mogelijk natuurlijke materialen in de tuin

worden gebracht, zodat kinderen konden spelen met water, modder, stenen, gras, planten, mergel. Hiermee zouden zij o.a. hun motorische vaardigheden kunnen ontwikkelen, zoals via het lopen over stenen en het hakken in de mergel. Paul [Janssen] heeft op basis van onze wensen een ontwerp gemaakt en het met ons besproken. Inmiddels werd de ouderraad opgeheven (door natuurlijke afvloeiing van ouders) en moesten ouders worden gemobiliseerd om mee te gaan werken aan de aanleg van de tuin.

De laatste of 4e fase was ten slotte de uitvoeringsfase. Deze begon in november 2007 toen de materialen werden geleverd. Met Jo, de buurt en de ouders is de tuin aangelegd. In het voorjaar van 2008 werden de kinderen voor het eerst toegelaten tot de tuin. Jo zal betrokken blijven bij de ontwikkeling van de tuin, zelfs als zijn coaching voor Speelplezier ophoudt. De peuters worden nu ook betrokken bij het onderhoud. Zij mogen helpen met karretjes laden, water geven, opruimen. Ondertussen leren zij zaken als het inschatten van maten en gewichten, afstanden, balanceren, materiaalgebruik enzovoort. Wij hebben een constante interactie met de kinderen als zij in de tuin zijn en aan het werk zijn. Wij verwoorden voortdurend wat wij en de kinderen aan het doen zijn en waarom. Zo stimuleren wij sociale competenties (samen een bruggetje bouwen, gras opruimen, zware stenen verplaatsen), taalcompetenties (verrijken de taal met nieuwe woorden), gecijferdheid (veel -weinig, tellen, vullen-legen van kruiwagens, gietertjes...) creatieve competenties, motorische competenties...".

Sterkte/Zwakte analyse

Sterke punten

Persoon: "De tuin sluit goed aan bij de methode Speelplezier en er is veel draagvlak voor de tuin (ondersteuning door leidsters, schoolbestuur, ouders, kinderen, buurt, Jo, CNME). Door de tuin ontstaat er ook een betere en bredere ontwikkeling van kinderen door contact met de natuur en natuurlijke materialen. Ten slotte het enthousiasme waarmee alle betrokkenen meehelpen".

Minder goede punten

Persoon: "De tijd voor het onderhoud, voornamelijk in de periode tijdens de aanleg van de tuin. Ouders beloven in eerste instantie veel maar je moet maar afwachten of ze werkelijk komen. Er is veel tijd gestoken in het realiseren van de tuin, bij elkaar een paar weken aan vrije tijd, vooral van de leidster(s) en Jo van Gelder: rond vijf gesprekken met Paul Janssen van een uur, vijf tot zes dagen tuinaanleg van ieder zeven uur, een dag beplanting, sponsors zoeken, materialen zoeken, bestellen, het opbouwen van het tuinhuisje, het bezoeken van tuinen van andere scholen.

Ten tweede het gevaar voor vandalisme. Buurtjongeren gebruiken vaak peuterspeelzalen als hangplek. Zij maken veel kapot aan nieuwe plantjes, bouwwerkjes. Dit is een groot probleem voor andere peuterspeelzalen. Taman Kanak Kanak ligt redelijk beschermt, wij hebben beperkt last van vandalisme. Je kunt een groot hek plaatsen, maar als ze willen komen ze overal overheen. Het enige dat je eigenlijk kunt doen is zwaardere voorwerpen plaatsen in de tuin die moeilijk kapot te maken zijn, zoals zware boomstammen, grote hopen takken, rioleringsbuis waar aarde overheen gestort wordt. Ten slotte de discipline die nodig is de tuin te onderhouden (maaien, opruimen enzovoort)".

Benodigde competenties

Persoon: "De benodigde competenties om de tuin te realiseren zijn kennis van het onderhouden van een tuin (indien nodig via Jo en Paul), liefde voor natuur, groene vingers, geduld betonen (de tuin heeft tijd nodig om zich te ontwikkelen, dit moet je kunnen zien, rommel-fase), coördinerend vermogen, or-

ganisatorisch inzicht, financieel inzicht, communicatief vermogen (overtuigen), enthousiasmeren van anderen (sensibiliseren van ouders, bestuur, peuterspeelzaalleidsters, kinderen), aansturen vrijwilligers (ouders), opbouwen en onderhouden van een netwerk (voor connecties sponsorsen)”.

Kansen voor opschaling

Persoon: “De peuterspeelzaaltuin moet nog officieel worden geopend. Bij de opening van de peuterspeeltuin wil ik andere peuterspeelzalen oproepen ook groene tuinen aan te leggen en andere partijen zoals de bestuurders ervan overtuigen dat dit nodig is. Ten slotte ben ik bereid om, zoals Jo van Gelder voorstelt, in een taskforce voor groene speeltuinen bij peuterspeelzalen en scholen zitting te nemen (mits hier uren voor beschikbaar zijn)”.

4.3 Samenvatting van verschillende perspectieven

De hoofdaanbieder, Paul Janssen van CNME Maastricht, merkte in de jaren '90 een beweging in belangstelling van scholen van traditionele schooltuinen naar schooltuinen als groene speelplaats. Scholen zoeken uit zichzelf contact met het CNME. Ook gemeenten tonen interesse. Scholen kunnen zelf bepalen hoe de tuin eruit komt te zien en door wie die wordt aangelegd en onderhouden. Het CNME kan het hele proces op maat aanbieden en heeft een grote beheerploeg (dat deels uit vaste medewerkers bestaat) om te tuinen te onderhouden. Een bezoek aan reeds aangelegde tuinen overtuigt in veel gevallen scholen om aan de slag te gaan binnen de eigen school.

De bestuurlijke actor, de gemeente Meerssen, heeft NME hoog in het vaandel. Zij geven voorlichting over groene schooltuinen, en helpt waar nodig bij aanleg of afwatering in de schooltuin. Voor de gemeente speelt mee dat veel omwonenden het nieuwe aanzicht van het schoolplein aantrekkelijk vinden. Veiligheidsaspecten moeten in de gaten worden gehouden. Ten slotte is de gemeente tevreden over de open opvang van regenwater (uit milieuoogpunt een voordeel boven afvoer via het riool). Indirect steunt de gemeente de groene Schoolspeeltuinen via de financiering van NME-activiteiten die door het NME-centrum worden georganiseerd.

De aanbieder/ondersteuner, Jo van Gelder, ziet dat een uitdagende speel- en leeromgeving niet alleen binnen gecreëerd kan worden, maar ook buiten. In een groen schoolterrein kunnen kinderen vrij exploreren en experimenteren met diverse materialen. Deze materialen spreken verschillende ontwikkelingsgebieden van kinderen aan: taal, rekenen, samenspel, sociale redzaamheid, muziek, respect voor de omgeving en voor anderen. Ook worden kinderen in toenemende mate assertief en bouwen fysieke resistentie op.

De eindgebruiker. Zowel basisschool De Bundeling als peuterspeelzaal Taman Kanak Kanak zien dat een groen schoolterrein enthousiasme teweeg brengt bij leerlingen/peuters en dat er sprake is van een ontwikkeling van verschillende soorten competenties. Genoemd zijn ondermeer sociale competenties (samenwerking, elkaar dingen leren), taal- en rekencompetenties, creatieve competenties, motorische competenties. In het geval van de peuterspeelzaal sluit het aan bij de binnen de school eveneens gehanteerde methode Speelplezier. Er is bij beide scholen veel draagvlak gecreëerd onder eigen medewerkers, het schoolbestuur, de ouders, de kinderen en in de buurt.

4.4 Maatschappelijke vernieuwingen

Het arrangement Groene Schoolspeeltuinen in Maastricht en omgeving sluit aan op verschillende trends in de maatschappij, politiek, onderzoek en onderwijs, zoals:

- Aandacht voor onderzoekend, zintuiglijk en levensecht leren;
- Aandacht voor jeugd, natuur, gezondheid in beleid en onderzoek;
- Aandacht voor omgevingsgericht leren;
- Aandacht voor vrijwilligerswerk, maatschappelijke stages;
- Aandacht voor ontwikkeling sociale, lichamelijke en creatieve competenties;
- Aandacht voor taal- en rekenvaardigheden van kinderen.

4.5 Kansen voor opschaling

Er zijn door de geïnterviewden verschillende kansen gesignaleerd voor de opschaling van initiatieven voor groene schoolspeeltuinen. Genoemd zijn:

- Competentieontwikkeling bij NME-medewerkers met HBO-achtergrond rond ecologie, pedagogie en beheer;
- NME-centra die de mogelijkheid moeten krijgen om zich met beheer en planning van groene Schoolspeeltuinen bezig te houden;
- NME-centra die tot spil van de opschaling gemaakt worden;
- Het actief aanmerken van groene schoolspeeltuinen als voorbeeldproject bij gemeenten;
- Het samenstellen van een taskforce groene schoolspeeltuinen, bestaande uit mensen met diverse achtergronden en competenties. Deze taskforce inventariseert landelijk de bestaande behoefte en mogelijkheden;
- Het houden van evaluaties van gebruik en onderhoud van groene schoolspeeltuinen;
- Het betrekken van verschillende soorten media bij de ontwikkeling van groene schooltuinen;
- Het organiseren van een symposium groene schoolspeeltuinen voor schoolbesturen en besturen van peuterspeelzalen, waarbij ook de tuinen visueel worden getoond, bijvoorbeeld via film;
- Opschaling via overkoepelende schoolstructuren/netwerken;
- Het aanstellen van een groene schoolterreincoördinator op iedere school.

4.6 Literatuur

Lammers, A. (2005) *Schoolnatuurtuinen in het basisonderwijs; Effecten op betrokkenheid bij natuur- en milieuproblemen, gezondheid en persoonlijke ontwikkeling*. Afstudeerscriptie Radboud Universiteit Nijmegen.

CNME Maastricht en regio. (2008) *Jong geleerd, oud gedaan*. Met bijdragen van Frans van den Broek en Kees Both, Maastricht.

CNME Maastricht en regio. (2007) *Jaarverslag 2007. Toekomst voor mens en Natuur*, Maastricht.

Custers, M. (2008) *Gesprek met Paul Janssen CNME Maastricht*.

5. Het belang van visie, cultuur, competentie en ondersteuning

Omdat het in dit onderzoek over succesvolle arrangementen gaat die zich steeds dieper nestelen in de samenleving, is getracht inzicht te krijgen in de beweegredenen, de cultuur, de individuele competenties en ondersteuning door de vertegenwoordigers van de meest belangrijke actoren die bij het arrangement betrokken zijn. Maar niet alleen de succesfactoren zijn belicht. Ieder arrangement worstelt op zijn beurt met regels of omstandigheden waar betere oplossingen voor worden gezocht dan die op dit moment worden gevonden. Door deze op een rij te zetten kunnen in hoofdstuk 6 conclusies worden getrokken en aanbevelingen worden gedaan die mogelijk leiden tot een betere verankering van het arrangement in de samenleving, maar die ook voor het ontwerp en de ontwikkeling van andere arrangementen en thema's van belang kunnen zijn.

5.1 Visie

Netwerk

Iets dat meteen opvalt wanneer men de afzonderlijke toparrangementen bekijkt op het hebben van een visie, is dat deze door alle partijen van groot belang wordt geacht voor het succes van het arrangement. Deze visies kunnen door hoofdaanbieders, bestuurlijke actoren, overige aanbieders en *eindgebruikers* verschillend worden ingevuld, maar overlappen alle voor het deel dat hen heeft samengebracht. Zo kan men spreken van een 'gedeelde basisvisie'. Partijen binnen Het Bewaarde Land arrangement vinden het van belang om kinderen dichterbij de natuur te brengen via directe natuurervaringen, vinden de partijen die samenwerken binnen Scholen voor Duurzaamheid het noodzakelijk om het thema duurzaamheid concreet vorm te geven via het contact van leerlingen met levensechte situaties en vinden partijen binnen de groene schoolterrein beweging in Maastricht en omstreken het van belang dat kinderen in hun directe schoolomgeving gebruik maken van de meerwaarde die contact met natuur biedt voor de ontwikkeling van ieder kind.

Een ander element dat binnen de drie arrangementen wordt gedeeld is de nadruk op kwaliteit. Deze nadruk maakt ieder arrangement sterk en uniek, het zorgt ervoor dat er een flexibiliteit ontstaat voor de uitwerking van het arrangement op verschillende locaties (zowel Het Bewaarde Land, Scholen voor Duurzaamheid als de Groene schoolspeeltuinen zijn arrangementen waarbij een zekere verscheidenheid voorkomt op de plaatsen waar het arrangement wordt aangeboden en worden naast meer vaste ook lokale wisselende samenwerkingspartners aangetroffen).

Organisatie

Naast deze gedeelde basisvisies op ieder arrangement, bestaan er afzonderlijke visies van partijen op organisatieniveau. Als voorbeeld wordt hier Scholen voor Duurzaamheid genoemd. De aanbieder IVN Consulentschap Zuid-Holland wil met Scholen voor Duurzaamheid natuur- en milieueducatie een vaste plek creëren in het onderwijs via het opbouwen van duurzame relaties met scholen. Voor opdrachtgever en mede-uitvoerder Educatief Informatie Centrum Mainport Rotterdam is Scholen voor Duurzaamheid een middel om scholieren kennis te laten maken met de haven en op een inspirerende wijze aandacht te vragen voor het thema duurzaamheid daarbinnen. Voor de dienst Sport en Recreatie van de gemeente Rotterdam is de wijze waarop Scholen voor Duurzaamheid het thema duurzaamheid onder de aandacht van scholieren brengt van groot belang; actueel, uitgaande van de realiteit en vakoverstijgend. En voor de eindgebruiker, de school, is het feit dat het als project past binnen de aandacht van de school voor CO₂-reductie en klimaatverandering en daarnaast ook praktisch ingepast

kan worden in de uren die de school voor vakoverstijgende projecten werden vrijgemaakt factoren die van doorslaggevend belang blijken te zijn. De provincie Zuid-Holland ten slotte ziet Scholen voor Duurzaamheid enerzijds als mogelijkheid om jongeren actief te betrekken bij maatschappelijke kwesties binnen het kader van LvDO, maar is de samenwerking tussen de actoren en de aansluiting bij ontwikkelingen in het onderwijs (als het ervaringsleren en kennisoverdracht in reële situaties) een belangrijke reden voor het geven van steun aan dit programma.

Individu

Binnen ieder arrangement zijn er verschillende individuen te vinden die veel persoonlijke tijd en energie steken in het opbouwen van relaties en samenwerkingsstructuren met anderen. Dit gebeurt vanuit een sterke persoonlijke visie op wat er met het netwerk wordt beoogd. Zonder deze sterke en enthousiaste mensen is het onwaarschijnlijk dat het arrangement ooit van de grond zou zijn gekomen.

5.2 Cultuur

Netwerk

Op het niveau van de netwerken binnen de arrangementen is er sprake van een open, flexibele houding waarbij men zo veel mogelijk kennis met elkaar deelt zonder daarbij de afzonderlijke rollen voor iedere samenwerkingspartner uit het oog verliest.

De open houding van de samenwerkingspartners uit zich door de manier waarop een arrangement tot stand komt en afspraken worden gemaakt. Een voorbeeld bij Het Bewaarde Land in Boxtel is een onlangs gehouden symposium over het opzetten van nieuwe locaties, waarbij iedere belangstellende of potentiële samenwerkingspartner zijn eigen ideeën kon inbrengen (ambtenaren, scholen, natuurorganisaties, wetenschappers) en waarbij ter plekke gezocht werd naar organisaties die op nieuwe locaties als moederorganisatie wilden fungeren, maar ook naar tips voor financieringsmogelijkheden, mogelijkheden voor nieuw onderzoek enzovoort. Een voorbeeld binnen Scholen voor Duurzaamheid is vergelijkbaar. Hier kan vrijwel iedere organisatie als opdrachtgever fungeren (overheid, natuurorganisaties, bedrijfsleven), mits passend binnen de algemene visie. Kennis wordt onderling gedeeld tijdens regelmatige bijeenkomsten van de samenwerkingspartners. Bij het arrangement Groene schoolspeeltuinen kan op de meeste locaties ieder die interesse heeft deelnemen aan werk- of denk- en/of onderhoudsgroepjes. Door deze algemene openheid en flexibiliteit is er ruimte gecreëerd voor creativiteit en kwaliteitsverbetering.

Organisatie

Binnen de organisaties die deelnemen aan de afzonderlijke arrangementen is sprake van verschillende culturen. Bij scholen (eindgebruikers) heerst over het algemeen een bijzonder open cultuur naar andere scholen om hen te enthousiasmeren om ook deel te nemen aan de arrangementen en roepen scholen hoofdaanbieders soms op om gebruik te maken van de scholen als ambassadeurs van het arrangement (Scholen voor Duurzaamheid). Ook komt van scholen het idee om samenwerkingsverbanden tussen scholen aan te spreken, zoals in Boxtel de samenwerking van Katholieke Scholen (Het Bewaarde Land).

Peuterspeelzaal Taman Kanak Kanak in Maastricht wilde bij de opening in het voorjaar 2009 andere scholen en beleidsmakers oproepen meer aandacht te schenken aan Groene schoolspeeltuinen.

De aanbieders (ondersteuners) vormen een veelvormige groep. Enerzijds zijn hier enthousiaste individuen te vinden die als vrijwilliger werken, anderzijds werken bedrijven mee en geven steun in natura.

Bestuurlijke actoren als provincie en gemeenten verschillen in de aanpak en aandacht voor arrangementen. Zo kan Scholen voor Duurzaamheid en Het Bewaarde Land Boxtel zich verheugen in een warme belangstelling van de provincie en verschillende gemeenten, maar kunnen er door een strakke regelgeving rond veiligheid, door versnipperde beleidsvoering of reorganisaties en verkiezingen in gemeenten ook drempels opgeworpen worden voor Groene schoolspeeltuinen die een soepele behandeling en inbedding van het arrangement op de scholen belemmeren.

Individen

De leidende individuen binnen de afzonderlijke organisaties bepalen voor een groot deel de cultuur van openheid en flexibiliteit. Een voorbeeld is de wijze waarop men aan dit onderzoek heeft deelgenomen. Op vrijwel alle locaties was er veel enthousiasme om deel te nemen en het verhaal van de ontwikkeling van het arrangement te delen en te verspreiden. Deze initiatiefnemers trekken anderen mee in het enthousiasme en weten een groot draagvlak te creëren onder een gevarieerd publiek. Hierbij wordt ook het persoonlijke netwerk betrokken.

5.3 Competentie

Netwerken

Op basis van de gesprekken met de verschillende actoren van ieder arrangement blijkt dat de drie arrangementen ieder op een iets andere wijze verschillende soorten competenties ontwikkelen. Bij Scholen voor Duurzaamheid wordt (over het algemeen) bij ieder (deel)project op scholen een evaluatie gehouden en vinden geregelde samenkomsten plaats van samenwerkingspartners. De docenten die meewerken volgen een training om zich de methode eigen te maken en hun leerlingen effectief te kunnen begeleiden.

Bij Het Bewaarde Land wordt in grote lijnen vastgehouden aan het programma zoals bepaald door Stichting Natuurbeleving die de kwaliteit bewaakt. Op scholen worden geen aparte evaluaties gehouden. De gidsen krijgen wel een training en er wordt voor het bezoek aan het Bewaarde Land met de docenten en leerlingen doorgesproken wat het programma beoogt. Er worden geen regelmatige gezamenlijke bijeenkomsten georganiseerd voor de samenwerkingspartners, al heeft HBL in Boxtel wel een bijeenkomst georganiseerd binnen het netwerk van NME-organisaties, scholen, beleidsmedewerkers en belangstellenden om een strategie voor de toekomst te bepalen.

Bij het arrangement Groene schoolspeeltuinen verschilt de mate van competentieontwikkeling per afzonderlijke locatie. Bij de ene school wordt vrijwel al het werk uitbesteed, de andere school organiseert, ontwikkelt en voert zelf de werkzaamheden uit en houdt regelmatige bijeenkomsten met buurt, ouders en vrijwilligers. De mate van kennisuitwisseling varieert hierdoor aanzienlijk.

Organisaties

Hoofdaanbieders (initiatiefnemers) delen allen de mening dat het inzicht hebben in de doelgroep, het hebben van communicatieve competenties en financieel inzicht noodzakelijk zijn om een arrangement te ontwikkelen. Daarnaast zijn genoemd: het geven van vertrouwen (via nakomen afspraken, professionele houding), het hebben van een groot netwerk (het creëren van een groot draagvlak), goed kunnen

samenwerken en projectplannen kunnen schrijven en afhankelijk van het arrangement het om kunnen gaan met vrijwilligers, het inzicht hebben in het beheer van groen.

De bestuursactoren van de lokale overheid (gemeenteambtenaren) geven aan dat sociale en communicatieve competenties het meest belangrijk zijn, naast kennis van wet- en regelgeving. Men moet zicht hebben op nieuwe ontwikkelingen, vertrouwen kunnen geven en sparring partner kunnen zijn, mensen bij elkaar kunnen brengen en betrokkenheid kunnen tonen. Vanuit de provincies worden genoemd: organisatorische competenties, kennis van het beleidsveld en subsidiemogelijkheden, strategisch inzicht, kunnen samenwerken, anderen kunnen stimuleren en flexibiliteit tonen.

Overige aanbieders (ondersteuners) noemen, afhankelijk van hun specifieke rol binnen het arrangement, vooral communicatieve vaardigheden, kennis van ontwikkeling van kinderen en met het onderwijsveld, didactische vaardigheden. Daarnaast worden nog genoemd: bekendheid met het NME-netwerk en bekend zijn in het netwerk, kennis over politieke en onderwijskundige belangstelling en kennis van de markt, kennis van wetgeving, natuurwaarden, praktische competenties in het veld, respect voor natuur en inlevingsvermogen.

Eindgebruikers (scholen en peuterspeelzalen) noemen een reeks van competenties die nodig zijn voor het kunnen deelnemen aan het arrangement. Deze competenties zijn in te delen op het niveau van het management, de docent en de leerling. Voor het schoolmanagement werden genoemd: het hebben van een visie, vasthoudend zijn, kunnen sturen, geduld betrachten, maar ook ruimte, tijd, materiaal en begeleiding ter beschikking stellen. Competenties die bij docenten nodig zijn, betreffen: het hebben van een visie, kinderen kunnen loslaten om hen zelf te laten ontdekken, kinderen kunnen motiveren en stimuleren, kunnen plannen en didactische/pedagogische competenties in het algemeen. Competenties van leerlingen zijn nauwelijks genoemd door docenten. Zij moeten zich open kunnen stellen voor nieuwe ervaringen, inzet tonen en kunnen samenwerken. Enkele overkoepelende competenties die bij alle arrangementen wordt aangetroffen zijn de ontwikkeling van verantwoordelijkheidsgevoel en samenwerking.

Individu

Enkele hoofdaanbieders (initiatiefnemers) voor de arrangementen geven aan dat zij hun competenties om het arrangement te ontwikkelen in de loop der jaren hebben ontwikkeld. Paul Janssen van het CNME Maastricht (Groene schoolspeeltuinen) laat blijken dat er weliswaar veel competenties nodig zijn om een arrangement te ontwikkelen maar dat al die competenties niet in een persoon verenigd hoeven te zijn. Mensen met verschillende competenties kunnen voor verschillende onderdelen worden ingezet. Ontbrekende competenties worden vaak 'binnengehaald' via samenwerkingspartners, via het netwerk of externen.

5.4 Ondersteuning

Netwerk

De geschetste arrangementen worden alle voor een belangrijk deel ondersteund met overheidsgeld. Het Bewaarde Land arrangement in Boxtel wordt het meest gesubsidieerd, maar vraagt eveneens een bijdrage aan de scholen voor deelname. Het vragen van een bijdrage aan scholen zorgt voor commitment vanuit de scholen en geeft ook volgens enkele geïnterviewden ook meer kans op verduurzaming

van het arrangement in het schoolplan (alleen de scholen die echt willen zijn bereid bij te dragen in de kosten).

De subsidies die worden gegeven dienen verschillende doelen, afhankelijk van wie de subsidie afkomstig is. Zo is in Boxtel veel subsidiegeld ontvangen voor het zoeken naar en ontwerpen van nieuwe HBL-locaties in de provincie en daarbuiten. Bij Scholen voor Duurzaamheid is niet de overheid, maar de opdrachtgever degene die de meeste financiële ondersteuning biedt (dit kan nog de overheid zijn in geval de overheid de opdrachtgever is).

Als er vanuit de overheid weinig subsidie mogelijk is wordt eveneens gebruik gemaakt van de mogelijkheden die fondsen bieden. Behalve de financiële ondersteuning bieden sommige bedrijven en individuen ondersteuning in natura. In Maastricht bijvoorbeeld via het leveren van materialen en hulp bij de aanleg en onderhoud van Groene schoolspeeltuinen.

Organisatie

Binnen scholen moeten docenten en management het arrangement kunnen ondersteunen. Hiervoor vinden gesprekken plaats tussen een organisatie die een arrangement heeft ontwikkeld of met een groepje docenten die zelf een arrangement wil samenstellen. De periode die hiervoor nodig is om de steun te krijgen en een visie te ontwikkelen op de positie van het arrangement binnen de doelstellingen en programma van de school kan variëren van relatief kort (Het Bewaarde Land) tot relatief lang (Groene schoolspeeltuinen). Zeker in het geval er veel inspanning wordt verwacht van docenten en vele partijen bij het arrangement betrokken zijn, kan veel tijd worden besteed aan het verkrijgen van draagvlak voor het arrangement. Dit draagvlak kan ook leiden tot verdere ontwikkelingen op school waarin aandacht voor natuur een meer structurele plaats inneemt, zoals bij Het Bewaarde Land in Boxtel waar een school gebruik maakt van het didactisch model van HBL om eigen NME-projecten in de omgeving van de school op te zetten.

Ook bij bestuurlijke actoren en aanbieders (ondersteuners) moet de (interne) ondersteuning binnen de visie en mogelijkheden van de organisatie passen en moet er helderheid komen over de duur, prijs en reikwijdte van de ondersteuning.

In het geval van de overheid bestaat de ondersteuning veelal uit een kortere afgebakende periode. Soms is structurele subsidie voor NME in een gemeente niet eens mogelijk (gemeente Den Bosch). Via NME-diensten of het CNME Maastricht, die niet alleen de functie van hoofdaanbieder heeft maar eveneens ondersteuner en uitvoerder kan zijn, is sprake van een indirecte geldstroom via de gemeente. CNME Maastricht heeft een integrale aanpak van de Groene schoolspeeltuinen ontwikkeld, waarbij zij van planning tot aanleg en onderhoud ondersteuning kunnen bieden of het zelfs geheel uit handen kunnen nemen.

Individu

Individuele ondersteuners zijn in de arrangementen veel te vinden. Het gaat hier vooral om vrijwilligers die geloven in het arrangement en hun steentje willen bijdragen aan de realisering ervan. Te denken valt aan de gidsen in Het Bewaarde Land en de talloze vrijwilligers die de totstandkoming van de Groene schoolspeeltuinen mogelijk maken. Deze ondersteuning maakt het mogelijk de werkelijke kostprijs van een arrangement te drukken op het moment dat er geen gelden voorhanden zijn.

Conclusies en aanbevelingen

6.1 Conclusies

Op grond van het onderzoek naar de drie groene toparrangementen kan het volgende worden geconstateerd over:

Kenmerken van toparrangementen

- Het arrangement is dynamisch van aard. Toparrangementen bestaan uit partijen (hoofdaanbieders/vernieuwers, aanbieders/ondersteuners, bestuurlijke actoren en eindgebruikers) die gezamenlijk een arrangement co-creëren, en waarbij er sprake is van voortdurende dialoog en ontwikkeling. Hierdoor vervagen en veranderen de rollen van deze verschillende partijen in de loop der tijd en kan er adequaat worden ingespeeld op kansen voor doorontwikkeling.
- Het hebben van een gezamenlijke visie van actoren die meewerken in het arrangement is cruciaal voor een goede samenwerking. Naast de gezamenlijke visie op het arrangement, bestaan er ook additionele organisatiespecifieke en persoonlijke motivaties om mee te werken aan een arrangement. Alle drie de arrangementen leggen bij de ontwikkeling van het arrangement de nadruk op kwaliteit.
- Hoofdaanbieders/vernieuwers binnen arrangementen beschikken over een uitgebreid arsenaal aan competenties, waarvan ondermeer het ontwikkelen van draagvlak, het hebben van doorzettingsvermogen, creativiteitszin en flexibiliteit in samenwerking enkele kerncompetenties zijn.
- Alle arrangementen blijken contextspecifiek, waarbij een unieke persoon of organisatie de verbindende factor is.
- Arrangementen zijn, als gevolg van de bovengenoemde gebondenheid aan de context, niet zondermeer kopieerbaar naar andere locaties. Hier ligt een spanningsveld voor de opschaling van succesvolle arrangementen. Desalniettemin hebben de actoren van arrangementen contact met coördinatoren/uitvoerders op andere locaties die met een (min of meer) vergelijkbaar concept werken en krijgen zo de mogelijkheid te leren van hun ervaringen.
- Voor het opzetten en uitvoeren van arrangementen zijn netwerken van levensbelang. Zaken als vertrouwen en zichtbare bewijzen van het nut van het arrangement (bijvoorbeeld via een wetenschappelijk rapport) vergroten de kans op steun van andere organisaties aanzienlijk.

De rol van de overheid binnen arrangementen

- Bij geen enkel arrangement is de overheid initiator geweest (al heeft de overheid wel algemene ontwikkelingen ondersteund die nodig waren om de basis van deze arrangementen te kunnen ontwikkelen).
- Arrangementen behoeven ondersteuning van de overheid; bijvoorbeeld bij het startpunt van een arrangement (bij wie moet je zijn, herkenbaarheid subsidiemogelijkheden...) en bij de opschaling van een incidentele situatie naar een structurele situatie, waarbij de overheid de ontwikkeling van de infrastructuur mogelijk kan maken. De steun van de overheid voor een arrangement kan plaatsvinden op micro-, meso- en macro-niveau, al naar gelang de ontwikkeling van het arrangement en het opschalingpotentieel.
- Arrangementen kennen een brede ondersteuning binnen de school het curriculum en er is een aansluiting met wat de school als geheel uit wil stralen naar de buitenwereld. Er is weinig tot geen samenwerking tussen de verschillende overheidsdiensten als het gaat om de ondersteuning van een arrangement. Aanbieders moeten bij talloze loketten langsgaan voor het werven van draagvlak. Het is ook niet altijd helder bij welk loket men voor welk onderdeel van het arrangement moet aanklop-

pen. Vanwege de wisselingen in personeel bij de overheidsinstantie zijn relaties met een wethouder of ambtenaar kwetsbaar.

- In gevallen waar er weinig steun vanuit de overheid bestaat, wordt een groot beroep gedaan op vrijwilligers, particuliere fondsen en wordt de buurt ingeschakeld. Dit komt de participatie en gevoel van eigenaarschap van een grote groep mensen ten goede, maar de verwachtingen en het vertrouwen in de overheid kan wel worden beschadigd.

6.2 Aanbevelingen

In de verschillende arrangementen komen verschillende belemmeringen voor die verdere inbedding van de groene thema's in de weg zitten. Aan de andere kant hebben vele geïnterviewde actoren per arrangement mogelijkheden gesignaleerd om verdere opschaling van hun arrangement mogelijk te maken. Op grond van deze gesignaleerde knelpunten en opschalingmogelijkheden kunnen enkele aanbevelingen worden gegeven die aanbieders, bestuurlijke actoren, aanbieders en eindgebruikers mogelijk kunnen aanwenden om een verdere verankering van groene arrangementen mogelijk te maken.

Aanbevelingen voor aanbieders (initiatiefnemers/vernieuwers)

- Formuleer (samen) een visie waarin alle deelnemende partijen zich herkennen en waarvan zij zich, idealiter, mede-eigenaar voelen.
- Neem mensen met bezwaren tegen het arrangement serieus en maak hen indien mogelijk medeverantwoordelijk voor het onderdeel waartegen zij bezwaar hebben (bijvoorbeeld binnen een werkgroep 'veiligheid van ons schoolterrein').
- Betrek zo vroeg mogelijk ouders en buurt bij het arrangement via het organiseren van bijeenkomsten met inspraakmogelijkheid.
- Laat wetenschappelijk onderzoeken wat het effect is van het arrangement en verspreid deze onderzoeken onder gemeente en provincie, bedrijven, ouders enzovoort.
- Zet persoonlijke netwerken en contacten met bedrijven in voor ondersteuning van het arrangement.
- Formuleer een comité van aanbeveling (bij voorkeur bekende personen in een regio die op strategische plekken in de maatschappij actief zijn; bijvoorbeeld een Commissaris van de Koningin, een bekende wetenschapper, een artiest...).
- Leg persoonlijke contacten met geïnteresseerde scholen, gemeenten en provincies. Ook is het geven van demonstraties of excursies aan te bevelen, waarbij men met eigen ogen kan zien wat het arrangement behelst.
- Vraag enthousiaste scholen, bedrijven of ambtenaren om ambassadeur te zijn van het arrangement.
- Zorg voor een professionele en actuele website waarin het arrangement wordt voorgesteld en mensen/organisaties die het arrangement steunen worden genoemd voor nadere informatie.
- Maak gebruik van publiciteit via verschillende mediakanalen (dit is vooral genoemd door scholen, overheid en bedrijven).
- Sluit zoveel mogelijk aan bij lesmethoden en algemene visies van scholen (bij voorkeur op maat).
- Sluit zoveel mogelijk aan bij maatschappelijke en politieke ontwikkelingen op lokaal, regionaal en landelijk niveau.
- Wees voorbereid op vragen van ambtenaren, ouders, scholen door organisaties te raadplegen die vergelijkbare arrangementen hebben ontwikkeld. Veel vragen zijn van te voren te voorzien (bijvoorbeeld over veiligheid en draagvlak, kosten, effecten).
- Ontwikkel een draaiboek en leg waar mogelijk kwaliteitsstandaarden vast, maar houd ruimte voor verdere ontwikkeling.

-
- Om te komen tot een goede opschalingstrategie van succesvolle arrangementen kunnen aanbieders ook externe experts inhuren, zoals bijvoorbeeld deskundigen van landelijke pedagogische centra, universiteiten en adviesbureaus.

Aanbevelingen voor bestuurlijke actoren

- Voor ontwikkelaars van groene arrangementen is het door gefragmenteerde wetgeving en wisselingen in personeel vaak moeilijk overzichtelijke informatie te vinden over de wijze waarop zij gemeenten en provincie het beste kunnen benaderen voor de ondersteuning van hun arrangement. Ontwikkel een instrument waarmee het voor een burger of organisatie met een initiatief eenvoudiger wordt sneller en efficiënter over de juiste informatie te beschikken (bijvoorbeeld een overzicht wanneer er ondersteuning door een NME-centrum kan plaatsvinden, wanneer door een afdeling van de gemeente, welke wethouder het beste benaderd kan worden enzovoorts).
- Maak gebruik van instrumenten als de Lokale Educatieve Agenda (LEA) om geregeld overleg met scholen te realiseren. Belangstelling en behoeften van scholen rond NME kan hiermee een vast onderdeel van de agenda uitmaken.
- Stimuleer de ontwikkeling van arrangementen via bijvoorbeeld ontwerp-ateliers, waarbij per groen thema docenten, onderwijskundigen, gemeenteambtenaren, NME-organisaties en bedrijven structureel samenwerken aan een concrete uitwerking voor structurele inbedding van het groene thema in het onderwijs en pilots uit kunnen zetten in verschillende regio's of provincies.
- Ondersteun niet alleen arrangementen bij de start, maar ontwikkel ook mogelijkheden voor doorontwikkeling, opschaling en onderhoud van het arrangement. Dit kan bijvoorbeeld via het ondersteunen van schoolcoördinatoren. In verband met de afrekenbaarheid van de resultaten kan gedacht worden aan het stellen van andere eisen aan de ontwikkeling van arrangementen, zoals de soorten partners in een arrangement, een minimum aan aantal gerealiseerde afspraken enzovoort.
- Stimuleer onderzoek naar de werking van arrangementen via onderzoek naar de kansrijkheid van de inbedding van een groen thema in een regio of provincie, naar de mogelijkheid voor het opzetten van kennisgemeenschappen en de beschikbaarheid van tijd en middelen op scholen en in de BSO/Brede School. Gedacht kan worden aan het raadplegen van scholen en gemeenten waar deze inzet goed verloopt, dan wel ontbreekt of niet goed verloopt.

Aanbevelingen voor overige aanbieders (ondersteuners)

- Voor hoofdaanbieders is het handig om inzicht te hebben in wat de overige aanbieders (ondersteuners) aan steun kunnen geven. Dit kan gaan om het monitoren van de hoeveelheid vrijwilligers die via de aanbieder worden geworven of het opstellen van een lange termijn planning.
- Sommige aanbieders helpen de aanbieders door voorlichting te geven aan bestuurlijke actoren, scholen en andere aanbieders over het arrangement, waardoor een groter draagvlak kan ontstaan.
- Het aanwijzen van een provinciaal of landelijk aanspreekpunt binnen de eigen organisatie kan opschaling van het arrangement vergemakkelijken.
- Het opstellen van convenanten voor samenwerking concretiseert afspraken en kan de samenwerking verduurzamen.

Aanbevelingen voor eindgebruikers

- Door als ambassadeur op te treden van het arrangement bij andere scholen kan het gemakkelijker bij andere eindgebruikers terecht komen en leiden tot opschaling van het arrangement. Dit ambassadeurschap kan worden uitgebreid naar bestuurlijke actoren, die graag weten of een arrangement gewaardeerd wordt en of er obstakels liggen die weggenomen kunnen worden.

- Op dezelfde wijze kunnen eindgebruikers hun arrangement ook inbrengen in netwerken van scholen/brede scholen.
- Geef als eindgebruiker de aanbieder(s) ook op tijd feedback op de opzet en uitvoering van het arrangement. Hiermee kan voorkomen worden dat samenwerkingspartners voortijdig afhaken.
- Er is onder aanbieders en bestuurlijke actoren behoefte om te weten welke thema's zich lenen voor het ontwikkelen van een arrangement. Dit kan worden gecommuniceerd met bijvoorbeeld NME-centra of gemeenten die beschikken over kennis rond reeds bestaande arrangementen waarbij aangesloten kan worden of er kunnen nieuwe worden ontwikkeld.
- De beschreven succesvolle groene toparrangementen karakteriseren zich door een grote mate van kwaliteit van het product. Aanbieders, bestuurlijke actoren en scholen kiezen voor deze kwaliteit. Kwaliteit komt echter met een prijs. Aanvullende financiering in de vorm van sponsoring of particuliere fondsenwerving, maar ook hulp in de vorm van vrijwilligerswerk of het gratis leveren van goederen of diensten door bedrijven kan mogelijk hulp bieden om toch deze kwaliteit in huis te halen. Informeer eventueel bij andere eindgebruikers hoe deze de middelen bijeen gebracht hebben.

6.3 Algemene literatuur

- Lans, T., Kupper, H., Wals, A., Beuze, M. de, Geerling-Eiff, F. (2006) *Alles is kennis?* DLO programma 420: Kennisdoorstroming en -circulatie in groen onderzoek en onderwijs, Wageningen UR, Wageningen.
- Ministerie van LNV, VROM en OC&W. (2008) *Kiezen, leren en meedoen; naar een effectieve inzet van natuur- en milieu-educatie in Nederland, 2008-2011*. Den Haag.
- Senternovem. (2008) *Uitvoeringskader Natuur en Milieu Educatie (NME) 2008-2011*.
- SLO. (2007) *Natuur- en milieueducatie en duurzame ontwikkeling onder de loep. Een analyse van methoden natuuronderwijs voor het basisonderwijs*. Marja van Graft en Christine Volkering, Project Natuur en Milieu.
- Waal, M.E. van der, Wals, A.E.J. (2009) *Weven met Groen. Schetsboek van groene thema's in formeel en buitenschools onderwijs*. Wageningen UR, Wageningen.

Colofon

Het rapport 'Bouwen aan succes. Drie voorbeelden van groene toparrangementen in formeel en buitenschools onderwijs' is een publicatie van BO-09, in opdracht van het ministerie van LNV. BO-09 richt zich op het verbeteren van kennisprocessen tussen onderzoek en onderwijs op het terrein van voedsel en groen. Kennis wordt niet alleen vanuit het perspectief van 'doorstroming' beschouwd, maar ook vanuit de perspectieven van 'circulatie' en 'co-creatie'.

Contactpersonen bij het ministerie van LNV

Roel van Raaij
René van Schie
Loek Treep

Auteurs

Marlon E. van der Waal Wageningen UR
Arjen E.J. Wals Wageningen UR

Samenwerkingspartners

Henk Lindeman en Dimph Rubbens APS
Marion van Kempen Citaverde College Roermond
Jo Kloprogge Sardes
Marja van Graft SLO
Kris van Koppen Universiteit Utrecht/Wageningen UR

Foto

Bas Bogers

Coördinatie/Vormgeving

Wageningen UR, Communication Services

Drukwerk

DeltaHage BV, Den Haag

ISBN

978-90-8615-369-5

Informatie

Marlon E. van der Waal, e-mail: marlon.vanderwaal@wur.nl

Dit rapport is tevens te vinden op internet:
<http://www.kennisonline.wur.nl/BO/BO-09>

© oktober 2009, Wageningen UR

Dit beeldmerk symboliseert de spelers in het groene kennisstelsel. Zij opereren zelfstandig maar circuleren, benutten en creëren samen kennis in de overlappende gedeeltes.